

АСПЕКТИ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

ВІСНИК ІНСТИТУТУ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

№ 3(4)/2005

ЗМІСТ

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

С.С. ПРОКОПЕНКО – голова
Р.Я. КОРИНЕЦЬ – головний редактор

Ю.Я. КУХАРУК, Ф. ХІЛІ,
Т.О. ОСТАШКО, Н.В. ТИМОШЕНКО,
О.А. ЦЕПКО, В.П. ШАРКО

Верстка – М.Г. НЕВІНЧАНИЙ

Засновник:

ГО "Інститут сільського розвитку"

Свідцтво про державну
реєстрацію: серія КВ №9043
від 10.08.2004 р.

Адреса редакції:

вул. Вознесенський узвіз, 18, оф. 3
Київ, Україна, 04053
тел.: +38 (044) 272 1760;
факс: +38 (044) 272 3758
icp@icp.org.ua
http://www.icp.org.ua

При передруку матеріалів
посилання на
"Аспекти сільського розвитку"
обов'язкове

Редакція залишає за собою право
на редагування матеріалів

Редакція не завжди поділяє
погляди авторів

Відповідальність за зміст
матеріалів несуть автори

Для безкоштовного
розповсюдження

Видається за підтримки "Програми
підвищення рівня життя сільського
населення в Україні" Міністерства
Великої Британії у справах
міжнародного розвитку

Віддруковано в друкарні
ДП "Зовнішторгвидав України"
вул. Воровського, 22, Київ
тел./факс: +38 (044) 234 5945
зам. 389, наклад 1000 прим.

© Громадська організація
"Інститут сільського розвитку"

Аспекти політики

ГЛАДІЙ М.В. Аграрні реформи схожі на вогнище... яке постійно поливають водою	2
ПРОКОПЕНКО С.С. Програма, яка потрібна людям Проект "Заможне село".....	8

Аспект міжнародний

Вже рік після вступу Польщі до ЄС. Підтримка землеробських господарств	21
---	----

Сільські громади

ТИМОШЕНКО Н.В. Спіратися на громаду	24
ГРИЦЕНКО М.П., КАРПЕНКО В.В. Фонди розвитку сільських територіальних громад: проблеми, практика, перспективи розвитку.....	27
ВИШНЬОВСЬКИЙ М.М. Міграція трудових ресурсів сільських громад	33

Економічні аспекти

ОСТАШКО Т.О. Наслідки від вступу України до СОТ для сільського населення: очікування і прогнози.....	41
ПЕТРОВ В.П. Фонд підтримки фермерських господарств як фінансовий інструмент розвитку	47

Земельні аспекти

ФЕДОРЧЕНКО М.С. Особливості правового статусу земель особистих селянських господарств	50
--	----

Сільська молодь

КОВТУН О.П. Хто завтра оратиме ниву	54
ГОНЧАРУК О. На сторожі нашого майбутнього	56
ДЕМИДОВИЧ О.В. Стратегія розвитку молодіжних (шкільних) євроклубів у сільських громадах Донецької області на 2005-2006 роки (створення моделі та її реплікація)	58

Аспекти дорадництва

ГУУС-БРУУН ТОРБЕН. Данська сільськогосподарська дорадча служба: ми вкладаємо знання в роботу	63
ЖОВТЮК В.Я. Влада і дорадництво: партнерство як запорука успіху	66

Правові аспекти

ПРОНІНА В. І. Бюджет, податки, сільське господарство... ..	69
ПІКАЛОВ Е. Ю., ГОЛОВЕНКО У. Т. Правові аспекти розвитку сільського зеленого туризму в Україні	75
Проект Закону України "Про сільський зелений туризм"	79
ХОРИН Л.Є. Законодавче забезпечення агрострахування	84

Портрети партнерів

ГРИКШТАС С.І. Київська обласна аграрна дорадча служба	87
РОЗВАДОВСЬКІ РІЧАРД, КРАВЧЕНКО І.Д. Перспективи покращення системи логістики та маркетингових каналів збуту сільськогосподарської продукції.....	89
МОВЧАН І.В. Задля правдивої та корисної інформації	91

Наші анонси

Об'єкти соціальної сфери у сільській місцевості	93
САНЖАРОВСЬКИЙ І.М. Залучення ресурсів, розробка та реалізація проектів розвитку громад	94

М.В. ГЛАДІЙ,
народний депутат України,
президент Національної сільськогосподарської
палати України,
доктор економічних наук

АГРАРНІ РЕФОРМИ СХОЖІ НА ВОГНИЩЕ..., ЯКЕ ПОСТІЙНО ПОЛИВАЮТЬ ВОДОЮ

Людський розум може судити про майбутнє не інакше, ніж замислюючись над минулим. Досвід співрозмовника – людини, що пройшла шлях від керівника господарства до віце-прем'єр-міністра – і сьогоднішня активна діяльність – народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин, член Парламентської Асамблеї Ради Європи, доктор економічних наук, дійсний член Української академії аграрних наук, почесний доктор Львівської національної академії ветеринарної медицини ім. С.З. Гжицького – дають підстави сподіватися, що наша розмова з Михайлом Гладієм про минуле, майбутнє та сьогодення українського села буде цікавою й корисною для читачів журналу.

– Михайле Васильовичу, Ви, як довгожитель у політиці, якому знайомі майже всі щаблі ієрархічної драбини, як людина, яка народилася в селі, скажіть, чому так сталося, що сьогодні все частіше говорять про кризу в українському сільському господарстві, про руйнацію українського села?

– Відповісти кількома реченнями на це запитання не можна. Криза в українському сільському господарстві виникла не рік і не п'ять років тому. Це рецидиви колишньої хвороби радянської колгоспно-радгоспної системи. А якщо точніше – то це метастази колективної власності, яка глибоко проникла у психологію українських селян, яких не один десяток років називали "радянськими колгоспниками". І причому змушували пишатися цим званням.

Вилікувати від цієї хвороби за короткий строк неможливо. Адже радянська колгоспна система "приватизувала" душі людей, позбавивши їх будь-якого права на землю, на майно. Усе було "наше": спільне, колективне. А в цілому – нічیه.

І це підтвердили події, що відбувалися після 1991-1992 року, коли Верховна Рада почала приймати відповідні закони, постанови про зміну форм власності, про фермерське господарство, про земельні й майнові паї. Не дивно, що багато селян психологічно не могли цього сприйняти. Вони так "зрослися" з колгоспами, що не уявляли свого життя без них.

Та особливо серйозно це налякало аграрну бюрократію (сільську, районну, обласну та міністерську), для якої колгоспи й радгоспи завжди були "продовольчим раєм". Ніхто не хотів втрачати, м'яко кажучи, це "корито". Боротьба за нього йшла не лише на рівні правлінь колгоспів, сільських рад, а й в Уряді, у Верховній Раді,

де на той час народними депутатами були і колишні секретарі райкомів та обкомів компартії, і голови колгоспів.

Це вони здебільшого саботували прийняття прогресивних законів та урядових рішень. Саме тоді сільське господарство і село в цілому, потрапили у жорна перших реформ, які з натяжкою можна назвати реформами. Це просто були потуги, спроби, з одного боку, реформаторів змінити систему власності та форми господарювання згідно з прийнятими законами, а, з другого – грубе протистояння цьому прихильників старого ладу.

Тобто 1992-1993 роки минулого століття були по суті початком усіх тих криз, які довелося пережити у подальший період. Адже саме тоді, відчувши безповоротність початих реформ, керівники колгоспів та радгоспів розпочали тотальне розбазарювання колективного майна й прихвизацію землі. Вся найкраща, найновіша техніка й кошти теж опинилися у власності керівної челяді колгоспів і радгоспів та їхніх родичів. Так продовжувалося аж до кінця 1999 року, коли з'явився Указ Президента "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки". Але, на жаль, на той час більша частина майна уже була розкрадена. І для розпаювання залишилися лише стара техніка та понівечені виробничі споруди.

– Тобто у спадок Уряду Віктора Ющенка дістався аграрний сектор із мільярдними збитками та занедбаною сільською інфраструктурою?

– Саме так. Більшість населених пунктів на початок 2000 року і мала саме такий вигляд. Наголошую, більшість, але не всі. Майже у кожному районі було 2-3 господарства, керівники яких ще на початку 90-х років зрозуміли не-

обхідність реформ і зробили все можливе, щоб цей процес пройшов безболісно як для економіки господарств, так і для села. Вони не просто змінили вивіски на конторах, а серйозно зайнялися реформуванням структури господарств, власності, розпаюванням землі, у правове поле перевели земельні відносини. І сьогодні ці господарства й села є зразковими в усіх відношеннях.

Практично за півтора року вдалося не лише зупинити сповзання вниз, а й значною мірою стабілізувати ситуацію, приступити до розпаювання майна й землі. Більше того, розпочався процес заміни сертифікатів на Державні акти приватної власності на землю. Та головне те, що певною мірою вдалося вселити у людей віру в те, що можна жити і без колгоспів. І ринкові механізми, а точніше ринкова інфраструктура (біржі, торгові домми, аукціони тощо) показали себе життєздатними й ефективними. Більшість селян переконалися на власному досвіді, що своя земля не тягар, а джерело доходу. Багато сімей охоче заводили власні господарства.

Словом, 2000 рік був роком перших надій і для мене, як для віце-прем'єра міністра з питань аграрної політики, і для моїх колег з аграрних реформ Романа Шмідта, Петра Саблука, Юрія Кухарука та багатьох інших, хто намагався вдихнути в українське село нове життя. Тим більше, що вже через рік-два почали з'являтися перші добрі сходи у зерновому господарстві, у тваринництві, у птахівництві тощо.

На жаль, багатьох наших опонентів цей поступ аграрних реформ серйозно налякав. Не вистачало політичної волі і в Президента України Л.Д. Кучми аби захистити реформаторський рух у сільському господарстві. Він пішов на поводу у тих, хто аграрний ринок розглядав лише як комерцію. Уряд Віктора Ющенка було відправлено у відставку. Я, як відомо, повернувся до Львова на посаду голови облдержадміністрації.

Відверто кажучи, усе це я переживав дуже боляче. І не лише як політик, державний діяч, який аграрним реформам віддав щонайменше десять років, починаючи зі Стрийського району, а потім і на всій Львівщині, а з 1999 року й в усій Україні. Було жаль, що задумане і, головне, схвалене законами та указами, не вдалося довести до кінця.

Зазначаю, що, починаючи з 2002 року реформи в агропромисловому комплексі пішли не по спіралі, а по замкнутому колу. Старі районні й обласні кадри разом з колишніми збанкрутілими керівниками господарств зробили все можливе, аби рішення Указу 1999 року були виконані де на половину, а де й на третину. Їх свідомо загнали у глухий кут, щоб звинуватити ініціаторів реформи у хибності запропонованої ідеології. Причому своєї, альтернативної, ніхто із них так і не запропонував.

Але я впевнений, що скоро все стане на свої місця. Бо у світі немає прогресивнішої системи, ніж ринкова.

– А що, на Ваш погляд, потрібно зробити, аби поліпшити ситуацію? Можливо змінити підходи до розвитку українського села? Якщо так, то якими мають бути ці підходи, кроки, дії?

– Зробити потрібно чимало. І в першу чергу, як ви вже сказали, потрібно змінити підходи до розвитку

українського села. Як народний депутат України розпочну із законодавчого забезпечення.

Немає жодного пленарного засідання, щоб у сесійній залі не згадували про село. Це слово звучить у контексті різних законодавчих проектів. І це закономірно, оскільки окрім великого економічного потенціалу, українське село має потужну духовно-культурну та мовну силу, глибоке коріння національних традицій і обрядів. Тобто це об'єкт, який заслуговує всебічної уваги, насамперед, з боку влади, в тому числі й законодавчої.

Що ми маємо насправді? Якщо говорити в цілому, то за кількісними параметрами законодавче забезпечення агропромислового комплексу досить таки відсутнє. Сьогодні у законодавчому масиві Верховної Ради є 134 закони так чи інакше причетних до розвитку сільського господарства та сільської місцевості. А якщо до цього додати ще й постанови і розпорядження Кабінету Міністрів, Укази Президента і накази Мінагрополітики, то, м'яко кажучи, паперу було списано багато. Формально владі є чим звітувати: аграрні питання постійно були на порядку денному.

– Чому ж тоді ми маємо такі невтішні результати як у сільськогосподарському виробництві, так і в соціальному розвитку села?

– Основних причин, на мій погляд, є три. Перша – це відсутність, у багатьох випадках, чітких, економічно і соціально доцільних законодавчих актів, розрахованих на перспективу, а не на термінове гасіння господарських та економічних пожеж.

Друга – це недостатнє, а, найчастіше, й зовсім відсутнє фінансове забезпечення багатьох законодавчих актів, про що вже не раз було сказано.

І третя – це невиконання навіть тих статей закону, для яких не потрібне державне фінансування, а необхідна лише висока відповідальність державних посадових осіб і елементарна виконавча дисципліна. Тобто бажання, причому у рамках не тільки закону, а й моралі.

Так ось, щодо відповідальності й бажання. Наведу два конкретні приклади. Є у Луцькому районі Волинської області село Підгайці. Розташоване воно неподалік Луцька. З точки зору земельних ресурсів – привабливе. Саме цим і користується сільська рада і передусім її голова Віталій Семенюк в інтересах громади. За минулий рік лише від продажу земель несільськогосподарського призначення й ділянок під забудову сільський бюджет отримав 1 млн. 400 тис. грн. Для порівняння зазначу, що в цілому по області від таких "торгів" отримали 18 млн. грн., а тут в одному селі – майже 1,5 млн. Ще майже 400 тис. грн. надійшло за рахунок різних платежів.

Зовсім не дивно, що уже кілька років як Підгайцівська сільська рада за коштами є самодостатньою. Не випрошує грошей ні з районних, ні з обласних бюджетів. Більше того, певну суму грошей вона перераховує до районного бюджету. А ті, що залишаються у селі, використовує для зміцнення соціальної інфраструктури, для підтримки соціально незахищених жителів тощо.

По-сучасному тут виглядають сьогодні всі заклади освіти, охорони здоров'я, культури, вулиці села.

П'ять тисяч мешканців села Підгайці мають все необхідне для нормального цивілізованого життя.

Ось вам конкретний приклад того, як ефективно працює закон, коли у сільського голови на першому місці не власний інтерес, а потреби людей.

І другий приклад – "пристоличний" Києво-Святошинський район, село Білогородка. Теж привабливе своїми земельними ресурсами. Щоб у цьому переконатися, досить лише поглянути на ту кількість новобудов та земельних ділянок, що з'явилися навколо села за останні роки.

За минулий рік від продажу землі несільськогосподарського призначення й ділянок під забудову тут не надійшло в касу жодної гривні. Наголошую, у Підгайцях, під Луцьком, – 1 млн. 400 тис. грн., а у Білогородці, під Києвом, – нуль. Тому й не дивно, що на фоні сучасних котеджів, колишні будови сільської інфраструктури мають тут далеко не привабливий вигляд.

Звичайно, узагальнюючи ці приклади, можна було б навести, на жаль, сумну статистику в цілому по Україні щодо стану об'єктів соціальної інфраструктури на селі. Але про них вже не раз говорилося й у Верховній Раді, й в Уряді, і на останній загальноукраїнській конференції, присвяченій місцевому самоврядуванню. Та й ваш журнал писав про це не один раз. Справа не в цифрах і не в емоціях, а в конкретних діях. Я маю на увазі спільні дії усіх структур: законодавчих, виконавчих, політичних та громадських.

Так ось, щоб закінчити законодавчу тему зазначу, що у парламенті з моєї ініціативи створено міжфракційне депутатське об'єднання "Українське село", у якому виявили бажання взяти участь майже 40 народних депутатів з різних політичних партій. Мета об'єднання, як зазначено у спільній заяві парламентарів, – активне сприяння у підготовці та прийнятті таких законодавчих актів, які б служили становленню і розвитку сільськогосподарського виробництва, зміцненню соціальних, освітньо-культурних та духовних засад на селі.

– Михайле Васильовичу, а якими за нинішніх умов, на ваш погляд, мають бути кроки виконавчої влади? У якому напрямку вони мають бути спрямовані?

– Насамперед потрібна концептуальна програма аграрного та сільськогосподарського розвитку України, яка б передбачала системний програмний підхід до комплексного вирішення проблем у галузі сільського господарства, продовольства та розвитку сільської місцевості. Це стосується, в першу чергу, трьох складових цієї програми:

- виробництва сільськогосподарської продукції й продовольства;
- формування та функціонування аграрного ринку;
- розвитку сільської місцевості.

Усі ці три напрямки розглядаються через призму європейських стандартів життєвого рівня сільського населення та формування громадянського суспільства, що передбачає здійснення адміністративної реформи органів управління сільським господарством.

Окремих підходів вимагає вирішення проблем сільського господарства, сільських громад та сільської місцевості в глобальному розумінні спільності сільських

територій та людей, які на них проживають і працюють, з історично сформованою ментальністю, національними, духовними та культурними традиціями, усталеним приватновласницьким багатокладним господарюванням і демократичним устроєм українського села. Мають бути поставлені соціально-економічні пріоритети облаштування сільських територій. Бо економічне зростання не може бути самоціллю, якщо воно не супроводжується реальним підвищенням рівня життя сільських мешканців, формуванням самосвідомості сільських громад у прийнятті рішень, в тому числі соціально-економічних та політичних, з облаштуванням власного побуту та сільської місцевості.

З іншої сторони, традиційно приватновласницька природа українських селян-господарів спонукає до першочергового розв'язання проблеми земельно-майнових відносин та створення умов для вільного вибору ними форм і методів господарювання, використання на власний розсуд вироблених продуктів й отримання реальних прибутків від результатів своєї праці.

І, нарешті, ми маємо враховувати унікальні земельні та людські ресурси, сприятливі для сільськогосподарського виробництва, природнокліматичні умови, стратегічне географічне й геополітичне розташування з точки зору аграрної логістики та потужний науковий і економічний потенціал. Ми маємо самі офіційно визнати свою країну не просто житницею СНД чи Європи, а аграрною державою; і формувати на цій основі відповідну державну економічну політику, підпорядковуючи цій меті як політичні важелі, так і механізми державного управління. Лише за таких умов Україна має всі шанси стати одним із провідних учасників виробництва й розподілу продовольства на світових ринках. В цьому полягає її місія в планетарному вимірі.

Таким чином, реорганізація і модернізація сільських територій, оновлення сільського укладу має здійснюватися комплексно, цілеспрямовано й послідовно на наступних засадах.

Перше, – завершення аграрної реформи, в результаті якої усі селяни мають стати реальними власниками засобів виробництва – майна і землі, розпоряджатися ними на власний розсуд і отримувати від їхнього використання доходи.

Друге, – держава має створити господарюючим суб'єктам правові умови для прибуткової сільськогосподарської діяльності, яка має супроводжуватися підвищенням рівня життя людей у сільській місцевості, розвитком сільських громад та сільських територій.

Третє, – державна політика має бути спрямована на соціальний розвиток сільської місцевості та її інфраструктури.

– Пане Михайле, типовий мешканець сьогоднішнього українського села – сільська жінка віком понад 60 років. Нова влада – Президент, прем'єр-міністр – говорять, що в центрі всієї роботи влади має бути "маленький українець", "пересічний громадянин". Наскільки узгодженні слова й дії влади?

– Влада повинна сказати сільським мешканцям щиро, відверто й зрозумілою мовою, що вона хоче зробити,

як вона хоче це зробити, що в результаті матимуть від того селяни й скільки для цього потрібно часу. Якщо сільські мешканці почують ці слова, зрозуміють наміри державної влади й дадуть свою згоду на здійснення задекларованих нею заходів, вона приступає до їхньої системної реалізації, доповідаючи своєму народу про результати й проблеми кожного кроку на цьому шляху. Лише в цьому разі влада зможе спільно з народом досягти успіху в оновленні сільського укладу.

– Михайле Васильовичу, з Вашим іменем пов'язують низку нововведень в аграрній політиці: іпотека, дорадчі служби, реєстрація нерухомості, складські документи на зерно... Загалом, це фундаментальні речі. Якими принципами Ви керуєтеся, коли вирішуєте: цю ідею потрібно підтримати, для цієї ще не час, а ця взагалі є неприйнятною?

– Подібні рішення приймаються по-різному, тому що різними є причини. Звернувся до одного конкретного прикладу. На початку літа 2000 року я працював в Уряді Віктора Ющенка віце-прем'єр-міністром. Так ось, разом із Президентом Української академії аграрних наук Михайлом Васильовичем Зубцем ми відвідали Луганську область, де склалася не просто критична, а катастрофічна ситуація щодо зернових. Частина посівів не зійшла, частина вимерзла. Збирати по суті було нічого. І таке повторювалося досить часто. В області щоразу виникала зернова криза.

Подібна картина була й в інших регіонах. Тобто найбільший за площею зерновий клин працював менше, ніж упівсили. Звідси постійно виникали проблеми, пов'язані із високоякісним продовольчим зерном, із насіннєвим фондом, із державним резервом, кормовими ресурсами.

Який вихід? Щорічно латати дірки різними адміністративними методами, а чи раз і назавжди вирішити це питання за допомогою агротехнологічних заходів. Причому найближчим часом.

Вибираємо другий варіант. Я запитую у М.В. Зубця:

– Відповідно до наукових розрахунків, скільки максимум Україна може щороку виробляти зерна?

– 80 млн. тонн, – відповідає він.

– А якщо спробувати уже наступного 2001 року взяти половину, тобто 40 млн. тонн? Це під силу?, – запитую я.

– Теоретично так, а практично... Адже до осінньої сівби озимих залишилося всього кілька місяців. А щоб закласти своєчасно хорошу основу майбутнього врожаю, виробникам зерна потрібні гроші, великі гроші. І не лише для закупівлі пально-мастильних матеріалів, а й для придбання добрив, гербіцидів. 40 млн. тонн зерна – не 26 і не 30, які Україна виробляла до цього протягом 10 років, – відповів Зубець.

Словом ідеєю про 40 млн. тонн зерна я запалив не тільки себе, а й Президента УААН. Нас було вже двоє. Коли прилетіли до Києва (розмова відбулася у літаку), цю пропозицію я висловив керівникам аграрного блоку Уряду, Мінагрополітики, науковцям.. Одні скептично посміхалися, інші зовсім не сприймали. Але я вирішив не відступати. Дав вказівку підготувати відповідні розрахунки щодо фінансового, матеріально-технічного та агро-

технічного забезпечення виробництва зерна у 2001 році на рівні 40 млн. тонн.

Маючи в руках розрахунки, я звернувся до прем'єр-міністра В.А. Ющенка. Він схвалив і підтримав. Потім було до 10 зустрічей з банкірами, інвесторами, виробниками міндобив, яких і я, і прем'єр переконували, що всім потрібно ризикнути й вкласти гроші у розвиток зернового господарства. Таки вдалося переконати. Дали кредити під урядову програму "Зерно-2001-2004". Та головне, що сільгоспвиробники повірили не лише Уряду, а й собі.

Кінцеві результати цієї ініціативи відомі усім. У 2001 році Україна вперше за всі роки незалежності отримала валовий збір зерна на рівні майже 40 млн. тонн. Щоправда, це було вже після відставки Уряду і мого переїзду до Львова.

– Тобто пожинати вагомі плоди своєї ініціативи вам не довелося?

– Справа не в тому кому, так би мовити, дісталися лаври. Головне, що було зроблено серйозний прорив у зерновому господарстві. Люди самі собі довели, що можуть працювати на рівні європейських стандартів. У першу чергу, це була психологічна перемога. А вже потім економічна.

І дуже прикро, що, незважаючи на рекордні у 2002-2003 роках валові збори зерна у наступні роки, Україна пережила зернову кризу і змушена була вдатися до імпорту зерна.

– Часто можна почути, що влада повинна бути прозорою, відкритою, співпрацювати з громадськістю. Чи можна Вашу відносно недавню ініціативу – створення Національної сільськогосподарської палати України – розглядати як крок у цьому напрямку? Це по-перше. По-друге, професійних об'єднань аграріїв в Україні є чимало. Деякі з них є знаними та авторитетними. Чи була потреба у створенні ще одного? Чим НСПУ відрізняється від інших професійних об'єднань?

– Якщо відповідати на першу половину вашого запитання, то саме у тісній співпраці з громадськими організаціями виконавча влада може досягти успіхів. Біда Міністерства аграрної політики, як й інших державних відомств, в тому, що вони намагаються діяти авторитарними, директивними, адміністративними методами, відгороджуючись від громадських структур, ігноруючи їхні зауваження, пропозиції, поради. Тому досить часто рішення, прийняті за закритими дверима вгорі та спущені по вертикалі вниз, неадекватно сприймаються виконавцями, а звідси і проблеми з їхньою реалізацією.

Саме тому головним критерієм діяльності Національної сільськогосподарської палати є прозорість, відкритість та доступність. Так як і вимагає цього Закон "Про громадські об'єднання".

Тепер щодо другої частини запитання. Тобто наскільки нагальною була потреба у створенні НСПУ? Я з вами погоджуюсь, що сьогодні в аграрному секторі діє розгалужена мережа громадських організацій: різного роду спілок, союзів, асоціацій. По суті немає галузі

та навіть підгалузі, яка б не мала свого об'єднального органу на всеукраїнському рівні. З одного боку, це добре. Ми створюємо громадянське суспільство, а, отже, роль громад у розбудові держави зростатиме. А з другого боку, "няньок" у аграрному секторі вистачає. Біда в тому, що кожна з цих "няньок" турбується, насамперед, про своє конкретне "дитя". А точніше, дбає про корпоративні інтереси вузького кола членів, об'єднаних за професійними ознаками, тоді як соціальні та економічні потреби країни вимагають співпраці не лише з іншими партнерами в аграрному бізнесі, а й координації дій з урядовими та законодавчими органами, постійного лобіювання інтересів усіх суб'єктів.

Для цього потрібна теж недержавна структура, яка б була посередником між виконавчою і законодавчою владою з одного боку, та усіма іншими громадськими організаціями, що працюють на аграрному ринку – з другого. Тобто була б провідником спільних інтересів, і не лише у межах країни, а й за кордоном.

Багаторічний досвід країн Європи, насамперед Франції, Данії, Німеччини, Австрії, а останнім часом і Польщі, підтверджує, що найбільш дієвими такими організаціями є Аграрні палати, як громадські відомства.

– Для України сільськогосподарська палата – "terra incognita", хоча про неї йде мова вже майже 8 років. Як Ви прийшли до ідеї створення Палати?

– Уперше ідея створення подібної структури виникла у мене та моїх колег, як ви вже сказали, близько 8 років тому. Тоді ми саме проводили аграрні реформи на Львівщині. Саме тоді й була створена перша в Україні регіональна аграрна палата. Діє вона й досі. На жаль, в інших областях досвід львів'ян не поширили.

На загальному державному рівні цю ідею вдалося втілити лише минулого року, коли стало зрозуміло, що розрізнені між собою громадські організації більше зайняті власними інтересами, а окремі політичні структури, які до цього працювали на сільському електоральному полі, поступово відходять від лобіювання інтересів аграрного сектору, зокрема, у парламенті та уряді, й село, по суті, залишається поза сферою як політичного, так і громадського впливу.

Сьогодні НСПУ – це незалежна всеукраїнська громадська організація, яка об'єднує близько 50 різних структур, що займаються виробництвом, переробкою та збутом сільгосппродукції та продовольства, постачанням матеріально-технічних ресурсів, науковою та дорадчою діяльністю, сприянням розвитку сільських громад та іншими видами діяльності. Палата бере активну участь у формуванні аграрної політики, захист і правта лобіюванню інтересів її членів на регіональному та загальнодержавному рівні, пошуку спільної вигоди, підвищення прибутковості аграрного сектору тощо.

НСПУ має чітку й конкретну громадянську та державницьку позицію з консолідуючими функціями. Об'єднуючи величезний загальний аграрників України, вона спрямовує їхні зусилля в єдине русло: для розвитку аграрного сектору та сільських територій заради зміцнення економіки всієї країни та підвищення добробуту її громадян. Палата досить представницька інституція громадянського суспільства в Україні.

Що було зроблено Палатою за час її існування?

По-перше, це розбудова самої Палати у регіонах. Сьогодні подібні структури існують у 20 областях. Налагоджено співробітництво з Торгово-промисловою палатою України. На черзі – підписання угоди з Українським союзом промисловців і підприємців.

По-друге, лише в цьому році було проведено 2 круглі столи з розвитку дорадництва та з питань формування бюджету, у яких взяли участь урядовці, вчені, бізнесмени, представники громадських організацій. Наприкінці червня відбулася міжнародна конференція з питань інтеграції АПК України у європейські та світові структури. НСПУ була співорганізатором міжнародної виставки-ярмарку "Агро-2005" у Чубинському.

По-третє, успішно пройшла презентація НСПУ за кордоном. Зокрема, делегація представників НСПУ взяла участь в українському інвестиційному самміті у Лондоні та зустрілася у Брюсселі з представниками Комітету професійних сільськогосподарських організацій ЄС (СОПА-COGECA), експертами Європейського Союзу та Європейської комісії.

Національна сільськогосподарська палата відкрита для партнерства й співпраці з тими, кому не байдуже доля сільського господарства, українського села. Маючи Ряду кваліфікованих експертів, НСПУ виступає експертом запропонованих інвестиційних проектів, консультантом з правових питань, надає інформацію щодо інвестиційно-привабливих об'єктів, сприяє впровадженню наукових розробок тощо. Якщо коротко, то НСПУ сприяє розвитку, підтримує ініціативи та захищає інтереси.

– Пане Михайле, яким Ви бачите українське село, наприклад, через 5 та через 10 років? Коли воно перестане бути "зоною відчуження" і стане "душею нації"?

– Якщо коротко, то я його бачу таким, яким його хочуть бачити члени робочої групи з розробки загальнодержавної комплексної Програми підтримки та розбудови українського села, яка має назву "Добробут через аграрний розвиток" (ДАР України).

До речі, ідея створення такої програми належить Національній сільськогосподарській палаті України. А почалося все з того, що з її концепцією ми ознайомили прем'єр-міністра Ю.В. Тимошенко і вона відразу скликала нараду, на якій презентували подібні проекти ще кілька організацій, в тому числі й профільне міністерство. Але прем'єр-міністр надала перевагу проекту НСПУ, призначивши генерального директора Дмитра Березовського керівником робочої групи. Тобто, по суті, Палата виграла урядовий тендер. Зазначу, керівник Уряду довірила очолити групу розробників нової Програми розвитку українського села не представнику Міністерства агрополітики чи іншій державній структурі, а представнику громадської організації.

У центрі нової Програми три складові: земля, виробництво й людина. Саме навколо цих чинників й розроблено шляхи розвитку і виробничої, і соціальної сфери. Причому за основу взяті європейські стандарти. А якщо конкретно, то основні завдання Програми "Дар України" до 2010 року такі:

- потроїти ВВП та додану вартість в агропромисловому комплексі з 5 млрд. грн. до 14 млрд. грн;
- збільшити частку України на світовому продовольчому та сільськогосподарському ринку до 6%;
- збільшити розмір щорічного обсягу інвестицій в АПК у сім разів і довести до 8,5 млрд. грн.;
- підвищити доходи населення на селі в п'ять разів;
- забезпечити зайнятість сільських жителів на рівні 90%;
- сформувати екологічний бренд України.

Усі ці показники досі не фігурували в жодному документі. Це нові завдання. Тобто планка піднята досить високо. Іншого виходу немає. Тим паче, що наша мета – вступ до Світової організації торгівлі, інтеграція в інші європейські та світові структури.

– За чим жалкує Михайло Гладій, як політик, як людина? Що Вам не вдалося зробити, хоча Ви цього прагнули?

– Якщо виходити з чисто прагматичних, кар'єрних позицій, то я маю бути задоволений тим чого мені вдалося досягти. Адже у господарському секторі, наголошую, господарському, я практично обіймав усі посади – від керівника господарства до віце-прем'єр-міністра. Тобто я сформований виконавчою владою.

У партійних структурах за радянських часів не працював жодного дня. І навіть коли більше чотирьох років очолював Аграрну партію України, то робив це на громадських засадах, спочатку як віце-прем'єр-міністр з питань аграрної політики, а потім, як голова Львівської облдержадміністрації.

Якщо говорити про те, що вдалося, а чого не вдалося зробити, то, мабуть, першого більше. І перелік цих справ чималий. Про деякі я вже згадував і в сьогоднішньому інтерв'ю.

А шкодую, звичайно, за тим, що не вдалось довести до кінця ті задуми, які мала моя команда, причому команда українських патріотів та справжніх високопрофесійних спеціалістів з реформування агропромислового комплексу. Повірте, якщо б нас, образно кажучи, не зняли з дистанції невдовзі після старту, сьогодні сільське господарство не було б у такому плачевному стані. Адже реформи, по суті, набрали форми вогнища, яке постійно поливають водою і воно лише димить. А потрібен вогонь.

Особливо зараз, з приходом нової влади в особі й Президента В.А. Ющенка, й прем'єр-міністра Ю.В. Тимошенко. З обома мені довелося працювати в Уряді. Це була команда справжніх безкомпромісних, сміливих і ділових реформаторів. Віктор Андрійович, обіймаючи посаду прем'єр-міністра, і тоді переймався аграрними справами. Ми з ним знаходили спільну мову з усіх питань. Тому й реформи йшли, і село поступово оживало.

Зараз куратором аграрного сектора є прем'єр-міністр Ю.В. Тимошенко. І, мабуть, це правильно, що саме в полі зору керівника Уряду ця сфера. Треба віддати належне Юлії Володимирівні, її кураторство АПК надзвичайно продуктивне. По-перше, вона задала високий темп, а по-друге, скрупульозно, детально, поетапно і, головне, відкрито й прозоро, а не кулуарно, проводить аграрну політику. Політику в інтересах як держави в цілому, так і тих, хто живе і працює в селі.

Розмову вів Роман Корінець

С.С. Прокопенко,
директор ГО "Інститут сільського розвитку",
Голова Комісії з соціального
та економічного розвитку села Національної програми
"Добробут через аграрний розвиток України"

ПРОГРАМА, ЯКА ПОТРІБНА ЛЮДЯМ

– Світлано Степанівно, до цього часу розроблено вже чимало програм розвитку сільського господарства, АПК, села. Називалися вони по-різному, різні структури їх розробляли. У чому особливості цієї Програми?

– Перша особливість Національної програми "Добробут через аграрний розвиток України" полягає у способах її розробки. В Україні вперше прем'єр-міністр України доручила розробку такої програми не тільки аграрному відомству, як це було колись, а громадськості. Роботу з підготовки програми очолив генеральний директор Національної сільськогосподарської палати України, що є громадською організацією, Дмитро Березовський. Керівник Уряду призначила пана Березовського керівником групи з розробки цієї програми.

Друга особливість-пріоритети: перший – людина, другий – земля, третій – виробництво. У центрі Програми – людина села, як особистість, як член громади. Розробники відмовилися від домінуючого раніше галузевого принципу, коли основним критерієм успішності визнавалося збільшення виробництва продукції. Головний акцент цієї програми – поліпшення життя селянина, створення умов для його розвитку та реалізації, як особистості, забезпечення поетапного наближення стандартів життя до міських. Такі пріоритети вимагають комплексного підходу до розвитку сільської місцевості. І це закладено в Програмі. Це ще одна її особливість.

І ще одне. В Програмі виписані не лише цілі та завдання, а й механізми виконання цих завдань, що часто ігнорувалося раніше. Досягнення цілей цієї програми також буде достатньо легко оцінити. Оскільки показник – "критерій успіху" має конкретне чисельне визначення.

– Яка ж роль Міністерства аграрної політики України у підготовці цієї Програми?

– Програма розроблялася у тісній співпраці з Міністерством аграрної політики України. Фахівці Міністерства були членами 12 комісій, які працювали за узгодженими напрямками, в тому числі комісії з консолідації та аналізу, яка власне й готувала кінцевий документ, який потім узгоджувався з комісіями. Звичайно, представники Міністерства були й в Раді Урядового Контролю й у Раді Експертів.

Та й, нарешті, під документом, який передаватиметься до Кабінету Міністрів України повинні стояти два підписи: керівника групи та Міністра аграрної політики України.

На різних етапах проекти документів обговорювалися як в стінах Міністерства, Кабінету Міністрів, так і в стінах Сільськогосподарської палати.

Варто зазначити, що подані нашою Комісією пропозиції дещо відрізняються від тексту кінцевого документу проекту Програми. Але це неминучі втрати в процесі компромісів. Адже кожен політичний документ – це компроміс.

Загалом, розробка Програми – це перший значний приклад співпраці влади і громадськості. Сподіваємося, що такий принцип роботи влади стане традицією.

– Які цілі визначаються цією Програмою?

– Програма є досить амбітною: її мета – перетворити Україну у провідну світову агропромислову державу. І цієї мети слід досягти до 2010 року. Чи це реально. Ми переконані, що так. Потрібно лише консолідувати зусилля суспільства для досягнення синергетичного ефекту.

Водночас визначено чотири основні завдання:

1. Розвиток селянства як носія української культури, духовності, ідентичності;
2. Комплексний розвиток сільської місцевості та розв'язання соціальних проблем на селі;
3. Створення високоефективної та конкурентної аграрної галузі;
4. Гарантування продовольчої безпеки держави.

– Яким було завдання Вашої комісії? Хто входив до її складу?

– У нашій Комісії ми намагалися вирішити проблему створення стійких умов для розвитку сільської місцевості. На наш погляд, цієї мети можна досягти через активне впровадження політики зростання привабливості сільського господарства та забезпечення комплексного багатofункціонального розвитку сільських територій.

Членами нашої Комісії є представники Мінагрополітики, Мінфіну, Міністерства праці та соціальної політики, а також інших центральних органів виконавчої влади Мінекономіки, Держкомпідприємництва, Національного аграрного університету, Об'єднаного інституту економіки

Національної академії наук України, представники низки громадських організацій, проектів міжнародної технічної допомоги тощо. І, звичайно, експерти нашого Інституту сільського розвитку, які доклали чималих зусиль для підготовки цієї програми.

– **Світлано Степанівно, які Ваші прогнози: як швидко буде прийнята ця Програма Верховною Радою України?**

– Впевнена, що народні депутати України розуміють ситуацію, що склалася в українському селі. Не хочу перебільшувати, але слово "криза", мабуть, є найм'якшим. Тому таке розуміння парламентарів вселяє оптимізм.

Головне, що така Програма потрібна нашому селу, потрібна людям, які тут живуть і будуть жити.

Розмову вів Роман Корінець

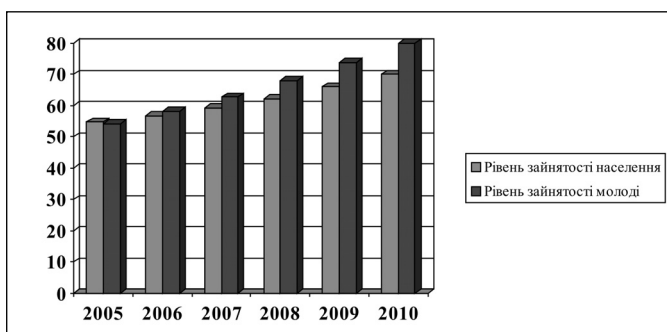
ПРОЕКТ "ЗАМОЖНЕ СЕЛО"

"...і села багаті, і люди веселі"

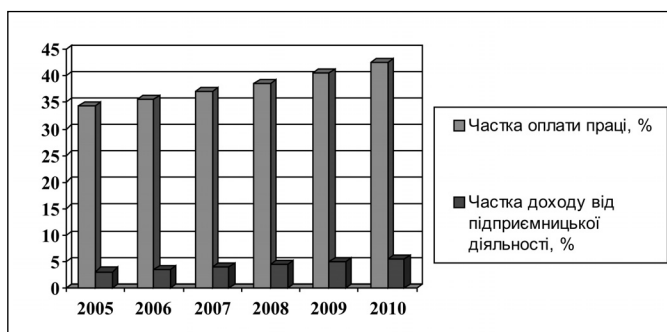
КРИТЕРІЇ УСПІХУ

МЕТА: створення стійких умов для розвитку сільської місцевості через активне впровадження політики зростання привабливості сільського господарства та забезпечення комплексного багатофункціонального розвитку сільських територій.

Кількісні завдання впливу на соціально-економічний розвиток села в рамках Загальнодержавної комплексної програми підтримки та розвитку українського села

Зростання зайнятості у 2006 – 2010 роках

Зростання частки оплати праці та доходів від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів домогосподарств у 2006-2010 роках

"Добробут через аграрний розвиток" визначені у якості наступних критеріїв успіху:

– Рівень зайнятості населення: 2005 рік – 54,7%; 2010 рік – 70,0%;

– Рівень зайнятості молоді: 2005 рік – 54,2%; 2010 рік – 80,0%.

Частка оплати праці та доходів від підприємницької діяльності у структурі грошових доходів домогосподарств:

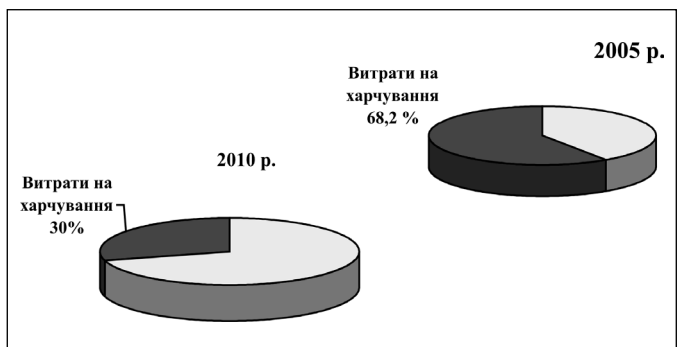
– 2005 рік – 34,3% – 3,1%;

– 2010 рік 42,6% – 5,5%.

Частка витрат на продукти харчування у структурі витрат сільських домогосподарств:

– 2005 рік – 68,2%;

– 2010 – 42%.

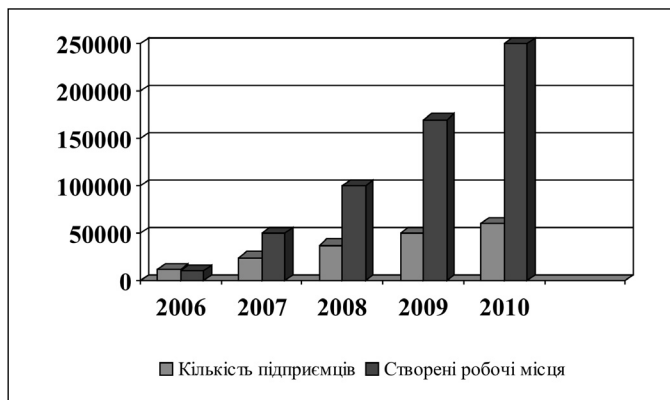

Зменшення частки витрат на харчування у структурі сукупних витрат сільських домогосподарств у 2006 – 2010 роках

Кількість громадських організацій, об'єднань, кооперативів, кредитних спілок: 2010 рік – 6200.

Кількість суб'єктів підприємницької діяльності (фізичних та юридичних осіб), зайнятих несільськогосподарськими видами діяльності та кількість створених ними робочих місць: 60000 суб'єктів підприємницької діяльності; 250000 робочих місць.

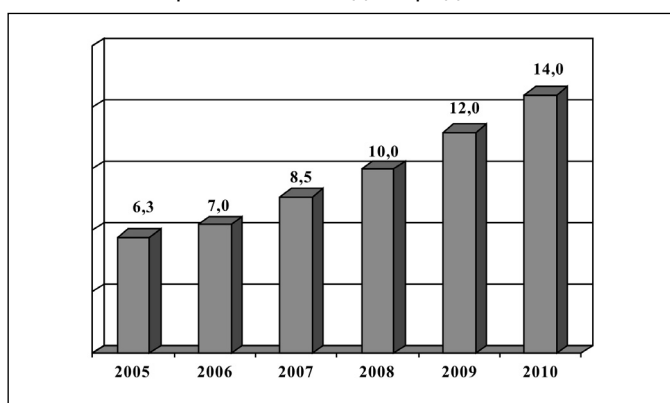
Цей документ має анотований вигляд. У такому форматі проект Національної програми "Добробут через аграрний розвиток України" (ДАР України) передано до Кібинету Міністрів України. Матеріал наданий для публікації головою Комісії з соціального та економічного розвитку села Прокопенко С.С. Зазначений документ не є ідентичним з розділом "3.9. Заможне село" цієї Програми. З повним тестом згаданої Програми можна ознайомитися на інтернет-сторінці: <http://www.dar-ukraine.com.ua>.

Зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності та кількості створених ними робочих місць у 2006-2010 роках

Кількість лікарів на 10000 населення:

- 2005 рік – 6,3%;
- 2010 рік – 30% від середнього показника

Зростання кількості лікарів у 2006-2010 роках

по Україні – 14,0%.

Частка видатків місцевих бюджетів на цільові програми соціально-економічного розвитку громади:

- 2010 рік – 30%.

Забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури:

- 2005 рік – 42,5%;
- 2010 рік – 49,2%.

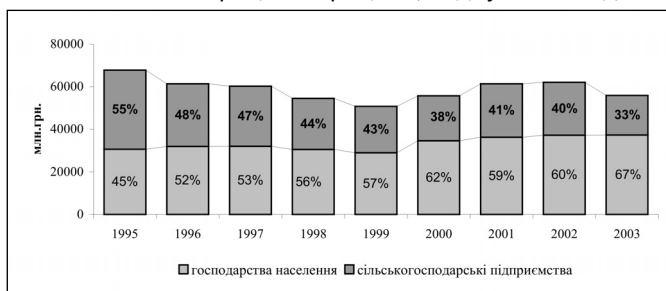
Таблиця. 1. Зростання рівня забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури у 2006 – 2010 роках

№	Тип об'єкту	2005, (%)	2010, (%)
1.	Дошкільні заклади освіти	29	32
2.	Загальноосвітні школи	51	54
3.	Фельдшерсько-акушерські пункти, лікарські амбулаторії	65	70
4.	Заклади культури клубного типу	60	66
5.	Спортивні споруди	18	31
6.	Газифіковано сіл	30	36
7.	Водопроводи у будинках	18,2	30
8.	Каналізація у будинках	13,7	25
9.	Під'їзди з твердим покриттям	98	99
Показник забезпеченості:		42,5	49,2

РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІЗУ

За результатами системного аналізу економічних та соціальних показників встановлено, що в сільській місцевості України скорочується кількість найманих

працівників, кількість самозайнятих в особистих селянських господарствах перевищила кількість зайнятих у секторі сільськогосподарських підприємств. За методологією МОП, рівень безробіття становить 8%; у валовій продукції сільського господарства частка ОСГ складає 67%; середній рівень заробітної плати за даними I кварталу 2005 року становив 45,1% середньої заробітної плати по економіці; грошові доходи на одне домогосподарство складають 481,7 грн.; рівень соціального капіталу надзвичайно низький, доступ до базових можливостей розвитку людського потенціалу: освіти, базового медичного обслуговування, нормальних житлових умов – незадовільний; рівень доступу до об'єктів соціальної інфраструктури та соціальних послуг значно нижчий ніж у містах; посилюються міграційні процеси, відбувається демо-

Виробництво і структура валової продукції сільського господарства за категоріями господарств (у порівняльних цінах 2000 року)

графічна криза.

Визначені проблеми:

– незайняті особи (більше третини населення працездатного віку), особи, зайняті лише в особистих селянських господарствах, не беруть участі у формуванні бюджетів, фондів соціального страхування та пенсійних фондів, вони не мають належного соціального захисту при втраті працездатності та в інших випадках;

– незважаючи на роль ОСГ у виробництві валової сільськогосподарської продукції та на значну частку самозайнятих в них, ринкова інфраструктура для ОСГ практично відсутня;

– загострення демографічної ситуації, занепад соціальної інфраструктури, безробіття та бідність зумовили трудову міграцію сільського населення, призвели до різкого скорочення сільських мешканців, обезлюднення та вимирання сіл;

– надзвичайно мало використовуються можливості розвитку малого та середнього підприємництва у сільськогосподарському виробництві та поза сільськогосподарським виробництвом, практично відсутня мотивація працездатного населення та умови для самостійного розв'язання проблем підвищення власного добробуту;

– відсутня політика розвитку сільської місцевості та її державна підтримка, органи місцевого самоврядування не мають реальних економічних та соціальних важелів впливу, громадський рух майже зовсім не розвинений, що унеможливує дієвий захист громадських інтересів, та ефективний розвиток місцевих ініціатив;

– збільшилося відставання села від міста щодо рівня та умов проживання, у більшості сільських населених пунктів відсутні елементарні комунальні зручності, практично припинила своє існування система побутового об-

слугування, середній рівень заробітної плати осіб, зайнятих у сільському господарстві, більше ніж удвічі нижчий середньої заробітної плати по економіці, погіршується якість кадрового складу;

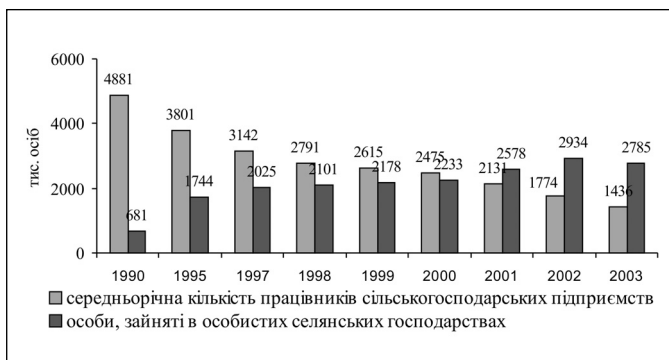
- матеріальна база соціальної інфраструктури села фізично та морально зношена. Розширюється коло сіл, жителі яких не мають змоги отримувати найнеобхідніші послуги за місцем проживання, якість послуг постійно знижується і не відповідає загальноприйнятим стандартам рівня та якості життя;

- молодь, не маючи роботи, житла, можливості повноцінно розвиватися та змістовно проводити дозвілля, масово виїжджає з села, втрачаються національні традиції сільського укладу, сімейні цінності;

- обмежений доступ до базових можливостей розвитку людського потенціалу: освіти, медичного обслуговування, нормальних житлових умов. Сільське населення живе в обмеженому інформаційному просторі, надзвичайно низька обізнаність сільських мешканців щодо своїх можливостей та прав, інноваційних технологій, можливостей реалізації права на захист своїх інтересів. Визначення широкого кола проблем та їхній аналіз шляхом розбудови "дерева проблем" дозволив визначити два головних чинника, ефективний вплив на які дозволить досягти намічених критеріїв успіху соціально-економічного розвитку села:

1.1. Низькодохідна та невизначена зайнятість:

- протягом останніх 15 років зменшується кількість найманих працівників у секторі сільськогосподарських підприємств, рівень заробітної плати яких не досягає і половини середньої заробітної плати по економіці;
- особи, зайняті лише в особистих селянських господарствах, не беруть участі у формуванні бюджетів, фондів соціального страхування та пенсійних фондів, не мають належного соціального захисту при втраті працездатності та в інших випадках.

Динаміка зростання зайнятих в особистих селянських господарствах

2.1. Не відбулося заміщення соціальних функцій, які виконували у минулому сільськогосподарські підприємства:

- соціальна сфера опинилася у стані занепаду внаслідок надмірної концентрації соціального життя села навколо сільськогосподарських підприємств, що існувала до реорганізації КСП;
- державою не були визначені шляхи та джерела фінансування всіх складових соціального розвитку сільських територій;
- відсутня політика розвитку сільської місцевості

та її державна підтримка, органи місцевого самоврядування не мають реальних економічних та соціальних важелів впливу.

Фактори впливу:

- створення сприятливих умов для розвитку приватної ініціативи та підприємництва у сільській місцевості, як основного механізму підвищення рівня життя сільського населення;
- створення умов для реалізації сільськими територіальними громадами повноважень з розв'язання проблем соціально-економічного розвитку населених пунктів;
- розробка механізмів підтримки соціально-економічного розвитку села, підвищення стандартів життя у сільській місцевості.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1. Сприяння впровадженню і реалізації політики комплексного розвитку сільської місцевості у тісному партнерстві урядових структур, органів місцевого самоврядування, сільських громад, громадських організацій і приватного сектору.

2. Запровадження механізмів партнерської підтримки розвитку соціальної сфери села за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, підприємств та організацій, розташованих у межах сільських територій, у відповідності до програм соціально-економічного розвитку громад.

3. Сприяння підвищенню якості життя у сільській місцевості, розвитку особистості шляхом наближення якості освіти та надання медичних та культурних послуг, побутових умов і сільської інфраструктури до міських.

4. Формування сприятливих умов для розвитку приватної ініціативи та малого і середнього підприємництва у сільській місцевості, як основного механізму створення робочих місць поза сільськогосподарським виробництвом, розвитку сфери послуг у сільській місцевості, підвищення рівня життя сільського населення.

5. Забезпечення доступу продукції, виробленої в особистих селянських господарствах, до інфраструктури аграрного ринку шляхом підтримки розвитку кооперації та кооперативних об'єднань.

6. Сприяння соціальному становленню та розвитку сільської молоді, впровадженню стимулюючої соціальної політики повернення у сільську місцевість випускників вищих навчальних закладів та вузько профільних спеціалістів (лікарів, вчителів, працівників культури) шляхом забезпечення першим робочим місцем, створення відповідних умов для ефективної праці, отримання житла, підвищення кваліфікації.

7. Забезпечення доступу всіх категорій сільського населення до всебічної інформації шляхом розвитку сучасних систем комунікації, розвитку дорадчих служб у сільській місцевості.

8. Активне та цілеспрямоване збереження та розвиток культурних традицій села, адже за своєю суттю українська культура є народною, селянською культурою.

9. Збереження та захист довкілля, раціональне використання природних ресурсів, збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

ПРОГРАМА ДІЙ

Першочергові заходи – 2005 рік:

1. У законодавстві:

- у Бюджетному кодексі України передбачити норму, що містить заборону призупинення чи зміни законом про Державний бюджет України на відповідний рік норм, які стимулюють розвиток сільської місцевості;
- передбачити в державному бюджеті 2006 року субвенцію для виконання програм соціально-економічного розвитку сільських громад;
- прийняти Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів", забезпечивши врахування в ньому специфіки стимулювання розвитку сільських територій.

2. Запровадити систему навчання сільських голів та депутатів місцевих рад з питань активізації участі сільської громади в процесі прийняття рішень, ефективного планування і комунікації, впровадження нових підходів до забезпечення життєздатності об'єктів соціальної сфери та надання соціальних послуг, захисту соціально-економічних прав жителів села, кооперації.

3. Проаналізувати всі інноваційні підходи щодо розвитку сільських територій, напрацьовані науковцями, підприємцями, проектами міжнародної технічної допомоги з метою подальшого відтворення найбільш життєздатних моделей. Орієнтувати міжнародну технічну допомогу при обговоренні індикативних програм організацій міжнародної технічної допомоги на впровадження проектів з соціально-економічного розвитку села.

4. Запровадити через районні Центри зайнятості курси навчання для безробітних основним підприємницької діяльності. Розробити цільову програму мікрокредитування для сільських підприємців, зайнятих підприємницькою діяльністю поза сільськогосподарським виробництвом.

5. Розробити комплексну систему соціально-економічних стимулів щодо роботи в селі випускників вищих навчальних закладів та профільних спеціалістів (лікарів, вчителів, працівників культури) та для працівників соціальної сфери, освіти, охорони здоров'я (житло, преференції, робоче місце).

6. Розробити програму житлового будівництва для сільських молодих сімей та молодих спеціалістів.

7. На виконання Закону України "Про державні соціальні гарантії та державні соціальні стандарти" розробити нормативи забезпечення сільських населених пунктів загальноосвітніми навчальними закладами в залежності від кількості учнів та норми обслуговування сільського населення медичними працівниками в залежності від кількості проживаючих у населеному пункті.

8. Провести інвентаризацію об'єктів соціальної сфери та інфраструктури у сільській місцевості.

9. Кожній сільській громаді розробити Статут, паспорт, програму соціально-економічного розвитку громади (врахувати механізм співфінансування).

Програма дій на 2006 – 2010 роки

1. Створити сприятливі умови для розвитку приватної ініціативи та підприємництва у сільській місцевості, як основного механізму підвищення рівня життя сільського населення:

- удосконалити нормативно-правову базу (сформулювати єдину державну регуляторну політику у сфері підприємництва);
- запровадити фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку малого підприємництва у сільській місцевості;
- розбудувати інфраструктуру, у тому числі навчання, підтримки підприємництва у сільській місцевості.

2. Створити умови для реалізації сільськими територіальними громадами повноважень з розв'язання проблем соціально-економічного розвитку населених пунктів:

- удосконалити відносини державної та комунальної власності, міжбюджетні відносини з метою зміцнення матеріальної та фінансової бази сільських громад;
- запровадити підвищення кваліфікації представників органів місцевого самоврядування у питаннях впровадження нових підходів до вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських громад і територій, ефективних методів управління громадою;
- запровадити ефективні механізми реалізації молодіжної політики;
- забезпечити доступ сільського населення до інформаційних ресурсів;
- забезпечити умови розвитку інфраструктури громадських інституцій.

3. Розробити механізми підтримки соціально-економічного розвитку села, підвищити стандарти життя у сільській місцевості:

- активно впроваджувати політику зростання привабливості сільської місцевості шляхом втілення ефективних заходів, спрямованих на забезпечення поетапного наближення стандартів життя сільського населення до міських;
- створити соціальні умови та економічні стимули для молоді у сільській місцевості;
- наближати якість надання медичної допомоги та отримання освіти сільського населення до якості у міських умовах;
- створити соціальні та економічні стимули для роботи працівників соціальної сфери, освіти, охорони здоров'я у сільській місцевості;
- створити умови для розвитку дрібнотоварного виробництва;
- завершити виконання програми "Сільський автобус";
- запровадити механізми стимулювання розвитку депресивних сільських територій та населених пунктів.

**Програма дій з соціально-економічного розвитку села Програми підтримки
та розвитку українського села на 2006 – 2010 роки**

№ п/п	Зміст заходу	Заходи по роках / Потреба коштів (млн. грн)		
		Всього	у тому числі	
			2006	2007
	Сільський підприємець			
1	Розбудова інфраструктури для підтримки підприємництва у сільській місцевості та запровадження системи фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва			
1.1	Курси навчання "Як започаткувати бізнес" через районні центри зайнятості для безробітного населення із сільській місцевості		X	
1.1.1	Методологічне та кадрове забезпечення (на тендерній основі) навчання безробітного населення із сільської місцевості "Як започаткувати власний бізнес". Визначення пілотних районів	X		
1.1.2	Проведення навчання у 5 пілотних областях		X	
1.1.3	Поширення навчання на всій території України		X	X
1.1.4	Моніторинг навчання			X
1.1.5	Оцінка ефективності та впливу			
1.2	Розробка та включення до учбових програм середньої школи предмету "Основи підприємницької діяльності"		X	
1.2.1	Підготовка фахівців для викладання курсу "Основи підприємницької діяльності"		X	X
1.2.3	Впровадження викладання у середній школі предмету "Основи підприємницької діяльності"			X
1.2.4	Моніторинг			X
1.2.5	Оцінка впливу			
	Кошти державного бюджету	15,0	5,0	4,0
2.	Розбудова інфраструктури для підтримки підприємництва у сільській місцевості: організаційна, методична та консультаційна підтримка			
2.1	Розробка програми розвитку ринку консалтингових, тренінгових та інформаційних послуг для сільських жителів		X	
2.2	Впровадження програми розвитку ринку консалтингових, тренінгових та інформаційних послуг			X
2.3	Моніторинг			X
2.4	Оцінка впливу			
2.5	Розробка методичних, інформаційних та тренінгових матеріалів для забезпечення зацікавлених консалтингових, тренінгових компаній та інформування сільського населення щодо створення власного бізнесу за наступними напрямками:		X	
	– сільський зелений туризм;		X	
	– народні промисли;		X	
	– сфера послуг;		X	
	– торгівельно-посередницькі послуги;		X	
	– переробка с/г продукції та виробництво продуктів харчування;		X	
	– інші несільськогосподарські види підприємництва на селі;		X	
	– Розповсюдження матеріалів		X	X
	Кошти державного бюджету	30,0	8,0	12,0
3	Запровадження системи фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва на селі			
3.1	Розробка механізмів та створення сприятливих умов для підвищення рівня зацікавленості комерційних банків кредитувати сільських підприємців		X	
3.1.1	Впровадження механізмів для підвищення рівня зацікавленості комерційних банків кредитувати сільських підприємців			X
3.1.2	Моніторинг			
3.1.3	Оцінка впливу			
3.2	Розробка цільових програм кредитування для сільських підприємців, які займаються несільськогосподарськими видами підприємницької діяльності		X	
3.2.1	Впровадження цільових програм кредитування для сільських підприємців, які займаються несільськогосподарськими видами підприємницької діяльності			X
3.2.2	Моніторинг			
3.2.3	Оцінка впливу			
3.3	Розробка програми "Розвиток іпотечного кредитування"		X	
3.3.1	Впровадження програми "Розвиток іпотечного кредитування"			X
3.3.2	Моніторинг			
3.3.3	Оцінка впливу			
3.4	Розробка програми "Сприяння розвитку сільських кредитних спілок та інших форм кредитування сільського населення"		X	
3.4.1	Впровадження програми "Сприяння розвитку сільських кредитних спілок та інших форм кредитування сільського населення"			X
3.4.2	Моніторинг			
3.4.3	Оцінка впливу			
3.5	Розробка програми "Сприяння інвестиціям до сільської місцевості"		X	

**Програма дій з соціально-економічного розвитку села Програми підтримки
та розвитку українського села на 2006 – 2010 роки**

№ п/п	Зміст заходу	Заходи по роках / Потреба коштів (млн. грн)		
		Всього	у тому числі	
			2006	2007
3.5.1	Впровадження програми "Сприяння інвестиціям до сільської місцевості"			X
3.5.2	Моніторинг			
3.5.3	Оцінка впливу			
3.6	Розробка стимулюючих механізмів та створення привабливих умов для інвестування трудовими мігрантами зароблених коштів у започаткування власного бізнесу в Україні		X	
3.6.1	Впровадження стимулюючих механізмів для інвестування трудовими мігрантами зароблених коштів у започаткування власного бізнесу в Україні			X
3.6.2	Моніторинг впровадження			
3.6.3	Оцінка впливу			
	Кошти державного бюджету	161,4	22,5	24,8
	Кошти державного бюджету	206,4	35,5	40,8
	Разом	206,4	35,5	40,8
6	Сільська громада			
6.1	Запровадити постійно діючу систему підвищення кваліфікації спеціалістів органів місцевого самоврядування			
6.1.1	Підготовка необхідних навчальних та методичних матеріалів, узгодження навчальних планів		Виготовлення 100000 посібників	
6.1.2	Підготовка викладачів			100 осіб курс із п'яти 2двотижневих тренінгів
6.1.3	Підвищення кваліфікації спеціалістів органів місцевого самоврядування			1000 осіб 50 семінарів
6.1.4	Моніторинг впровадження			
6.1.5	Оцінка впливу			
	Кошти державного бюджету	54,0	18,0	18,0
6.2	Створення 490 інформаційно-ресурсних центрів при районних радах			
6.2.1	Розробка і узгодження моделі інформаційно-ресурсного центру. Опис моделі		X	
6.2.2	Впровадження моделі (пілотно)		2 райони	
6.2.3	Створення інформаційно-ресурсних центрів			25 районів
6.2.4	Моніторинг впровадження			
6.2.5	Оцінка впливу			
	Кошти державного бюджету	119,0	35,0	39,0
6.3	Створення циклів освітньо-інформаційних програм			
6.3.1	Підготовка освітньо-інформаційних програм: – актуалізація проблем; – визначення можливих шляхів їхнього вирішення; – виготовлення інформаційної продукції; – розробка спеціальних програм		X X X X X	
6.3.2	Розповсюдження інформаційно-освітніх матеріалів: – пілотні проекти		X	
6.3.3	Трансляція освітніх програм			X
6.3.4	Моніторинг впровадження			
6.3.5	Оцінка впливу			
	Кошти державного бюджету	20,0	4,0	4,0
6.4	Сприяння організації та розвитку 60 третейських судів			
6.4.1	Підготовка інформаційних та навчально-методичних матеріалів щодо створення та діяльності третейського суду: – видання посібника – виготовлення інформаційних матеріалів		X X	
6.4.2	Підготовка третейських суддів: – семінари/тренінги – оцінка впливу		X	X
6.4.3	Створення та підтримка діяльності третейських судів (60 судів в районах)		8	21
	Кошти державного бюджету	8,9	1,78	1,78
6.5	Провести суцільне обстеження соціально-економічного становища сільських населених пунктів станом на 1 січня 2006 та 1 листопада 2010 року			
	Кошти державного бюджету	5,4	2,7	
	Кошти державного бюджету	207,3	61,48	62,78
	Разом:	207,3	61,48	62,78

**Програма дій з соціально-економічного розвитку села Програми підтримки
та розвитку українського села на 2006 – 2010 роки**

№ п/п	Зміст заходу	Заходи по роках / Потреба коштів (млн. грн)		
		Всього	у тому числі	
			2006	2007
6.6	Завершити програму "Сільський автобус"			
	Кошти державного бюджету	500,0	250,0	250,0
	Разом:	500,0	250,0	250,0
6.7	Програма розвитку кооперації:			
	– розробка Програми розвитку кооперації;			
	– впровадження Програми розвитку кооперації		X	X
	Заможне село			
7	Запровадити пільгове кредитування органів місцевого самоврядування для виконання місцевих та регіональних програм розвитку сільських населених пунктів			
7.1	Розробка механізмів кредитування органів місцевого самоврядування для реалізації конкретних цільових проектів:			
	– розробка і узгодження механізмів;		X	
	– пілотування у трьох районах;			
	– узагальнення досвіду;		X	
	– доопрацювання;			
	– розповсюдження досвіду;			X
	– запровадження проектів у регіонах;			
	– моніторинг;			
	– оцінка ефективності			25
7.2	Підготовка пропозицій щодо залучення кредитних коштів та механізмів забезпечення гарантії їхнього повернення:		X	
	– погодження джерел та механізмів;			X
	– пілотування у трьох районах;			X
	– узагальнення досвіду.			
7.3	Навчання службовців органів місцевого самоврядування підготовці технічних пропозицій:			
	– проведення семінарів/тренінгів;		X	X
	– видання довідника-посібника.			X
	Кошти державного бюджету	160,0		40,0
	Разом:	160,0		40,0
8	Сприяння розвитку зеленого туризму			
	Підготовка програми розвитку зеленого туризму		X	
	Впровадження заходів програми		X	X
	Кошти державного бюджету	12,9	2,58	2,58
	Разом:	12,9	2,58	2,58
9	Будівництво об'єктів соціально-культурного призначення			
	– дошкільних навчальних закладів	668,3	107,7	121,0
	– загальноосвітніх навчальних закладів	2014	330,0	363,0
	– пунктів медичного обслуговування та амбулаторій	645,0	105,0	117,0
	– закладів культури	550,0	91,0	99,0
	– спортивних споруд	295,8	48,6	52,4
	– територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян:		X	
	– інвентаризація існуючих інституцій;		X	
	– визначення потреб;			X
	– підготовка навчальних програм та методичних матеріалів;			X
	– навчання соціальних працівників			
	Кошти державного бюджету	15,0	3,0	3,0
	Кошти державного бюджету	3856,6	630,5	695,0
	Кошти підприємств (підприємців)	332,0	54,8	60,4
	Разом:	4188,6	685,3	755,4
10	Розширення служби дільничних інспекторів міліції			
	Кошти державного бюджету	86,0	17,2	17,2
	Разом:	86,0	17,2	17,2
11	Національна програма "Сільський сімейний лікар":			
	– розробка Національної програми "Сільський сімейний лікар";		X	
	– впровадження програми.			X
12	Програма "Сільський вчитель"			
	– розробка програми "Сільський вчитель";		X	
	– впровадження програми.			X

**Програма дій з соціально-економічного розвитку села Програми підтримки
та розвитку українського села на 2006 – 2010 роки**

№ п/п	Зміст заходу	Заходи по роках / Потреба коштів (млн. грн)		
		Всього	у тому числі	
			2006	2007
13	Програма "Молодий фермер" – розробка програми "Молодий фермер" – впровадження програми		X	X
14	Створення служби місцевої пожежної охорони			
	Кошти державного бюджету	400,0	80,0	80,0
	Кошти підприємств (підприємців)	100,0	20,0	20,0
	Разом:	500,0	100,0	100,0
15	Ремонтно-відновлювальні роботи на об'єктах водопостачання	92,5	18,5	18,5
	Паспортизація місцевих джерел водопостачання	30,0	6,0	6,0
	Кошти державного бюджету	122,5	24,5	24,5
	Разом:	122,5	24,5	24,5
16	Будівництво газопроводів			
	Відводів до сільських населених пунктів			
	Кошти державного бюджету	940,0	188,0	188,0
	Кошти місцевих бюджетів для транспортування газу	2589,0	426,0	458,0
	Кошти державного бюджету	957,9	157,6	169,5
	Кошти підприємств (підприємців)	336,6	55,4	59,5
	Кошти населення	1294,5	213,0	229,0
	Разом:	3529,0	614,0	646,0
17	Введення в дію нових та реконструкція діючих мереж електропостачання			
	Кошти державного бюджету	761,3	152,2	152,3
	Кошти підприємств (підприємців)	1392,0	278,4	278,4
	Кошти населення	21,7	4,4	4,3
	Разом:	2175,0	435,0	435,0
18	Дорожнє будівництво			
	– будівництво під'їздів та ремонт сільських доріг загального користування, 184 під'їздів			
	Кошти державного бюджету	319,5	39,0	52,0
	Разом:	319,5	39,0	52,0
19	Житлове будівництво: Державне довгострокове кредитування забудовників, першочергово молоді та спеціалістів (програма "Власний дім")			
	Кошти державного бюджету	6000,0	1200,0	1200,0
20	Реконструкція об'єктів комунального господарства			
	Кошти державного бюджету	160,1	32,0	32,0
	Кошти підприємств (підприємців)	163,4	32,7	32,7
	Кошти населення	10,0	2,0	2,0
	Разом:	333,5	66,7	66,7
21	Створення базових підприємств сільської житлово-комунальної служби			
	Кошти державного бюджету	91,0	18,2	18,2
22	Програма розвитку особистих селянських господарств – розробка Програми розвитку особистих селянських господарств – врегулювання нормативно-правової бази – розробка заходів – реалізація заходів Програми розвитку особистих селянських господарств		X X X	X
23	Розробити програму стимулювання розвитку депресивних сільських територій та населених пунктів – врегулювання нормативно-правової бази – розробка Програми заходів – реалізація заходів Програми стимулювання розвитку депресивних сільських територій та населених пунктів		X	X
24	Будівництво та оснащення сільських відділень поштового зв'язку	100,72	20,14	20,14
	Кошти державного бюджету	58,5	11,7	11,7
	Кошти підприємств, організацій	42,22	8,44	8,44
	Усього за програмою:			
	Кошти державного бюджету	14840,00	2900,46	3036,56
	Кошти підприємств, організацій	2369,2	449,74	459,44
	Кошти населення	1326,2	219,4	235,3
	Разом:	18535,4	3569,6	3731,3

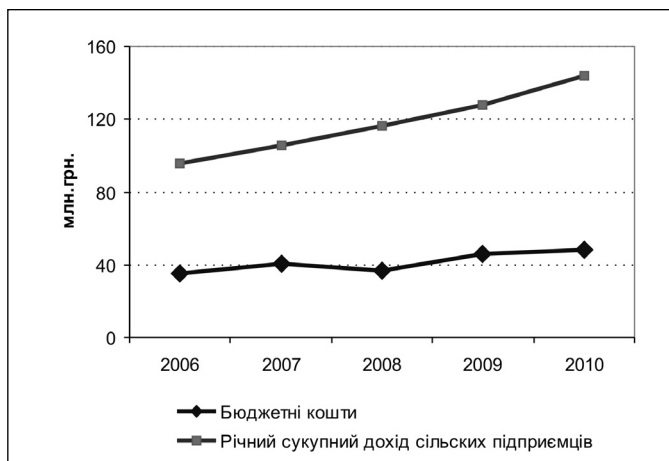

ВИСНОВКИ

Комплексний характер заходів програми "Заможне село", направлених на створення сприятливих умов для розвитку приватної ініціативи та підприємництва серед сільського населення, забезпечення реалізації сільськими територіальними громадами повноважень з розв'язання проблем соціально-економічного розвитку населених пунктів, розробку та впровадження механізмів підтримки соціально-економічного розвитку села, підвищення стандартів життя у сільській місцевості. Все це дозволить вплинути на підвищення конкурентоспроможності сільської місцевості, досягти визначених критеріїв успіху, а саме:

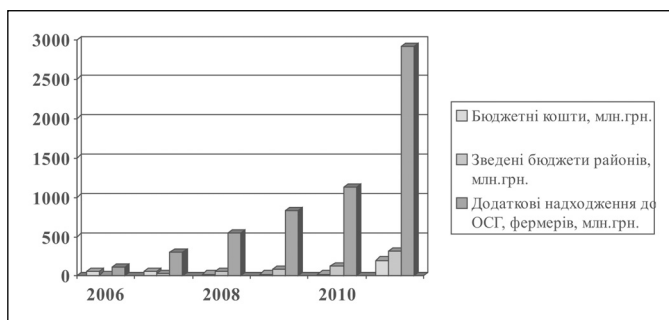
1. Підвищити рівень зайнятості жителів сільської місцевості за рахунок розвитку приватної ініціативи, підприємництва (60000 суб'єктів підприємницької діяльності, 250000 створених ними робочих місць), розвитку ринкової та соціальної інфраструктури, сфери послуг;

2. Зменшити частку витрат на харчування у структурі витрат сільських домогосподарств за рахунок підвищення рівня доходів, підвищення товарності особистих селянських господарств, зменшення собівартості продуктів харчування;

Загальний рівень витрат державних бюджетних коштів на реалізацію програми "Сільський підприємець" та економічний ефект від її впровадження

3. Підвищити рівень спроможності жителів сільських громад у вирішенні соціально-економічних проблем села шляхом розвитку самоорганізації, кооперування, можливостей захисту соціально-економічних прав та інтересів;

Динаміка надходжень коштів до зведених бюджетів районів та особистих селянських та фермерських господарств за рахунок збутової кооперації

4. Покращити доступ до соціально-необхідних послуг та якість життя у сільській місцевості.

Таблиця. 2 Покращення доступу до соціально-необхідних послуг та якості життя у сільській місцевості

№ П/П	Тип об'єкту	Підвищення забезпеченості, %
1.	Дошкільні заклади освіти	3,0
2.	Загальноосвітні школи	3,0
3.	Фельдшерсько-акушерські пункти, лікарські амбулаторії	5,0
4.	Заклади культури клубного типу	6,0
5.	Спортивні споруди	13,0
6.	Газифіковано сіл	6,0
7.	Водопроводи у будинках	11,8
8.	Під'їзди з твердим покриттям	1,0
9.	Кількість лікарів на 10000	7,7 осіб
10.	Житлові будинки	50 тисяч
11.	Служби дільничних інспекторів	20,0
12.	Служби пожежної охорони	25,5

5. Створити умови залучення молоді та молодих спеціалістів до сільської місцевості за рахунок покращення якості життя, створення робочих місць, підвищення соціальних гарантій.

ДОДАТКИ

Перелік інвестиційних та модельних проектів

	Інвестиційні проекти	Кошти, млн. грн.
1.	Організація системи збуту продукції фермерських та особистих селянських господарств, як первинної ланки маркетингового ланцюга сільськогосподарської продукції	0,125
2.	Використання сучасних технологій в особистих селянських господарствах. Методичні рекомендації для дорадчих служб, власників особистих селянських господарств	0,125
3.	Туристичні послуги в сільській місцевості – сільський зелений туризм в Україні	0,15
4.	"Всеобуч для сільської Ради" (порахований у проекті "Сільська громада", як витрати у 2006 році)	18,0
5.	Модель інтеграції сільськогосподарських товаровиробників та підприємств АПК у кооперативні структури на рівні району, Білоцерківський район Київської області	10,0
6.	Енергоакумуляційне опалення сільських шкіл та житлових будинків працівників соціальної сфери села у Деражнянському районі Хмельницької області	1,3
7.	Модель запровадження та розвитку договірних відносин у сфері надання медичних послуг (МОЗ, район Кіровоградської області)	0,37
	Кошти державного бюджету	0,22
	Кошти підприємств, організацій	0,15
8.	Модельний проект "Сільський сімейний лікар" на базі територіальної громади с. Маниківці Деражнянського району Хмельницької області	0,183
9.	Створення Науково-дослідного інституту соціально-економічного розвитку села	0,5
	"Телеінформаційне село" (115 млн. EUR (курс 6,3)	724,5
	Кошти державного бюджету	442,0
	Кошти підприємств, організацій	282,5
	Всього по інвестиційних проектах	737,25
	Кошти державного бюджету	454,6
	Кошти підприємств, організацій	282,65

Перелік законодавства

№ п/п	Назва законопроекту	Короткий зміст пропозицій	Наслідки прийняття	До якого часу необхідно підготувати	До якого часу подати до Верховної Ради	До якого часу прийняти
1.	Про фонди регіонального та місцевого розвитку	Визначення критеріїв взаємодії центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо створення цілісної системи економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку регіонів	Розроблено ефективну систему фінансування розвитку регіонів, та механізми взаємодії всіх гілок влади, бізнесу та громадськості щодо виконання конкретних програм розвитку	31.12.2005	31.03.2006	30.09.2006
2.	Про невідприємницькі організації (прийнято у першому читанні)	Врегулювання відносин, пов'язаних з організацією та діяльністю невідприємницьких організацій, визначення критеріїв неприбутковості, джерела формування та напрямків використання бюджетів	Розмежування неприбуткових організацій на суспільно корисні та приватнокорисні, можливість більш обґрунтовано надавати податкові пільги, застосовувати заходи державної підтримки та спрямовувати їхню діяльність на соціально-економічний розвиток	31.12.2005	31.03.2006	30.06.2006
3.	Про основні засади державної міграційної політики України (№ 4227 від 06.10.2003 № 4227-1 від 23.03.2004)	Регулювання відносин міграції сільського населення, стимулювання міграції в сільську місцевість	Налагодження системи державного контролю за міграційними процесами; підтримки міграції в сільську місцевість	31.08.2005	31.10.2005	31.12.2005
4.	Про працевлаштування громадян України за кордоном	Визначення основних організаційно-правових засад правового та соціального захисту осіб, які поїхали на роботу за кордон. Упорядкування трудової міграції за кордон, у поєднанні з можливістю для трудових мігрантів проходження тренінгів з розвитку підприємницьких навичок чи підвищення фахової кваліфікації у країнах тимчасового перебування (наприклад, як вдосконалена версія програми "Українська ініціатива") Забезпечено передумови та стимули для сприяння поверненню трудових мігрантів до України та створення стимулюючих механізмів для інвестування трудовими мігрантами зароблених коштів у започаткування власного бізнесу в Україні	Організація правового та соціального захисту громадян України за кордоном, належне інформування українських громадян про реальні труднощі, які можуть їх чекати за кордоном, запобігання злочинам у цій сфері. Забезпечення залучення зароблених коштів для розвитку підприємницької діяльності. Зменшення бюджетних витрат на виплати по безробіттю. Сприяння трансферу сучасних технологій, менеджменту та міжнародного досвіду підприємницької діяльності. Зростання обсягів інвестицій. Стимулювання зовнішньоекономічних зв'язків та розвиток експортно-імпортової кооперації. Збільшення кількості робочих місць	31.10.2005	28.02.2006	31.06.2006
5.	Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (№ 7192 від 16.03.2005)	Узгодження норм Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" із нормами Закону України "Про зайнятість населення" щодо форм підтримки безробітних громадян. Визначення умов надання допомоги безробітним в одержанні банківської позики для організації підприємницької діяльності або ведення особистого селянського господарства	Удосконалення форм підтримки незайнятих громадян шляхом надання безробітним допомоги в одержанні банківської позики для організації підприємницької діяльності або ведення особистого селянського господарства. Розширення активних заходів соціальної підтримки безробітних, які спрямовані на залучення громадян до праці	30.07.2005	31.08.2005	30.09.2005
6.	Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні"	Встановлення основних засад участі громадськості у розробці та реалізації соціально важливих програм місцевого розвитку	Підвищення ролі асоціацій та інших добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування у представництві й захисті прав та інтересів територіальних громад	30.03.2006	30.06.2006	30.11.2006

Перелік законодавства

№ п/п	Назва законопроекту	Короткий зміст пропозицій	Наслідки прийняття	До якого часу необхідно підготувати	До якого часу подати до Верховної Ради	До якого часу прийняти
7.	Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про об'єднання громадян"	Врегулювання деяких питань створення та діяльності громадських організацій	Сприяння розвитку громад, створення можливості для відстоювання спільних інтересів громади, поліпшення обміну інформацією	31.10.2006	31.03.2007	30.09.2007
8.	Про внесення змін та доповнень до Бюджетного Кодексу України	Формування належної фінансової основи місцевого самоврядування. Впорядкування нормативів соціальної та бюджетної забезпеченості	Збільшення питомої ваги власних доходів місцевих бюджетів. Приведення нормативів соціальної забезпеченості до нормативів бюджетної забезпеченості	30.06.2006	30.09.2006	31.12.2006
9.	Про внесення змін та доповнень до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"	Визначення основних засад пенсійного забезпечення членів особистих селянських господарств	Забезпечення участі в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування членів особистих селянських господарств	30.09.2005	31.12.2005	31.03.2006
10.	Про внесення змін до статті 7 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" (№2639 від 14.01.2003)	Впорядкування сплати податків з членських внесків громадських організацій	Стимулювання розвитку громадських організацій, сприяння розбудові громадянського суспільства	31.12.2005	30.04.2006	30.09.2006
11.	Про внесення змін до деяких законів України	Встановлення додаткових стимулів для працівників освіти, охорони здоров'я, культури, які працюють у сільській місцевості	Визначено засоби стимулювання до роботи у сільській місцевості, що сприятиме залученню молодих спеціалістів та забезпеченню розвитку соціальної сфери села	31.12.2005	30.04.2006	30.09.2006
12.	Про депресивні території	Забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від місця його проживання. Подолання депресивного стану окремих територій, своєчасне та комплексне вирішення проблем охорони довкілля.	Сприяння розвитку підприємництва на територіях, що визнані депресивними. Сприяння залученню інвестицій до територіальних громад, що визнані депресивними. Сприяння соціально-економічному розвитку сільської місцевості	30.09.2005	30.11.2005	28.02.2006
13.	Про сільський та сільський зелений туризм (від 14.04.2003. Прийнято у першому читанні)	Створення правової бази для становлення й розвитку сільського зеленого туризму в Україні як важливої ланки в галузі туризму, а також стимулювання та заохочення сільського населення та населення малих населених пунктів до самозайнятості й розвитку підприємницької ініціативи	Підвищення рівня доходів сільського населення. Диверсифікація джерел доходів сільського населення. Розвиток нового виду відпочинку. Збільшення кількості послуг наданих туристичними компаніями та обсягів бюджетних надходжень	розроблено	30.06.2005	31.10.2007
14.	Про внесення змін до статей 10, 24 та 42 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців"	Законодавчо врегульовано запровадження спрощеної форми реєстрації та безкоштовного отримання дозволів, ліцензій на здійснення підприємницької діяльності в сільській місцевості для сільських жителів, які не мали попереднього досвіду ведення підприємницької діяльності (лише для фізичних осіб). Законодавчо закріпити безкоштовність державної реєстрації СПД, та всіх пов'язаних з нею витрат, включаючи витрати на отримання дозволів, ліцензій тощо для мешканців сільської місцевості, які вперше реєструються як СПД – фізичні особи	Стимулювання приватної ініціативи. Збільшення кількості робочих місць. Зростання кількості легалізованих підприємств серед жителів сільської місцевості. Зменшення рівня безробіття	30.06.2005	30.09.2005	30.11.2005

Перелік законодавства

№ п/п	Назва законопроекту	Короткий зміст пропозицій	Наслідки прийняття	До якого часу необхідно підготувати	До якого часу подати до Верховної Ради	До якого часу прийняти
15.	Про внесення змін до пунктів 2 та 3 Указу Президента "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва"	Законодавчо закріпити право кожного повнолітнього громадянина України в випадках, коли громадянин вперше реєструється як СПД – фізична особа, взагалі не сплачувати жодних податків протягом одного року з дня реєстрації	Стимулювання приватної ініціативи. Збільшення кількості робочих місць. Зростання кількості легалізованих підприємств. Зменшення рівня безробіття	30.06.2005	30.09.2005	30.11.2005
16.	Про внесення змін до ст. 13 Декрету Кабінету Міністрів "Про прибутковий податок з громадян"	Законодавчо закріпити право кожного повнолітнього громадянина України, в випадках коли громадянин вперше реєструється як СПД – фізична особа, взагалі не сплачувати жодних податків протягом одного року з дня реєстрації	Стимулювання приватної ініціативи. Збільшення кількості робочих місць, зростання кількості легалізованих підприємств. Зменшення рівня безробіття.	30.06.2005	30.09.2005	30.11.2005
17.	Про внесення змін до п.2 Порядку видачі Свідоцтва про сплату єдиного податку	Для СПД, що працюють за спрощеною системою оподаткування, забезпечити можливість щодо обрання терміну дії свідоцтва платника єдиного податку, ліцензії, дозволу (наприклад: СПД за бажанням може обирати термін дії свідоцтва на один, два, три, чотири або п'ять років)	Скорочення непродуктивних часових витрат підприємств та держслужбовця, покращення умов підприємницької діяльності	30.06.2005	30.09.2005	30.11.2005
18.	Про внесення змін до ст.14 та 15 Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності"	Законодавчо врегульовано запровадження спрощеної форми реєстрації та отримання дозволів, ліцензій на здійснення підприємницької діяльності в сільській місцевості для сільських жителів, які не мали попереднього досвіду ведення підприємницької діяльності (тільки для фіз. осіб. Законодавчо закріпити безкоштовність державної реєстрації СПД, та всіх пов'язаних з нею витрат, включаючи витрати на отримання дозволів, ліцензій тощо для мешканців сільської місцевості, котрі вперше реєструються як СПД – фізичні особи.	Стимулювання приватної ініціативи. Збільшення кількості робочих місць. Зростання кількості легалізованих підприємств, зменшення рівня безробіття	30.06.2005	30.09.2005	30.11.2005
19.	Про внесення змін до глави 17 Кодексу про адміністративні правопорушення	Законодавчо закріпити, що рішення про стягнення штрафів за порушення СПД правил та норм ведення підприємницької діяльності приймається виключно судовою установою за поданням контролюючого органу	Запобігання корупції та упередженості представників контролюючих органів Впроваджено додатковий механізм стимулювання розвитку підприємництва	30.09.2005	30.11.2005	31.01.2006
20.	Про внесення змін до пункту 6 ст. 10, п. 11 та 12 ст. 11 Закону України "Про державну податкову службу в Україні"	Законодавчо закріпити, що рішення про стягнення штрафів за порушення СПД правил та норм ведення підприємницької діяльності приймається виключно судовою установою за поданням контролюючого органу	Запобігання корупції та упередженості представників контролюючих органів. Впроваджено додатковий механізм стимулювання розвитку підприємництва	30.09.2005	30.11.2005	31.01.2006
21.	Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про встановлення 30% квоти на залучення суб'єктів малого підприємництва до участі у державних закупівлях"	Нормативно-правове забезпечення державної підтримки розвитку малих підприємств	Впроваджено низьковитратний, але ефективний механізм підтримки діючих суб'єктів малого підприємництва. Впроваджено додатковий механізм стимулювання розвитку підприємництва	розроблено	30.06.2005	30.07.2005

ПІДТРИМКА ЗЕМЛЕРОБСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ¹

Минув рік від моменту вступу Польщі в ЄС. Сьогодні майже всі польські аграрії працюють за системою єдиних доплат за територію. На ці доплати мають право сільськогосподарські виробники, що мають сільськогосподарські землі обсягом понад 1 га. Ставка єдиної доплати становить 210,53 зл./га. Також встановлено додаткові доплати – 282,78 зл./га за зернові, маслянисті – льон та промислова конопля, а також за використання лугів та пасовищ. Найбільша доплата надається аграріям за вирощування хмелю – 1 тис. зл./га. За вирощування картоплі на крохмаль доплачується 250,82 зл./тону, а тютюну – 5 зл./кг. Також аграрії мають право на додаткові доплати для землеробських господарств з некорисними умовами господарювання.

До 31 серпня 2004 року 1702419 сільськогосподарських виробників отримали облікові номери. У систему було введено 1400173 заяви на отримання прямих доплат та 628939 заяв від господарств з некорисними умовами господарювання. Виплата прямих доплат розпочалася 16 жовтня 2004 року. Їхня реалізація наразі закінчується. У сумі польські аграрії за рік отримують майже 8 млрд. зл. дофінансування з державного бюджету. Заяви на виділення доплат у 2005 році можна подавати з 15 травня цього року.

Одночасно було ліквідовано деякі дотеперішні інструменти підтримки – доплати при скупівлі молока класу Екстра, паливні бони, доплати до кваліфікованого посівного матеріалу, до цін скупку зернових. Також не будуть використовуватися дотеперішні форми інтервенції на ринок свинини.

СТРУКТУРНІ ПЕНСІЇ ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я

Структурні пенсії за станом здоров'я призначені для аграріїв передпенсійного віку, які хотіли б передати свої угіддя молодшим аграріям, з метою забезпечення собі достатнього джерела доходів. Структурна пенсія за станом здоров'я належить сільськогосподарському виробнику, який не молодше 55 років, та здійснював сільськогосподарську діяльність принаймні останні 10 років, підлягав пенсійному страхуванню та передав власне землеробське господарство. Бенефіціант може здійснювати сільськогосподарську діяльність на землях обсягом не більше 0,5 га.

Розмір структурної пенсії за станом здоров'я може формуватися в межах 1181,42-2475,35 злотих. Пенсія за станом здоров'я може бути додатково збільшена

для чоловіка/дружини у розмірі 60% від найнижчої пенсії, якщо він/вона відповідають умовам визначеним для бенефіціанта. Додаток до пенсії за станом здоров'я призначається також при передачі господарства з більшою площею та аграрію, який не досяг 40-річного віку.

До 15 січня 2005 року згідно із цим пунктом надійшло 22 тисячі заяв.

ПІДТРИМКА МАЛОТОВАРНИХ ЗЕМЛЕРОБСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Господарства з невеликим економічним потенціалом здійснюють виробництво головним чином на самозабезпечення. Фінансова допомога має на меті виведення їхньої продукції на ринок, підвищення рівня доходу. Бенефіціантами являються сільськогосподарські виробники, які ведуть власне землеробське господарство, що відповідає визначенню малотоварного землеробства.

Допомогою, яка виплачується цим господарствам протягом 5 років є премія у розмірі 5878 зл./рік. Після 3 років роботи бенефіціант мусить відзвітувати про реалізацію частини плану розвитку господарства, бо саме від цього залежить виплата коштів за наступні 2 роки.

Заяви за цим пунктом аграрії подають у повітові бюро Агентства розвитку та модернізації промисловості. Робота у цій сфері розпочалася у лютому цього року.

ДОПОМОГА ДЛЯ СКЛАДНИХ ТЕРИТОРІЙ

Компенсаційні доплати для землеробських господарств, що розміщені на територіях з некорисними умовами, компенсують більш високу собівартість виробництва. Ці доплати запобігають обезлюдненню сільськогосподарських територій, втраті їхнього сільськогосподарського характеру. Фінансова допомога надається у формі щорічних визначених доплат за користування орними землями, садами тощо.

На гірських територіях доплата складає 320 зл./га, на низовинах в зоні I – 179 зл./га, у зоні II – 264 зл./га, а на територіях зі специфічними ускладненнями – 264 зл./га.

Розмір доплати залежить від розміру землеробських господарств. 100% компенсаційної доплати одержують господарства із площею від 1 до 50 га, 50% доплати – господарства з площею 50,01 – 100 га, а 25% – господар-

¹Висловлюємо вдячність Торгово-економічному відділу Посольства Республіки Польща в Україні та його Торговому Раднику Миколаю Оніщуку за надання цього матеріалу для публікації у нашому журналі. – (Ред).
Джерело: польська газета "Закордонні ринки" ("Rynki Zagraniczne") № 42 від 9-11 квітня 2005 року.
Актуальний курс валюти: 1 USD ~ 3,2 PLN.

ства, що мають площу 100,01 – 300 га. Господарства з площею понад 300 га доплати не отримують.

У цій групі аграрії подали 628,417 заяв, що стосуються приблизно 6,5 млн. сільськогосподарських угідь.

ЗАЛІСНЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Йдеться про заліснення сільськогосподарських земель, що не є державною власністю та про забезпечення опіки над новими насадженнями. Бенефіціантами є сільськогосподарські виробники, які отримують принаймні 20% доходів від ведення землеробського господарства, а також групи аграріїв або власники сільськогосподарських земель (мінімум 3 особи – та принаймні 3 га).

Виплати здійснюються згідно з річним циклом:

- одноразово – на заліснення;
- протягом 5 років – премія за опіку;
- протягом 20 років – премія за заліснення.

Визначено розмір підтримки залежно від конфігурації території та виду насаджень. На територіях з прийнятною конфігурацією (пласка, з нахиланням не більш ніж 12 градусів) хвойні дерева – 4300 зл./га, листяні – 5000 зл. При залісненні схилів: хвойними деревами виплачується 5100 зл., листяними – 5900 зл. При захищенні від тварин двометровою сіткою виплачується допомога у розмірі 2400 зл.

За схожою схемою визначається і премія за заліснення та опіку.

До 15 січня цього року надійшло 2213 заяв стосовно цього.

ІНВЕСТИЦІЇ В ЗЕМЛЕРОБСЬКІ ГОСПОДАРСТВА

Використовується інструмент, що має на меті підтримку інвестиційних проектів, пов'язаних із модернізацією землеробських господарств для їхньої адаптації до умов функціонування на єдиному ринку. Одержувач допомоги може отримати не більше 300 тис. зл.. Частину інвестицій він покриває з власних коштів; фінансована допомога може складати максимум 50% кваліфікованих коштів та 60% коштів для аграріїв, що діють на територіях з шкідливими умовами господарювання. 55% коштів виплачується у випадку, коли господарює молодий аграрій та 65% при умові господарювання молодого аграрія на складних територіях.

У 2004-2006 роках у Польщі таким видом допомоги можуть скористатися майже 17 тис. аграріїв та підприємців, що здійснюють сільськогосподарську діяльність. До 20 січня 2005 року згідно із цим пунктом надійшло 5100 заяв.

ДОПОМОГА МОЛОДИМ АГРАРІЯМ

На фінансову допомогу у вигляді премії можуть претендувати молоді аграрії, які самостійно починають ведення господарства. Йдеться про підтримку процесу зміни поколінь у сільському господарстві та модернізацію господарств, що передаються.

Премія у розмірі 50 тис. зл. надається при виконанні чотирьох умов:

- якщо отримувач віком до 40 років і термін початку ведення ним господарства становить не більше 12 місяців до надання допомоги;
- отримувач має відповідну професійну кваліфікацію;
- отримання мінімальних стандартів у галузі довкілля та годівлі;
- досягнення відповідного рівня економічної рентабельності господарства.

У 2004-2006 роках цією допомогою можуть скористатися 14500 молодих аграріїв, що розпочали сільськогосподарську діяльність. До 20 січня 2005 року до регіональних відділів Агентства реструктуризації та модернізації сільського господарства надійшло 8730 заяв.

ПОКРАЩЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ

Надається підтримка в проведенні малих проектів, що мають на меті покращення доступу аграріїв до технічної інфраструктури. Допомога може становити до 50% кваліфікованих коштів. Допомога використовується при реалізації наступних проектів:

- будівництво та модернізація внутрішніх доріг, які не зараховуються до публічних доріг – 200 тис. зл.;
- будівництво або модернізація пристроїв для забезпечення водою – 80 тис. зл.;
- будівництво та модернізація пристроїв для відведення та очищення стоків – 80 тис. зл.;
- будівництво та модернізація енергетичних мереж та пристроїв – 120000 зл.

Передбачено, що до 2006 року допомогою в цій галузі скористаються близько 12 тис. землеробських господарств. До 20 січня 2005 року було подано 542 заяви з проханням надати підтримку для покращення інфраструктури господарювання.

ТРЕНІНГИ

Надається підтримка для реалізації проектів, що стосуються організації професійних тренінгів для аграріїв та інших осіб, що працюють у сільському господарстві або лісництві. Йдеться про підвищення професійного рівня та підвищення рівня знань, рівня підготовки до реструктуризації та модернізації сільського господарства, з адаптацією до євросоюзних стандартів у галузі охорони довкілля, гігієни та якості продукції, безпеки харчування та умов утримання тварин.

Люди з публічного та приватного сектору, які пройдуть тренінг, отримають 100% повернення кваліфікованих коштів. У рамках тренінгів у 2004-2006 роках близько 900 тис. аграріїв матимуть змогу підвищити рівень своєї кваліфікації.

У першій фазі – з 15 вересня до 15 жовтня 2004 року надійшло 307 заяв від бажаючих отримати підтримку з вищезазначених питань.

Також надається підтримка в сільськогосподарсько-дорадницькій галузі. Підтримується публічна та приватна діяльність дорадчих служб у використанні допомоги в межах Спільної сільськогосподарської політики. Дорадчі суб'єкти публічного та приватного сектору отримують повну компенсацію кваліфікованих коштів, пов'язаних із наданням дорадчих або інформаційних послуг.

ПОКРАЩЕННЯ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ

Йдеться про надання допомоги у реалізації проектів пов'язаних із модернізацією підприємств, що займаються переробкою сільгосппродукції, у адаптації їх щодо умов праці на єдиному ринку, з підвищенням якості виробництва. Метою підтримки є також зниження собівартості виробництва, дотримання гігієнічних умов у галузі охорони довкілля та задовільного стану тварин. Максимальна фінансова допомога може становити 50% кваліфікованих коштів, але не більше, ніж 20 млн. зл. в період проведення програми. Фінансова допомога не може бути меншою 100 тис. зл.

Ми навели приклади лише окремих форми допомоги, що надається для ведення сільськогосподарської діяльності після вступу в ЄС. Є також й інші галузі, які користуються допомогою.

Допомогою також можуть скористатися групи сільськогосподарських виробників протягом перших 5 років від початку своєї діяльності. Допомога виплачується в розмірі до 100 тис. EUR за рік.

Фінансова допомога надається при поверненні потенціалу лісового виробництва, знищеного внаслідок природних катастроф. Йдеться про відбудову лісів площею 33 тис. га за період до 2006 року. До 15 січня 2005 року згідно з цим пунктом було отримано 22 заяви на загальну суму понад 15 млн. зл.

Кошти виділяються також й на відновлення села та охорону його культурної спадщини. Допомога ЄС для організацій, що займаються культурною діяльністю, може максимально становити 450 тис. зл. для однієї місцевості або організації. До 2006 року в цій сфері буде реалізовано близько 1200 проектів гмін та організацій, що займаються культурною діяльністю.

Також хочемо навести й інші приклади щодо фінансування галузі виробництва. Буде підтримуватися концентрація земель на територіях зі значною роздрібненістю землеробських господарств. За період до 2006 року

Допомога може надаватися при закупівлі спеціалізованого транспортного обладнання, пристроїв для будівництва, ремонту та модернізації виробничих будинків та з інфраструктурою, складів, об'єктів соціальної сфери та оптової торгівлі.

На підтримку може також розраховувати діяльність, пов'язана з інсталяцією пристроїв для забезпечення якості та безпеки харчування, а також діяльність з покращення охорони довкілля.

До 2006 року таким видом допомоги можуть скористатися близько 1000 переробних підприємств. До 20 січня 2005 року з цього питання надійшло 214 заяв.

на території загальною площею майже 42 тис. га здійснюватиметься концентрація та пов'язані з нею роботи – облаштування доріг сільськогосподарського транспорту, коректування проходження меліораційних ровів, ремонт каналів. За цей самий час – при євросоюзній підтримці – буде здійснено меліораційні роботи. Планується реалізувати близько 800 проектів, пов'язаних передусім з протипожежним захистом сільськогосподарських територій.

У Пілотній програмі ЛІДЕР, присвяченій збалансованому розвитку сільських територій, до кінця 2004 року від органів самоврядування сільських гмін та ПГТ надійшло 249 заяв на суму майже 32 млн. зл.

Наведені приклади свідчать про те, що село вже користується різномірними формами допомоги, які сприяють підвищенню сільськогосподарського виробництва та рівню життя сільського населення. Варто зазначити, що не в усіх галузях однаковий рівень готовності використовувати цю підтримку. Готовність менша, коли надану Євросоюзом допомогу потрібно поєднувати з використанням власних коштів, що є зрозумілим з огляду на економічну слабкість більшості аграріїв. Не зовсім втішає те, що відносно низьким є рівень участі людей у тренінгах. Сподіваємося, що ця ситуація зміниться. Досягнути успіху можуть лише ті господарі, які підготовлені до праці в нових умовах.

Н.В. Тимошенко,
експерт Інституту сільського розвитку,
помічник-консультант народного депутата України

СПИРАТИСЯ НА ГРОМАДУ

ЯК АКТИВІЗУВАТИ ГРОМАДУ

Одним із основних завдань сільського голови є забезпечення здійснення повноважень щодо реалізації громадою свого права на місцеве самоврядування та повноважень, делегованих органами виконавчої влади. У своїй діяльності сільський голова не може не опиратися на громаду, формальним лідером якої він є.

Сьогодні громада не проявляє активності. Вона скоріше пасивна, досить часто займає споглядацьку позицію.

Як же "розворушити" громаду, як зацікавити до участі в суспільному житті?

Є багато різноманітних напрацювань, які довели свою ефективність на практиці.

Для підвищення активності громади варто керуватися принципом залучення до участі в громадському житті всіх зацікавлених сторін.

Рішення по усіх важливих питаннях – планування діяльності, бюджету – мають прийматися лише за участю всіх зацікавлених сторін.

Методи активізації громад відомі: громадські слухання, дорадчі комітети, збори громад, просвітницькі заходи, різні форми поширення інформації.

Завдання активізувати громаду можна виконати лише за умови готовності та спроможності посадових осіб органів місцевого самоврядування працювати з громадськістю, бути готовими до критики, та готовими до змін.

ІНФОРМУВАННЯ ГРОМАДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ АКТИВНОСТІ

Варто пам'ятати, що громадськість не може бути активною, не маючи інформації про проблему, яка виноситься на обговорення. Нерозуміння проблеми позбавляє громадян інтересу до неї, бажання брати участь у її розв'язанні. Якщо громадяни мають доступ до інформації, що подається у простій та доступній формі, їм легше зрозуміти що відбувається, побачити зв'язок між пропонуваними змінами та власними потребами, а також дати корисні рекомендації. Це, в свою чергу, підвищує якість надання державних послуг та робить владу більш відповідальною за свою політику.

Перш ніж розпочати запроваджувати будь-які інновації, необхідно розробити інформаційну стратегію, в якій визначити основну мету, завдання, цільову аудиторію, форми та методи інформування, визначити необхідні засоби та час проведення інформаційної кампанії.

Отримана членами громади інформація сприяє обміну думками між членами громади, що, в свою чергу, сприяє пошуку ефективного рішення.

Хто повинен це робити? Люди, які працюють з громадою, мають бути компетентними. А також проявляти ентузіазм. Необхідно намагатися залучити до співпраці авторитетних фахівців з різними спеціальностями, а також з досвідом планування розвитку громади, стратегічного планування, які готові передати свої знання населенню. Найчастіше такі люди об'єднуються в громадські організації.

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ

Ефективний механізм співпраці громадських організацій і органів місцевого самоврядування та державного управління – соціальне замовлення: розробка й реалізація конкретних соціальних програм, спрямованих на вирішення тих чи інших проблемних питань.

Коли у суспільстві виникає якась проблема, яка є актуальною для суспільства в цілому чи для конкретної групи людей, і вирішити її державні органи управління не спроможні, з різних причин: не вистачає ресурсів (як людських так і матеріально-технічних), необхідних навичок, а іноді й просто розуміння, виникає потреба вирішення цієї проблеми. Проблема може ідентифікуватися як необхідність у наданні допомоги різним проблемним та вразливим верствам населення – бідним, людям, які мають проблеми фізичного та психічного здоров'я, людям похилого віку, дітям вулиці, жертвам насильства, а також як необхідність масової соціальної роботи з дітьми, сім'ями, самотніми людьми, молоддю, певними групами ризику тощо. Це індивідуально-значимі та суспільно необхідні послуги.

Основним ініціатором і розробником програм, направлених на вирішення таких суспільних проблем повинні бути органи місцевого самоврядування та виконавчої влади або найбільш соціально активні групи населення, що, як правило, об'єднуються у громадські організації, від яких і має виходити соціальна ініціатива.

Оскільки соціальне замовлення – один із шляхів вирішення суспільних та соціальних проблем, виконання цього замовлення має фінансуватися за рахунок бюджетних коштів. Це означає, що обов'язково має бути механізм, який би регулював правила формування, розміщення та виконання соціального замовлення.

Отже, соціальне замовлення – це організаційно-правовий механізм, який дозволяє надавати ефективну соціальну допомогу на основі підтримки ініціативи громадських організацій. Роль державних органів управління полягає у визначенні пріоритетів державної соціальної політики, формуванні соціальних програм. Організувати реалізацію їх на конкурсних засадах та контролювати цільове використання бюджетних коштів і якість надання соціальних послуг.

КОШТИ ДЛЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Є два документи, які регламентують організацію та проведення конкурсів для розподілу коштів, які передбачаються в бюджеті для державної підтримки надання соціальних послуг. Порядок проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 року №1062 і визначає критерії визнання переможців на реалізацію коштів, які передбачаються у державному бюджеті для державної підтримки громадських організацій на виконання загальнодержавних програм та заходів спрямованих на підтримку дітей, молоді, жінок та сім'ї.

Правила організації та проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2005 року №559 відповідно до Закону України "Про соціальні послуги", визначають процедуру організації й проведення конкурсу та повноваження конкурсної комісії.

Їх можна використовувати як основу механізму формування соціального замовлення. Сьогодні не можна сказати, що це досконалий механізм. Є ще багато суперечностей та неузгодженостей. Проте його можна брати за основу і на цій підставі розробляти й затверджувати своїм рішенням механізм, прийнятний для реалізації.

Роль громадської організації полягає у підготовці пропозиції щодо реалізації соціального замовлення, забезпеченні ефективного використання бюджетних коштів, наданні якісних послуг, сприянні побудові громадянського суспільства, адаптації соціально вразливих груп населення до навколишнього середовища.

Соціальне замовлення широко ще не застосовується, бо суспільство ще не "визріло". Не зовсім готовими виявились всі реальні учасники цього механізму: передбачувані замовники – державні службовці, а також передбачувані виконавці – громадські організації й ті, в чиїх інтересах механізм повинен працювати – переважна більшість населення.

Пропонована схема передачі частини державних коштів на надання соціально-необхідних та значимих послуг громадським організаціям відповідає світовій практиці. Відомо, що в Німеччині, де система соціального захисту досить ефективна, 70% фінансів, що використовуються громадськими організаціями, виділяються з держбюджету. У Великобританії їхня частка становить близько 80%. У цивілізованих країнах вважається, що державі одній не під силу тягнути всю соціальну сферу, саме тому потрібно передати частину ресурсів тим, хто знаходиться поруч із своїми підопічними й знає конкретні проблеми кожного та конкретних людей, яким необхідно надати допомогу, адже соціальна допомога має бути адресною.

У нашій державі донедавна чомусь панували погляди, що за соціальну сферу має відповідати лише держава. Але ж наша держава сьогодні не може допомогти всім бідним громадянам, й тим, які хоч і не вважаються бідними, але ледь-ледь зводять кінці з кінцями і мають безліч проблем. Дуже складно поділитися хоча б невеликою часткою бюджетних ресурсів тим, хто звик ними розпоряджатися, можливо, і не завжди ефективно.

В основі розподілу бюджетних коштів, передбачених (виділених) для вирішення соціальних проблем, має бути конкурсний механізм. Зрозуміло, що це додаткова робота: потрібно організовувати конкурси, запрошувати експертів, слідкувати за цільовим використанням коштів та якістю надання послуг. Може виникнути логічне запитання: навіщо потрібні всі ці ускладнення. Але саме така процедура дозволяє найбільш ефективно використати наявні ресурси, надати якісні послуги, вирішити найскладніші соціальні проблеми. Тим більше, що частину коштів може знайти сама громадська організація. Це може бути і використання праці волонтерів, і благодійні пожертви, і грантові кошти донорських програм, і кошти, зароблені самостійно.

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ: ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВЛАДА

Сталося так, що деякі питання залишились поза увагою органів влади і їх підхопили громадські організації, розвинули й успішно працюють над вирішенням проблем, які, здавалось, вирішити неможливо. Можна критикувати громадські організації за те, що їм не все вдається, спеціалісти, які працюють в таких організаціях, не мають достатніх необхідних навичок, вони не рекламують свою діяльність, погано контактують з пресою, про їхню роботу мало хто знає, проте вони сповнені енергії та ентузіазму, у них присутнє бажання змінити щось на краще.

Якщо сільський голова зрозуміє й усвідомить, що першими його помічниками та рушіями прогресу в громаді є громадські організації, йому набагато легше і простіше буде виконувати свої повноваження. Досвід створення та діяльності таких організацій свідчить про правильність і справедливість такої думки. Переважна більшість громадських організацій, які створюються у сільській місцевості, основну мету своєї діяльності вбачають у сприянні розвитку сільської територіальної громади, основними завданнями якої є розвиток елементів громадянського суспільства, надання допомоги органам місцевого самоврядування у вирішенні проблем села, роботі з молоддю, підтримці одиноких громадян, інвалідів, багатодітних сімей, задоволенню та захисту прав й інтересів членів організацій, сприяння залученню членів громади до підприємницької діяльності.

Фінансуються громадські організації в основному за рахунок членських внесків, донорських та спонсорських коштів. Звичайно, вони в щоденній діяльності стикаються з низкою проблем, які, на перший погляд, здаються непереборними, насправді ж, якщо є бажання їх вирішити, то можна знайти відповідні механізми.

Типові проблеми, з якими так чи інакше стикаються громадські організації:

- відсутність регулярного достатнього фінансування;
- низька активність громадян;
- низька поінформованість населення в сільській місцевості;

- відсутність матеріальної бази;
- недостатньо відповідних навичок у членів організацій.

Спробуємо розглянути деякі можливі шляхи вирішення зазначених проблем.

КОШТИ ДЛЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Для забезпечення фінансової стабільності діяльності громадських організацій потрібно розглядати три основні можливості:

1. Заснування при громадській організації комерційного підприємства;
2. Одержання замовлення на виконання робіт та надання послуг від органів державного управління;
3. Одержання грантів на виконання соціальних проектів від організацій-донорів.

Заснування при громадській організації комерційного підприємства. Законом "Про об'єднання громад" передбачена можливість створення госпрозрахункових установ та організацій із статусом юридичної особи, заснування підприємств в встановленому законодавством порядку для здійснення необхідної господарської та іншої комерційної діяльності, направленої на задоволення мети та виконання статутних завдань і цілей організації.

Створені громадськими організаціями установи та організації зобов'язані вести оперативний та бухгалтерський облік, статистичну звітність, зареєструватися в органах державної податкової інспекції та вносити до бюджету платежі у порядку та розмірах, передбачених законодавством.

Одержання замовлення на виконання робіт і надання послуг від органів державного управління. Фінансова підтримка органами державного управління громадських організацій місцевого рівня відповідно до Бюджетного кодексу України здійснюється як видатки місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, за рахунок власних коштів (ст. 91 п. 15 "Інші програми, затверджені відповідною радою згідно із законом").

Таким чином, у разі, якщо громадська організація претендує на отримання фінансової допомоги у вигляді бюджетних асигнувань, вона повинна звернутися до місцевої державної адміністрації або до виконавчого органу місцевої ради із проханням (з відповідними обґрунтуваннями та розрахунками) про надання фінансової підтримки. До листа (заяви) повинні додаватися установчі документи громадської організації та інші документи за вимогою державної адміністрації або виконавчого органу місцевої ради.

У рішенні місцевої державної адміністрації або виконавчого органу місцевої ради про надання фінансової допомоги громадській організації повинно бути зазначено на виконання яких саме напрямків статутної діяльності буде надаватися фінансова допомога, протягом якого терміну, орієнтовний щорічний обсяг фінансової допомоги, а також визначено головного розпорядника бюджетних коштів, який буде забезпечувати управління бюджетними асигнуваннями.

Одержання грантів на виконання соціальних проектів від організацій-донорів. Програми організацій-донорів, які мають наміри підтримати трансформаційні процеси, що відбуваються у суспільстві, зокрема, соціальні перетворення, розвиток місцевої демократії, підвищення активності громади, інформування населення, підвищення спроможності органів місцевої влади та самоврядування, по-

кращення якості надання послуг, організовують конкурси на реалізацію різноманітних соціальних програм, спрямованих на формування нових способів мислення та діяльності, здатну принести соціальну та економічну користь як окремим особам, так і суспільству в цілому. Головний інструмент у досягненні цих цілей – це програми надання невеликих грантів, які дають змогу швидко й неупереджено реагувати на потреби організацій.

Для того щоб отримати грант, необхідно підготувати спеціальний проект. Спочатку необхідно надіслати стислий (на 2-3 сторінки) лист-запит з описом мети проекту, щоб співробітники фонду могли визначити відповідність проекту поточним пріоритетним напрямкам його діяльності. Співробітники, які розглядають проекти, протягом короткого терміну надішлють відповідь на запит або з пропозицією представити заявку, або із повідомленням, що проект не відповідає пріоритетним напрямкам діяльності Фонду.

ДЕЯКІ ВИСНОВКИ

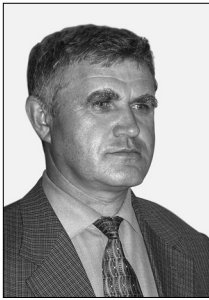
Варто завжди пам'ятати, що громадські організації – це організації, які працюють незалежно від державних органів, але одночасно тісно співпрацюють з ними. Мета їхньої роботи – вплив на вирішення питань, пов'язаних з державною політикою, соціальними проблемами та надання соціальних послуг, так необхідних сьогодні громадянам нового демократичного суспільства, що розвивається. Громадські організації спроможні й готові вирішувати проблеми та питання, які сьогодні складно вирішувати державним органам. Зайнявши нішу між державним і приватним секторами, громадські організації створюють своєрідний місток, через який громадяни можуть реально впливати на формування суспільства в якому вони проживають.

Дуже важливими є інтерактивні комунікаційні процеси, які забезпечують постійний зворотній зв'язок з людьми, для яких працює громадська організація, а також концентрація на комунікаційних потребах професійних та спеціалізованих груп (фахівців державних установ і організацій, відповідальних працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, інших партнерів).

Особливу увагу необхідно приділяти особам та організаціям, які впливають на формування суспільних поглядів, а також особам, які сприяють розповсюдженню інформації. У це число входять політичні партії й діячі, громадські організації, а особливо журналісти, які висвітлюють питання розбудови громадянського суспільства, підвищення потенціалу громади, якості надання послуг в засобах масової інформації.

Необхідно періодично проводити зустрічі представників державних органів та громадських організацій, щоб обговорити механізми вдосконалення демократичних процесів і вирішити проблеми, що виникають при взаємодії громадських організацій і державних підприємств на місцях.

Своєрідний розподіл влади й повноважень дуже важливий для розуміння як ефективно просувати громадянський процес. З допомогою громадських організацій можна оперативно донести до держави інформацію про те, чого дійсно потребують громадяни. За допомогою державних органів інформація громадських організацій призведе до прийняття рішення, яке буде мати законний характер.

М.П. ГРИЦЕНКО,
директор Київської обласної
аграрної дорадчої служби

В.В. КАРПЕНКО,
координатор програм
Національної Асоціації
сільськогосподарських дорадчих служб
України, кандидат наук
з державного управління

ФОНДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ПРОБЛЕМИ, ПРАКТИКА, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Реструктуризація сільськогосподарського комплексу України ввела в повсякденну мову селян багато нових термінів, серед яких все частіше можна почути такі, як інвестор, фермер, особисте селянське господарство тощо. Але зустрічаються й слова, які менш "милозвучні" – борги, безробіття (більше третини працездатних жителів села, тобто близько 3 млн. осіб, не повністю зайняті, а серед них майже 0,5 млн. – безробітні), скорочення мережі закладів соціально-культурного призначення та введення в дію шкільних, дитячих дошкільних установ, закладів охорони здоров'я. Усе це можна побачити на фоні невиконання в повному обсязі багатьох з державних та регіональних програм, спрямованих на розвиток сільських територій, відтворення трудового потенціалу сільського господарства.

Основним механізмом вирішення означених проблемних питань є комплексний, всебічний підхід до питання розвитку сільських територій, одним з компонентів якого є запровадження системи соціального замовлення або створення комунальних фондів для участі неприбуткових організацій у розвитку сільських громад.

Ідеї створення комунальних фондів, або, інакше, фондів розвитку громад, останнім часом приділяється в Україні досить уваги, як з боку громадських організацій, органів місцевого самоврядування, ініціативних груп, так й з боку донорських структур. На шпальтах спеціалізованих видань активно обговорюється можливість відкриття донорських спеціальних програм, конкурсів тощо, направлених на допомогу та розвиток руху комунальних фондів.

Дана стаття – спроба проаналізувати можливість створення фондів розвитку громад за особливих обставин, а саме на рівні сільських територіальних громад без зовнішньої (донорської) участі в формуванні капіталу цих фондів та поділитися досвідом, набутим під час створення таких фондів на території Київської області.

Варто зазначити, що єдиного терміну для визначення поняття "**фонд розвитку громади**", не існує. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що різні фахівці по-різному перекладають з англійської мови "community foundation". Так,

за словами представника Фонду Ч.Ст.Мотта (США) Миколи Дейчаківського, в Росії "community foundation" перекладають як "благодійний територіальний фонд", або "благодійний міський фонд". Українською це звучить як "фонд розвитку громади", що не зовсім збігається з "community foundation", оскільки перекладається як "community development fund", який має досить специфічне значення. Тому одним з можливих перекладів є "фундація" громади, яка "...наголошує на значенні установи, а не лише якогось нагромадження грошей" [3; 22]. По-друге, це деяка неузгодженість між провідними фахівцями "третього сектору" в Україні (В. Полуйко, Р. Краплич, І. Камінник, Я. Роголін) щодо визначення по-українськи поняття "community foundation". Так, позиціонуючи різні організації в Україні як класичну модель "community foundation" (Фундація ім: князів-благодійників Острозьких (Рівне), Фонд ім. Короля Юрія (Івано-Франківськ), Фонд місцевої громади "Фонд Одеси" (Одеса), Фонд "Доброта" (Донецьк, називаючи її як "общинный фонд", "фонд местного сообщества", "фонд місцевої громади", "фонд розвитку громади", "комунальний фонд" тощо, спеціалісти вкладають й різні специфіки, притаманні "community foundation" на теренах України [3; 24-28].

Спробуємо дати узагальнене визначення "community foundation", або, як перекладати українською будемо ми, – "фонд розвитку громади" – це філантропічна організація, діяльність якої спрямована на сприяння розвитку та професійному адмініструванню тривалих капітальних фондів та пожертв [3; 12]. Фонд розвитку громади в Україні – фінансова структура, яка завдяки місцевим ресурсам надає гранти для реалізації різноманітних програм та проектів, спрямованих на вирішення проблем місцевої громади [2; 26]. Змістовною сутністю технології фонду розвитку громади є саме формування відносно постійної і, можливо, постійно зростаючої кількості коштів, яку умовно можна назвати "капіталом" або "ендаументом" (англ. – endowment) за рахунок ресурсів, на відсотки яких здійснюється видача різноманітних грантів, управління капіталом та безпосередньо саме накопичення постійної суми коштів [3; 5].

Ідея створення комунального фонду або фонду розвитку громади (community foundation) виникла в місті Клівленді (Cleveland), штат Огайо, США, у 1914 році завдяки юристові та банкіру Фредеріку Харрісу Гоффу (Frederick Goff), який сформулював ідею використання гнучкого й сталого капіталовкладення благодійного характеру для вирішення соціальних проблем за рахунок місцевої бази. Принцип, покладений в основу діяльності Клівлендського фонду, виявився досить вдалим, використовується і сьогодні в більш ніж 650 фондах громад на всій території Сполучених Штатів.

Баланс означених фондів становить більш ніж 21,3 млрд. USD, з яких 1,25 млрд. USD щорічно використовуються на фінансування місцевих міні-грантів.

Ідея фондів місцевих громад знайшла своє втілення і в Канаді, де, починаючи з 1921 року (фонд в Уїмніпезі, штат Маніба), діють більш ніж 130 фондів з капіталом понад 800 млн. USD, з щорічним фінансуванням місцевих грантів на суму 80 млн. USD [3;13].

Починаючи з 1970 року, фонди місцевих громад почали створюватися в Великобританії, отримавши підтримку уряду в середині 80-х років. На сьогодні ендаумент цих фондів місцевих громад складає більш ніж 100 млн. ф. ст. з щорічним використанням на гранти до 20 млн. ф. ст. [10; 5-22].

Перший фонд місцевих громад в Центральній та Східній Європі був створений у словацькому місті Банска Бистриця у 1993 році за ініціативи громадян, Ротарі-клубу, радою міста та жінками. Фінансову основу на початку діяльності фонду склали пожертва міської ради у розмірі 32250 USD [10;11-12].

На сьогодні фонди місцевих громад, окрім перелічених країн, працюють в Болгарії, Польщі, Чехії, Італії, Німеччині [10;10-14], Росії та в багатьох інших країнах, а їхня загальна кількість сягає 1100 фондів.

Зауважимо, що для більшості фондів розвитку громад в Росії та країнах Східної Європи через невеликий розмір "капіталу" не достатньо використовувати для фінансування соціально спрямованих програм лише відсотки від цього недоторканого капіталу. Саме тому такі фонди в період свого розвитку працюють над акумулюванням коштів та фінансуванням відповідних заходів.

Розглядаючи українські реалії, **фонди розвитку громад, які створюються на рівні сільських територій (ФРСГ)**, можуть бути дієвим механізмом взаємодії органів влади, громадських організацій та бізнес-структур в процесі соціально-економічного комплексного розвитку сільських громад.

Зазначимо, що ФРСГ притаманні, щонайменше, три принципи:

- отримання грошових ресурсів (в основному з місцевих джерел) і навіть недоторканого "капіталу";
- розподіл коштів фонду на основі конкурсних пропозицій організацій для вирішення проблем визначеної території;
- відкритість (прозорість) процесу прийняття рішень та розподілу бюджету, а також у прийнятті політики фонду для представників органів місцевої влади, підприємців, об'єднань громадян тощо.

На наш погляд, ФРСГ в Україні можуть створюватися для вирішення наступних завдань:

- поліпшення якості соціальної допомоги малозабезпеченим (вирішення проблем бідності, охорона здоров'я населення, допомога дітям-сиротам, дітям, батьки яких позбавлені батьківських прав, придбання соціального житла для дітей, молоді тощо);
- розвиток малого та середнього підприємництва (в тому числі приватних підприємців, сільських сервісних центрів, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, сільських комунальних підприємств, сільського зеленого туризму тощо);
- збереження та охорона навколишнього середовища;
- захист законних прав мешканців сільських громад (адвокатські послуги тощо);
- підтримка та розвиток народної творчості та народних промислів;
- навчання, підвищення кваліфікації мешканців сільських громад;
- забезпечення змістовного дозвілля (в тому числі, організація курсів для майбутніх батьків);
- подальшої розбудови соціальної інфраструктури на селі, розвиток газифікації, електропостачальної, телефонної мереж, ремонт або відновлення наявних приміщень, гуртожитків тощо;
- створення страхового фонду для пенсіонерів та молоді;
- збільшення соціальних інвестицій, направлених на розвиток громади та інших завдань.

Аналізуючи ФРСГ, зазначимо, що до їхніх переваг, або відмінностей від інших донорських структур, відносять:

- ♦ акумуляцію відносно невеликих коштів, внесків з різних джерел для забезпечення виконання завдань фонду;
- ♦ орієнтацію на довгострокові цілі та формування постійного "капіталу";
- ♦ участь представників місцевої влади, підприємницьких структур, ініціативних груп та громадських організацій у визначенні пріоритетів соціального розвитку громади, підвищення рівня та якості життя її мешканців. Спільною участю та поєднанням інтересів донорів та безпосередньо громад, досягається також і перевага довгострокового комплексного розвитку громади, а не вирішення інтересів окремих груп населення;
- ♦ виконання функцій з підготовки, експертизи, моніторингу виконання проектів, на які виділяються кошти з фонду, безпосередньо адміністративними органами ФРСГ, звільняючи від цього тих, хто надає допомогу фонду;
- ♦ контроль інвесторів у ФРСГ за цільовим використанням коштів (внесків), у тому числі й за тим, щоб кошти витрачалися на виконання програм, а не на невиправдані (необґрунтовані) адміністративні витрати.

Окрім того, у ФРСГ є умови та принципи роботи, відмінні від фондів розвитку громад, які створюються в середніх та великих містах, а саме:

- локальність: розміри сільської ради значно менші за площею, ніж площа міста;
- більша прозорість: мешканці сільських громад більш відповідальні та більше звертають увагу на характеристику "людський поголос";

- можливість обговорювати і приймати рішення за участю переважної більшості мешканців (за нашим досвідом, при відповідній підготовці заходів, до 95% громадян беруть участь у сільських зборах);
- зміна системи наповнення бюджету фонду, а саме, можливість використання самообкладення податком громадян, збір пожертв "від хати", "з двору", "з гектару землі в користуванні" тощо;
- менші суми фінансування для вирішення соціальних проблем тощо.

Яку ж **організаційно-правову форму може мати Фонд розвитку сільської громади?** Потрібно зазначити, що в Україні ще немає спеціальних законів, які б регулювали діяльність безпосередньо фондів розвитку громад, але є нормативно-законодавча база, яка регламентує діяльність юридичних осіб із статусом неприбуткових та самоврядних організацій [1, 2, 4-6, 8]. Розглянемо різні можливості організації ФРСГ, які дозволені чинним законодавством України:

Організаційно-правова форма	Переваги	Недоліки
Благодійний фонд (код ознаки неприбутковості 0005)	Пільги з податку на прибуток (безповоротна фінансова допомога, безплатно одержані товари та послуги, субсидії з державного і місцевих бюджетів та державних цільових фондів або у межах благодійної, в тому числі гуманітарної чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, окрім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їхнім отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін, благодійна допомога від нерезидентів; пасивні доходи (проценти, дивіденди, страховки, роялті), доходи від основної діяльності, зокрема, від надання благодійної допомоги, освітніх та просвітніх послуг). Можуть мати єдиного засновника – фізичну чи юридичну особу, в тому числі іноземну. Можливість створення "капіталу" у формі депозитного рахунку	Адміністративні витрати обмежуються законодавчо на рівні 20% річного бюджету. Оподаткування прибутку в формі відсотків депозитного рахунку здійснюється на загальних підставах
Громадська організація (код ознаки неприбутковості 0006)	Пільги з податку на прибуток (безповоротна фінансова допомога, безплатно одержані товари та послуги, субсидії з державного і місцевих бюджетів та державних цільових фондів або у межах благодійної, в тому числі гуманітарної чи технічної допомоги, що надаються таким неприбутковим організаціям відповідно до умов міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, окрім дотацій на регулювання цін на платні послуги, які надаються таким неприбутковим організаціям або через них їхнім отримувачам згідно із законодавством, з метою зниження рівня таких цін, благодійна допомога від нерезидентів; пасивні доходи (проценти, дивіденди, страховки, роялті), доходи від основної діяльності, зокрема, від надання благодійної допомоги, освітніх та просвітніх послуг). Засновники – не менш ніж 3 фізичні особи. Можливість створення "капіталу" у формі депозитного рахунку	Оподаткування прибутку в формі відсотків депозитного рахунку здійснюється на загальних підставах
Непідприємницька установа або товариство (ст. 80–107 Цивільного кодексу України, код ознаки неприбутковості 0011)	Пільги з податку на прибуток: безплатно одержані товари та послуги, субсидії з державного і місцевих бюджетів та державних цільових фондів, благодійна допомога від нерезидентів; пасивні доходи (проценти, дивіденди, страховки, роялті), доходи від основної діяльності, зокрема, від надання благодійної допомоги, освітніх та просвітніх послуг своїм засновникам і членам. Порядок зі своєю основною діяльністю можуть здійснювати підприємницьку діяльність, якщо законом не встановлено інше, і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Можливість створення "капіталу" у формі депозитного рахунку	Оподаткування прибутку в формі відсотків депозитного рахунку здійснюється на загальних підставах. Оподатковується нерозподілений прибуток (якщо станом на 1 квітня наступного за звітний рік нерозподілений прибуток є більшим, ніж 25% річного доходу)
Просте товариство (ст. 1132-1143 Цивільного кодексу України)	Не потребує державної реєстрації, реєстрації у фондах, не потрібно здавати звітності (окрім бухгалтерської) п.2 ст. 1134 ЦКУ, п. 7.7 ст. 7 ЗУ "Про оподаткування прибутку підприємств"	Не є юридичною особою. Може мати печатку та штампи. Не можуть мати рахунки в банку. Можливість створення "капіталу" лише у формі використання окремих рахунків фізичних осіб. Виплати частини доходу, отриманого учасниками від спільної діяльності, прирівнюються до виплат дивідендів та підлягають оподаткуванню.
Громадська організація, легалізована шляхом повідомлення	Засновники – не менш ніж 3 фізичні особи.	Не є юридичною особою. Може мати печатку та штампи. Не можуть мати рахунки в банку. Можливість створення "капіталу" лише у формі використання окремих рахунків фізичних осіб

Тобто, якщо створювати ФРСГ у формі простого товариства або громадської організації, легалізованої шляхом повідомлення, потрібно пам'ятати, що вони не можуть мати права бути юридичною особою а також мати рахунок в банку для накопичення коштів. Що ж до підприємницької установи, у зв'язку з нечіткою визначеністю щодо ознаки неприбутковості, їхнє використання також є дещо обмеженим. На наш погляд, з усіх

вищенаведених у таблиці форм найбільш доцільним є створення ФРСГ у вигляді благодійної або громадської організації.

Організаційно, роботу такого фонду можна представити схемою, зображеною на Рис. 1. Загальні збори фонду обирають Правління фонду та Наглядову раду фонду. Місцеві ініціативні групи, громадські організації й інші зацікавлені особи готують соціальні проекти і пода-

ють їх на розгляд Правлінню, яке в свою чергу, на основі аналізу проблем, здійсненого незалежними структурами, приймає рішення про підтримку або відхилення проектів та про фінансування. У свою чергу, Правління звітує на загальних зборах про реалізацію проектів і про розподіл бюджету фонду. Додатково ще здійснюється надання громадськості інформації по всіх грантах, бюджету та процесу прийняття рішень, в тому числі і регулярна публікація річного звіту й звіту по кожному гранту. Наглядова рада перевіряє роботу Правління та коригує, у випадку необхідності, політику діяльності ФРСГ. Кошти фонду можуть формуватися за рахунок пожертв мешканців села, фермерів, підприємців та підприємств, органів місцевої влади, вихідців з села, інших благодійних організацій тощо.

Розглядаючи модель створення Фонду розвитку сільської громади, необхідно пройти **відповідні етапи або "кроки для початку діяльності"**, які наведено в таблиці 1.

При цьому, якщо пункти 1-6 стосуються безпосередньо процедури створення ФРСГ, то пункти 7-13 належать

Таблиця 1. Етапи створення Фонду розвитку сільської громади

Етап	Діяльність
1.	Інформування/навчання активу села, сільської ради, всіх зацікавлених механізмом формування та існування фонду розвитку сільської громади (ФРСГ)
2.	Прийняття узгодженого рішення на рівні громади (можливо і неформального) про доцільність/необхідність організації ФРСГ
3.	Визначення організаційно-правової форми ФРСГ
4.	Визначення складу засновників ФРСГ (безпосередньо чи представники місцевої влади, бізнесу, громадських, благодійних організацій, ЗМІ тощо). Визначення (за необхідності) суми першого внеску (ресурсів) кожного учасника
5.	Розробка та прийняття установчих документів на рівні громади
6.	Реєстрація установчих документів на рівні місцевої/районної/обласної влади
7.	Навчання персоналу ФРСГ, наглядової/експертної комісії/ради; визначення напрямків та програм, які можуть підтримуватися та процедури надання фінансування
8.	Визначення пріоритетних проблем розвитку громади та складання (коректування) "мапи" соціальних проблем
9.	Розробка положень та оголошення конкурсу проектів та програм для вирішення проблем, передбачених фондом РСГ
10.	Залучення фінансування з різних джерел для формування капіталу ФРСГ
11.	Визначення переможців, надання їм відповідної фінансової/технічної підтримки за програмами/проектами
12.	Моніторинг виконання проектів, які отримали фінансову підтримку
13.	Оголошення/публікація звіту (квартального, піврічного, річного) про виконані проекти та використання коштів ФРСГ. Визначення ефективності діяльності фонду та відзначення тих, хто надавав допомогу фондові

до постійної роботи ФРСГ і являють собою замкнутий цикл.

При створенні та діяльності ФРСГ можливе виникнення **ризиків, які можуть негативно вплинути** на процес реалізації заходів на рівні сільських громад і спричиняться невдалу реалізацію цієї моделі.

У таблиці проаналізовані операційні, фінансові ризики та ризики управління, а також запропонований перелік дій, які можуть зменшити негативний вплив відповідного чинника ризику.

Перші Фонди розвитку сільських громад на терені Київської області було створено за підтримки Київського

Таблиця 2. Аналіз ризиків при створенні та діяльності ФРСГ

№	Природа ризику	Рекомендовані заходи
1.	Недостатнє розуміння сутності ФРСГ та механізмів його діяльності	Провести навчання активу ФРСГ, ініціативних мешканців Провести широку громадську інформаційну кампанію поз роз'яснення процесу діяльності ФРСГ
2.	Невірно визначені потреби громади, що призводить до хибного визначення пріоритетів розвитку громади	Залучення професійної незалежної групи фахівців з дослідження проблем розвитку громади
3.	Підготовлені соціальні проекти для фінансування не відповідають критеріям якості	Проводити додаткове навчання для представників ініціативних груп, органів самоорганізації населення та інших щодо розробки соціальних ініціатив та реалізації проектів
4.	Негативне ставлення громади до керівництва ФРСГ	Залучення до керівних та ревізійних органів ФРСГ людей, які користуються повагою в громаді. Розробити чіткий механізм широкого висвітлення діяльності керівництва ФРСГ
5.	Перевитрати бюджету	Створити ефективну систему розподілу бюджетних коштів та бюджетного моніторингу
6.	Недотримання графіку реалізації соціальних ініціатив	Заклучення договорів на реалізацію соціальних проектів з встановленням чітких графіків роботи. Чергова перевірка (моніторинг) реалізації соціальних ініціатив Правлінням фонду
7.	Проблеми спілкування між членами керівних органів ФРСГ	Розробити чітку стратегію спілкування в межах керівних органів, розвивати взаємну довіру та забезпечити чіткість у розподілі обов'язків, ясність процедур та протоколів. Проводити спільне навчання та спільні заходи для зміцнення командного духу
8.	Недостатня спроможність персоналу розробляти та втілювати стратегії розвитку ФРСГ	Сприяти навчанню персоналу та розвитку професійних навичок
9.	Політичні перекурення, коли місцеві політики використовують ФРСГ у цілях виборчої кампанії	Розробити кодекс поведінки, який би забезпечував незаангажованість діяльності фонду
10.	Негативні зміни в законодавстві та політиці	Проводити моніторинг та аналіз законодавства. Лобіювати позитивні зміни
11.	Неправильна чи неповна звітність дає перекурене уявлення про фінансовий стан фонду	Розробити дієву систему звітності та контролю за бюджетом. Обрання до Наглядової ради фонду професійних фахівців
12.	Повна або часткова залежність від одного джерела формування бюджету фонду	Розробити стратегію пошуку нових можливих джерел фінансування

компоненту Програми Підвищення рівня життя сільського населення в Україні (ГО "Центр розвитку сільського господарства та правової підтримки" та Київська обласна аграрна дорадча служба) в селі Розкішне та селі Іванівка Ставищенського району.

Цікавою є історія створення ФРСГ в Розкішнянській громаді. Все почалося з ініціативи місцевої мешканки В.В. Макаренко, яка ще з 1998 року мріяла про створення благодійного фонду підтримки та активізації діяльності жінок, особливо тих, які втратили роботу. Але відсутність інформації, односторонній досвід щодо впровадження аналогічних ініціатив перешкоджали цьому. І коли голова сільської ради С.А. Ференець прочитав про досвід створення ФРГ в журналі "Добра Воля" ресурсного центру "ГУРТ" та центру волонтеріату "Добра Воля", то й виникла ідея створення такого фонду на території громади. Для громади питання створення ФРСГ набуло актуальності вже давно:

- на рівні громади існує проблема збору коштів з мешканців та спонсорів для розвитку громади;
- люди зневірені в тому, що зібрані кошти будуть використовуватись за призначенням;
- кожна людина хоче, щоб будь-які гроші направлялися на вирішення саме її особистої проблеми;
- попереднє керівництво сільської ради залишило "негативний" досвід у використанні коштів, зібраних з населення;
- на рівні сільської ради відсутні чіткі механізми використання спеціальних та позабюджетних рахунків, направлених на розбудову громади.

Саме тому, для депутатів сільської ради та ініціативних мешканців, працівниками Київської обласної аграрної дорадчої служби було проведено семінар щодо механізму створення та розвитку ФРСГ. У результаті, рішенням сесії сільської ради було прийнято рішення про необхідність створення такого фонду у вигляді благодійної організації на території села, і вже через деякий час було підготовлено відповідні документи, які були передані до реєстраційних органів.

"Вимальовуються" вже й найгостріші проблеми, на які доцільно було б фінансувати з ФРСГ, серед яких:

- екологічне забруднення та благоустрій території села;
- допомога обдарованим дітям;
- допомога дітям-інвалідам у придбанні матеріалів для заняття народними промислами;
- систематизація історії села тощо.

Що ж до можливих джерел наповнення бюджету фонду, жителі села вбачають перспективу в наступному:

- благодійна допомога мешканців громади (хто вважає за потрібне, хто скільки може);
- благодійні внески орендарів землі та водойм;
- розміщення скриньок для збору грошей в мережі магазинів села;
- звернення до земляків села;
- звернення до депутатів обласної ради, Верховної Ради;
- залучення донорської та іншої благодійної допомоги тощо.

Що стосується Іванівської громади, то серед інших джерел формування бюджету фонду, сесією сільської ради визначаються наступні:

- від юридичних осіб 10 грн. у рік за 1 га землі, що знаходиться в користуванні;
- від жителів села 1 грн. з двору в рік;
- від приватних підприємців, торговельні точки

яких знаходяться на території сільської ради 60 грн. у рік.

Оскільки рішення про надання пожертви до благодійного фонду – фонду розвитку сільської громади – є суто добровільна справа, означене рішення сільської ради носить рекомендаційний характер. Але за підтримки мешканців громади, місцевої влади, підприємницьких структур, воно зможе бути реалізоване і направлене на сприяння розвитку місцевих ініціатив.

Хочеться вірити, що вже через деякий час представники ФРСГ з Розкішного та Іванівки зможуть поділитися набутим позитивним досвідом не тільки у механізмах наповнення бюджету фонду розвитку сільської громади, а й у зваженому підході до реалізації соціальних ініціатив за допомогою фондів.

За результатами цього досвіду, 16 лютого 2005 року громадська організація "Центр розвитку сільського господарства та правової підтримки" організувала й провела всеукраїнську конференцію "Нові підходи до розвитку та підтримки соціальних ініціатив на рівні сільських територіальних громад", яка дала потужний подальший розвиток фондів розвитку сільських громад не лише на території Київської області, а й всієї України. Завданнями конференції були обмін досвідом та визначення можливих нових моделей та підходів у стосунках між суспільними секторами в процесі розвитку сільських територіальних громад.

Важливими є підсумки конференції, згідно з якими доцільними напрямками використання фондів розвитку сільських громад, окрім інших, є реалізація місцевими громадами різних рівнів спільних проектів:

- розвиток сільського зеленого туризму на рівні сіл, району, області;
- розвиток самоврядності сільських територіальних громад, районних та обласних територіальних громад;
- розробка та затвердження разом з обласною радою проекту спільних дій;
- використання історико-культурної спадщини, традицій, народного мистецтва в туристичних маршрутах громад, району, області;
- проведення для туристів фестивалів, ярмарків відповідно до народного календаря.

Окрім того, важливим моментом при діяльності фондів розвитку сільських громад є зворотній зв'язок. Що благодійники отримують від надання допомоги фондові?

За результатами обговорення цього питання під час конференції, благодійники хотіли б:

- отримувати чіткий облік та звітність про використання надходжень від керівних органів ФРСГ;
- висвітлення (увіковічення) імені благодійника, привітання його на різних заходах або навпаки, зберігати його анонімність;
- направляти кошти на вирішення реальних проблем та реальність витрат;
- брати участі у прийнятті рішень;
- мінімізувати адміністративні витрати;
- мати безпосередній зв'язок із громадою;
- вищий політичний авторитет;
- зниження податків;
- мати можливість проводити уроки меценатства в школах тощо.

Створення фондів розвитку громад, особливо

на рівні сільських територій, ще не має широкого втілення. Серед причин, які стримують розвиток фондів місцевих громад, можна виділити:

- складність знаходження спільної моделі на рівні громади щодо основ функціонування фонду та механізму вирішення завдань;
- відсутність відносно вільних коштів/ресурсів або неможливість їхнього знаходження для формування фонду, відсутність потенційно стабільних інвесторів;
- брак кадрів (в тому числі підготовлених та досвідчених менеджерів, спеціалістів із залучення ресурсів, управління фінансами, проектами тощо) [2; 4];
- зневіра сільських мешканців щодо різних фінансово-кредитних установ;
- низький рівень активності мешканців сільських громад та неготовність, а іноді й побоювання змін;
- низький рівень довіри з боку населення до органів місцевого самоврядування;
- низький рівень довіри та несприйняття громадських організацій місцевими органами влади, в тому числі й упередженість з боку податкових структур;
- неможливість на рівні нормативно-законодавчої бази створення недоторканого капіталу (ендаументу), неприбутковими організаціями.

Підсумовуючи, можна зазначити, що:

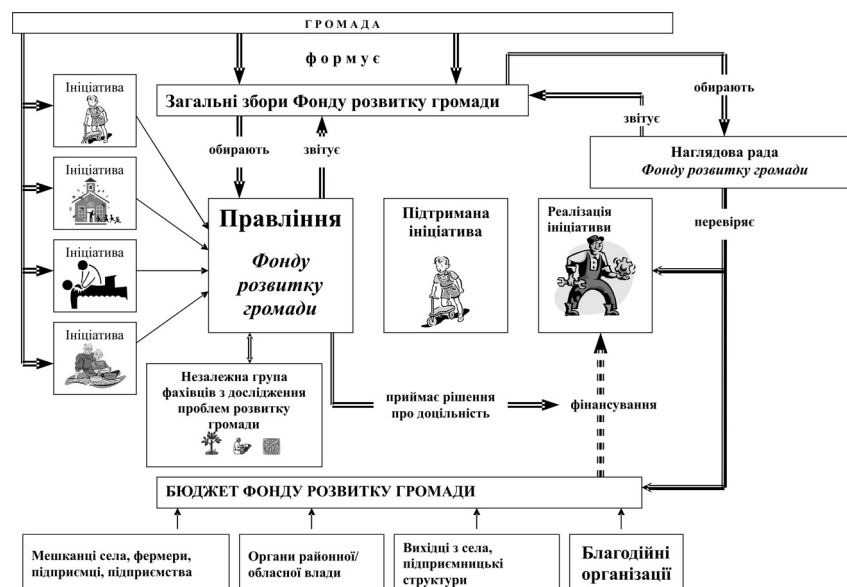
- Одним із механізмів комплексного розвитку сільських територій є створення фондів розвитку сільських територіальних громад.
- В Україні не існує спеціалізованого законодавства щодо діяльності фондів розвитку громади, але існує нормативно-законодавча база, яка дозволяє створювати ФРСГ в формі неприбуткових установ.
- Хоча ФРСГ на сьогодні знаходяться в зародковому стані, варто подумати про:
  - детальне вивчення успішних моделей ФРСГ в Україні та проблем їх впровадження;
  - обробка інформації та її систематизація у вигляді навчально-методичної літератури;
  - проведення інформаційної компанії для ініціативних груп, мешканців сільських територіальних громад, які зацікавлені у впровадженні ФРСГ;

- організація та проведення стажувань представників організацій, громад на базі успішно діючих ФРСГ;
- створення Асоціації ФРСГ, яка б допомагала здійснювати моніторинг діяльності та стратегій розвитку ФРСГ, представляла інтереси ФРСГ на національному рівні;
- залучення додаткових грантових/державних програм для створення "капіталу"/ендаумента ФРСГ тощо.

Література

1. Ахтирська О. Облік та оподаткування благодійної діяльності. <http://www.dtk.com.ua>.
2. Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.92 р. №13-92 "Про прибутковий податок з громадян". <http://www.rada.gov.ua>.
3. Добра Воля №2-3 (28-29), 2004. Журнал ресурсного центру "ГУРТ" і центру волонтеріату "Добра Воля".
4. Закон України від 03.04.97. №168/97-ВР "Про податок на додану вартість". <http://www.rada.gov.ua>.
5. Закон України від 16.09.97. №531/97-ВР "Про благодійництво та благодійні організації". <http://www.rada.gov.ua>.
6. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" у редакції Закону України від 22.05.97 №283/97-ВР із змінами та доповненнями. <http://www.rada.gov.ua>
7. Краплич Р. Моделі регіонального розвитку за участі представників місцевої влади, бізнесу, НДО// Вісник, вересень 2004 року, стор. 7-9.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.98 №382 "Про затвердження Положення про порядок державної реєстрації благодійних організацій". <http://www.rada.gov.ua>
9. Соф'янци Н., Вінніков О. Фонди розвитку громад: українські перспективи// Вісник, вересень 2004 року, стор. 16-19.
10. Фонды для локального сообщества./К.: Центр филантропии, 2000, стор. 24.

Схема функціонування ФРСГ

М.М. ВИШНЬОВСЬКИЙ,
член експертної групи проекту
"Аналіз політики місцевих органів влади
щодо міграції трудових ресурсів сільських громад"

МІГРАЦІЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД

ВСТУП

Проголошення незалежності України надало широкі інтеграційні можливості для нашої держави. Можливість вільного вибору місця проживання та праці стало результатом демократичних змін в Україні. Молода держава намагається влитися в процес світової глобалізації. Та інколи невинуватені потоки сигментів виробництва в одному напрямку, зумовлені внутрішніми та зовнішніми чинниками, викликають певні проблеми для суспільства. Одним із некерованих і непрогнозованих став процес трудової міграції з України, що викликало неоднозначну оцінку влади, громадських організацій та громадян.

У період світової глобалізації процеси трудової міграції набувають надзвичайно великої ваги, адже вільний рух капіталів, товарів та людських ресурсів є наріжним каменем та діючим механізмом подальшого розвитку світової економіки. Але тут наявний конфлікт інтересів різних за рівнем розвитку країн, а також наявний конфлікт інтересів між місцевою владою розвинутих країн та великих корпорацій цих же країн.

Будь-яка демократична, соціально орієнтована країна має вироблену політику щодо міграції. За прогнозами ООН, при збереженні народжуваності на теперішньому рівні до кінця XXI століття Європа втратить 30% свого населення, і воно становитиме тільки 204 млн. Росія зараз переживає демографічну кризу, яку можна подолати тільки за рахунок імпорту людських ресурсів. Тобто об'єктивні зовнішні чинники будуть суттєво впливати на міграцію трудових ресурсів з України в перспективі.

Загострення цієї проблеми спостерігається в Західній Україні, зокрема у Стрийському районі Львівської області. Реформування сільського господарства не дало очікуваного результату – доведені до банкрутства колективні господарства, недостатній розвиток фермерських господарств, занепад традиційно прибуткових галузей (льонарство, молочарство, м'ясне скотарство), зміщення с/г виробництва в приватний сектор, зменшення товарного виробництва, яке не дає достатньо доходу для прибуткового ведення виробництва. В деяких селах на заробітках перебуває до 50%

працездатного населення. Ринок праці на заробітках в основному є нелегальним, що, безумовно, суттєво збільшує ризики трудових поїздок та ускладнює психологічний стан трудового мігранта.

Наявні симптоми проблеми: дефіцит кваліфікованих працівників (інженери, робітники, вчителі) на підприємствах та в установах, які розпочали свою роботу чи відновлюють ділову активність після кризи та спаду виробництва; перевищення смертності над народжуваністю; складні сімейні драми, пов'язані із заробітчанством; недогляд дітей заробітчан; вплив трудових доходів мігрантів на ціноутворення на місцевому ринку послуг та товарів, спад мотивації до роботи і навчання, спад громадської активності в сільських громадах.

Протягом тривалого періоду трудової міграції створився певний синдром заробітчанства (поїхати на заробіток на 3-6 місяців, приїхати на 3-4 місяці додому та знову на заробітки без будь-якого бажання працювати у своєму регіоні), який дуже складно подолати. Відтік трудових ресурсів водночас створює певну проблему – дефіцит кадрів в районі, у м.Моршин і м.Стрию. Дефіцит кваліфікованих кадрів все гостріше відчувається в усіх сферах життя.

Географія та тривалість трудових поїздок різні. Вони можуть бути в сусідні області України на два-три місяці, або на декілька років у країни Західної Європи.

Важливими є джерела інформації про роботу та трудову поїздку. Понад 60% із 1041 опитаних Західноукраїнським центром прав людини та громадських ініціатив у вересні 2003 року отримували інформацію від родичів та знайомих. Тобто офіційних каналів інформації про роботу за кордоном чи в інших областях України практично не існує, що збільшує ризики під час поїздок.

За існуючих умов трудова міграція має позитивні чинники впливу на соціально-економічний стан мікрорегіону. Часто це є альтернативою зайнятості та отримання доходу для утримання сім'ї.

Позитивом трудової міграції за кордон є навчання людей новим технологіям у сфері будівництва та в інших галузях, а також знайомство й обмін із іншою культурою.

¹Інститут сільського розвитку щиро вітає пана Михайла Вишньовського з призначенням на посаду заступника голови Стрийської районної державної адміністрації та сподівається на продовження нашої співпраці.

Проект здійснено Західноукраїнським центром прав людини та громадських ініціатив (м.Стрий, Львівська обл.) за фінансової підтримки Міжнародного фонду "Відродження".

Доходи трудових мігрантів є серйозним стимулом розвитку торгівлі в районі, а також джерелом поповнення грошових ресурсів банків та кредитних спілок. Досвід трудових мігрантів, отриманий за кордоном та зароблений капітал допомогли багатьом створити власний бізнес в Україні.

Міграція трудових ресурсів є складною та багатофакторною проблемою, яку потрібно враховувати в планах соціально-економічного розвитку Стрийського району в цілому та сільських громад зокрема. Процес пошуку вартісної роботи жителями сіл є об'єктивним, і на нього може вплинути тільки покращення життя в Україні. Загрозливим для демографічного стану України є те, що високорозвинені європейські країни (Німеччина, Італія, Англія, Франція) та Росія знаходяться у фазі демографічної кризи, що змушуватиме їх створювати сприятливі умови трудової міграції з України в майбутньому.

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Щоб оцінити масштаби трудової міграції, а також її вплив на соціально-економічний стан регіону, проводилося широкомасштабне соц. дослідження в одинадцяти селах, в рамках якого було опитано 1041 жителя віком від 18 до 60 років. Опитування виявило, що упродовж 2000-2003 років хоча б одну поїздку на заробітки за кордон та в межах України здійснило 42,7% представників із опитаних домогосподарств. Трудові мігранти за кордон складають 32% від усіх трудових поїздок.

Географія трудової міграції в межах України досить широка: будівельні роботи в розвинених промислових центрах та столиці України (30,8%), а також сільськогосподарські роботи в центральних областях України (58,6%). Більшість із тих, що їздили на заробітки, вважають свої поїздки вдалимими – 69%. 34% із трудових мігрантів мали в цей час постійне місце праці, але, очевидно, доходи не були належними, щоб вирішувати соціально-побутові проблеми сім'ї. На питання – яку зарплату респонденти вважають достатньою на заробітках в межах України – 27,8% опитаних назвали 700-900 грн., 19,4% – 1000 грн., 19% - 1500 грн. Тобто середня заробітна платня 700-900 грн. є достатньою мотивацією для відмови від трудової поїздки в межах України.

Трудова міграція за кордон. Загальна кількість домогосподарств, в яких хоча б один з членів сім'ї в 2000-2003 роках їздив за кордон, складає 37%. В основному це поїздки в Росію, Польщу, Чехію, Португалію та Італію.

Важливими є джерела інформації про роботу та трудову поїздку. Понад 60% опитаних отримували інформацію від родичів та знайомих. Тобто офіційних каналів інформації практично не існує, що збільшує ризики під час поїздок.

З метою визначення проблеми та аналізу позитивів і негативів трудової міграції було проведено публічне обговорення на тему "Трудова міграція: аналіз стану справ".

Під час публічного обговорення сторони висловили спільні позиції щодо міграції трудових ресурсів як явища в суспільстві, узагальнення яких можна представити таким чином:

- ♦ трудова міграція є проблемою, яка має як позитиви

так і негативи;

- ♦ позитив – покращення матеріального становища, накопичення капіталу, знайомство із іншими культурами, набуття досвіду;
- ♦ негатив – психологічні негаразди в сім'ї, відтік високопродуктивної і висококваліфікованої робочої сили;
- ♦ відсутність цілісної політики щодо трудової міграції в Україні.

Різні групи, які брали участь в обговоренні, зробили свої акценти.

Представники групи "влада" – на відсутності визначеної політики щодо міграції трудових ресурсів на всіх рівнях, що ускладнює процес планування та впливу на інші процеси, які відбуваються.

Представники групи "громадські організації, освітні заклади та трудові мігранти" – на негативному впливі міграції на сім'ю, деградацію особистості, а також недосконалої законодавчої бази.

Представники бізнесу – на зацікавленості в трудовій міграції насамперед влади, оскільки, на мій погляд, це дозволяє зняти соціальну напругу, перекидаючи відповідальність на самих громадян, і штучно здешевлює робочу силу в Україні.

Були висловлені думки, що такий стан речей влаштовує західні країни. Нелегальний трудовий ресурс дуже дешевий, він суттєво підвищує конкурентність бізнесу і зовсім не зобов'язує державу та підприємців до соціальної відповідальності за працівників.

ОЗНАКИ ПРОБЛЕМИ НЕКЕРОВАНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Проблема міграції трудових ресурсів є багатогранною та проявляється в багатьох сферах суспільного життя. Часто міграція людського капіталу є не тільки проблемою, а й наслідком, який, у свою чергу, створює нові проблеми. Можна виділити декілька ознак що, на погляд учасників публічних обговорень, можуть найкраще індикувати проблему саме трудової міграції. Знову підкреслимо, що для кращого моделювання ситуації цей документ відпрацьовувався на статистичній та аналітичній інформації окремого мікрорегіону – 11 сіл, що прилягають до м.Моршина Стрийського району Львівської області.

Зменшення виробництва товарної с/г продукції. На рівні сільських громад вимивання трудових ресурсів призвело до зниження виробництва в сільському господарстві. Здебільшого трудовими мігрантами є люди достатньо високого професійного рівня з передовими поглядами на ринкову економіку. Зрештою, вони є найбільш активними, готовими до ризику. Тож земля, зосереджена у власності селян-підвірників, обробляється людьми похилого віку, які не мають можливості та й бажання використовувати новітні технології.

Брак кваліфікованих кадрів, відсутність фермерів, підприємців.

Для колишніх реформованих колективних господарств виникла проблема кадрового забезпечення. Більшість господарств не мають всіх головних спеціалістів, зокрема механізаторів. У мікрорегіоні відсутні фермерські господарства і не розвинуте мале

та середнє підприємництво.

Бідність. Низький рівень доходів жителів сіл не дає можливості користуватися елементарними побутовими послугами. За соціопитуванням респонденти своє матеріальне становище оцінили так: для 43,1% опитаних грошей вистачає на їжу та одяг, але недостатньо, щоб відкласти для придбання побутових приладів довготривалого використання (телевізор, холодильник тощо), для 34,5% вистачає грошей на їжу, але купувати одяг чи взуття вже складно. Опитані також не відчують прогресу щодо зміни свого матеріального добробуту за останній (2003-й) рік – лише 24,1% зазначили, що їх добробут поліпшився, 56,9% відповіли, що не змінився, а погіршився в 13,8%. По селах регіону зафіксовані значні заборгованості за газ, світло. Репресивні методи відключення газу і світла змушують селян "затягнути пасок" в харчуванні, медичних послугах, придбанні речей першочергового вжитку.

Відсутність мотивації навчання молоді.

Відсутність роботи на місцевому ринку праці для молодих спеціалістів в Україні, орієнтація молоді на заробітчанство та пропозиція виконання низькокваліфікованих робіт зменшує зацікавлення у здобутті високого рівня знань для подальшого навчання чи професійного росту.

Зловживання алкоголем.

Для сільських громад останнім часом дуже характерним стало зловживання алкоголем. Пияцтво є ознакою не тільки низької культури, а й симптомом соціальних негараздів. За даними Стрийської центральної районної лікарні в Стрийському районі, за існуючого порядку реєстрації наркологічних хворих (за зверненням) спостерігається така картина в частині захворювання алкоголізмом (із них тільки двоє наркомани)

Статистика наркологічних хворих у Стрийському районі, які перебувають на диспансерному обліку, число осіб

Роки	Стояло на обліку	Стало на облік	Знято з обліку	
			Знято	З них померло
2001	820	46	32	26
2002	824	57	53	40
2003	830	52	46	45

Для значної кількості працездатного населення пияцтво – це втеча від реальності або чергова гулянка після повернення із далеких країв чи перед від'їздом на заробітки. На ґрунті пияцтва вчиняються багато злочинних дій. Психологічна атмосфера в сільських громадах є важкою.

Невиправдані ризики трудових поїздок.

Трудові поїздки в межах України, можливо, менш ризиковані, але приносять менше зиску. Поїздки в інші країни є доволі ризикованими, позаяк робота в основному виконується нелегально, а тому ризик її втратити, не отримати належну заробітну платню, бути пограбованим, потрапити в рабство є дуже і дуже великим. Поїздки в Італію, Німеччину, Португалію, Іспанію в основному здійснюються за туристичними візами, які не дозволяють працювати. Процес адаптації та отримання офіційного

дозволу є тривалим, і в цей час заробітчани не можуть контактувати з близькими. Часто така ситуація спричинює розпад сімей, що, у свою чергу, негативно впливає на виховання дітей. Окремою проблемою є передача зароблених грошей. Непоодинокі випадки крадіжок зароблених грошей, конфіскації митниками на кордоні тощо.

Демографічна проблема. комплексі негативні наслідки трудової міграції великою мірою впливають на народжуваність та загострення демографічної ситуації. Зниження народжуваності та стабільна динаміка зростання смертності протягом останніх десяти років ускладнює ситуацію з утриманням інфраструктури на селі та спричиняється до зростання безробіття працівників соціальної сфери (вчителі, медперсонал, працівники культури тощо). Населення сіл зменшується та старіє.

Демографічна статистика мікрорегіону

Назва сільської ради	2001		2002		2003	
	Народилось	Померло	Народилось	Померло	Народилось	Померло
Дідушицька	25	47	37	43	27	56
Подорожнянська	21	24	28	37	21	47
Волезадеревацька	15	14	20	26	10	24
Лисовицька	20	44	23	39	28	32
Станківська	35	37	30	43	25	42
Всього в районі	599	880	603	949	602	962

ПРОБЛЕМА – НЕКЕРОВАНІСТЬ ТА НЕПРОГНОЗОВАНІСТЬ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Некерованість та непрогнозованість трудової міграції в сільських громадах Моршинського мікрорегіону, яка зумовлена трьома важливими факторами, а саме:

- відсутністю належної законодавчої бази на національному рівні;
- неврахуванням фактору трудової міграції при плануванні розвитку територій;
- складними взаємозв'язками з іншими проблемами визначеного регіону.

Важка соціально-економічна ситуація в регіоні.

Низька економічна ефективність сільськогосподарських підприємств мікрорегіону забезпечує мінімальний рівень потреб селян. Реформування сільськогосподарських підприємств проходило формально, без належного компоненту навчання, консультування та відповідного фінансування з боку держави. До цієї пори не вирішені питання ефективного використання майнових та земельних паїв. У реформованих господарствах, які утворились на базі колгоспів, працює 10-15% від загальної кількості працюючих, що були станом на 1991 рік. При цьому ті, що залишилися, отримують зарплату майже в 10 разів меншу за середню в регіоні (30 – 70 грн.). Залишаються значні борги по зарплаті. Практично всі с/г підприємства цього мікрорегіону де-юре на грані юридичного банкрутства, а де-факто вони вже є такими протягом двох-трьох років. Аналіз фінансового та господарського стану господарств дуже наочно демонструє це зображено у таблиці.

Фінансовий та господарський стан агроформувань мікрорегіону

Назва господарства	"Свіча"			Зоря			"Світанок"			"Дружба"		
Показники	1990	1998	2002	1990	1998	2002	1990	1998	2002	1990	1998	2002
ВРХ (всього)	951	368	182*	1022	237	53*	2800	115	49*	1118	171	123*
В т.ч. корови	530	190	101*	480	125	31*	207	55	15*	480	70	53*
Площі зернових (га)	580	367	48	460	188	112	615	158	233	Даних немає	155	72
Урожайність зернових	31,4	11,9	11,6	31,4	15,0	7,6	29,1	20,0	7,3	Даних немає	14,5	11,8
Фонд зарплати (тис. грн.)	Даних немає	83,8	61,0	Даних немає	63,0	34,6	Даних немає	58,1	56,8	Даних немає	46,8	52,5
Прибуток/збиток (тис.)	Даних немає	-99	-183,3	Даних немає	-229	-311,4	1117	-96,4	-182,2	Даних немає	-91,7	-63,9
Борг по з/п (тис. грн.)	Даних немає	98,9	76,9*	Даних немає	73,0	45,7*	Даних немає	77	29,4*	Даних немає	54,0	21,7*
Працівників	489	238	90	403	81	39	556	131	100	Даних немає	55	35

*Дані станом на 01.10.2003р.

Подвірні господарства, в яких зосереджена більша частина землі та ВРХ, не виробляють достатньої кількості товарної продукції, бо що відсутні сучасні засоби виробництва, на малих площах складно використовувати сучасні технології. За оцінками експертів середня урожайність зернових в подвірних господарствах Стрийського району не перевищує 15 ц/га, при можливостях 30-40 ц/га, а картоплі – 100-120 ц/га, при можливостях 250-400 ц/га. І це притому, що за результатами опитування в структурі допоміжних джерел доходів продаж с/г продукції з присадибної ділянки складає 39,2% . Як результат – важка праця в господарстві не дає можливості отримати великі грошові надходження до сімейного бюджету. Віддаленість від ринків праці і вартість проїзду при низьких заробітних платах, що пропонують роботодавці, не сприяють активному пошуку роботи жителями в регіоні.

Зростання цін на продукти, зокрема борошно, цукор, а також системне подорожчання енергоносіїв, призвели до того, що більшості сімей не вистачає коштів навіть на повноцінне харчування. Більшість якісних послуг – лікування, навчання дітей у вузах - платне.

Структура допоміжних джерел доходів респондентів у 2000-2003 роках, % опитаних

		В цілому по вибірці	Трудових мігрантів не було	Трудові мігранти були	До трудових мігрантів належить сам респондент
1	Продаж сільгосппродукції з присадибного господарства	39,2	44,3	33,8	28,6
2	Трудові поїздки за кордон	12,7	-	25,2	22,1
3	Пенсія	11,7	11,1	12,5	9,1
4	Соціальна допомога	10,6	10,4	10,8	9,1
5	Додатковий заробіток за місцем проживання	9,1	9,1	9,1	9,1
6	Заробітна плата на основній роботі	8,8	7,9	9,8	9,1
7	Трудові поїздки за межі області	5,9	-	11,5	20,8
8	Підприємницька діяльність	1,9	2,2	1,6	3,9
9	Стипендія	1,3	1,3	1,3	-
10	Інше	11,2	13,0	9,5	14,3
11	Важко сказати	7,2	9,4	4,9	6,5
12	Без відповіді	40,2	46,6	31,5	33,6

Складність виїзду на заробітки за кордон. Значна частина населення вирішує проблеми сім'ї в поїздках на заробітки здебільшого за кордон (47,2%). Для поїздки необхідні кошти, яких часто немає. Позичають в сусідів, родичів, а інколи беруть позику, коли під заставу йде житло, худоба. До країн Євросоюзу важко отримати візи. Люди не готові до співбесіди і, заплативши за проїзд до Києва і за співбесіду, повертаються з відмовою у візі. Дещо легше було з виїздом до Польщі та Росії. Введення візового режиму щодо Польщі створює певну складність для трудових мігрантів. Аналогічні обмеження виникають для трудових мігрантів (реєстрація, психологічний тиск ЗМІ) і в Росії. Досить часто для отримання візи використовують поїздки до іншої країни (наприклад Білорусії, Латвії), що потребує додаткових коштів. Люди не володіють об'єктивною інформацією, при виїзді на заробітки основне джерело інформації – друзі, колеги та родичі.

Хто допомагав респондентам у підготовці або організації трудової поїздки, % опитаних

	Поїздки на заробітки в межах України	Поїздки на заробітки за кордон
Друзі, колеги, родичі	79,7	65,2
Агенція з працевлаштування	6,2	4,3
Роботодавець	4,7	18,5
Інші особи	9,4	7,6

Безправність українських заробітчан за кордоном. Відсутність об'єктивної інформації про майбутню трудову поїздку, незнання законів країн, куди їдуть мігранти, відсутність міжнародних договорів України з країнами-донорами часто призводить до трагічних випадків. Вклавши позичені гроші, мігрант після прибуття в країну майбутнього працевлаштування, у перші же дні затримується поліцією і виселяється з країни. А це фінансовий крах для його сім'ї. В деяких країнах, зокрема Чехії та Польщі, працедавець часто не виплачує заробітну платню в повному обсязі. Заробітчани постійно перебувають під тиском вимагачів грошей (рекет). Зрозуміло,

що вартість праці суттєво відрізняється від легальної праці в країні. Нелегальні мігранти обмежені в пересуванні і спілкуванні зі співвітчизниками.

Відсутність ефективної політики

Головні причини некерованості процесу трудової міграції – це відсутність усвідомлення проблеми на всіх рівнях влади, недосконалість законодавства у сфері трудової міграції, відсутність ефективної політики, яка б враховувала об'єктивні процеси міграції.

Зацікавлені сторони та наявний конфлікт інтересів

Зацікавлені сторони: трудові мігранти (ті, що вже є такими, та потенційні), підприємства та підприємці, заклади вищої та середньо-спеціальної освіти, органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Наявним є певний конфлікт інтересів як різних сторін так і в середині певних груп.

Трудові мігранти хочуть отримувати достатній прибуток, щоб забезпечувати належний рівень добробуту родини, а ситуація не сприяє працевлаштуванню чи самозайнятості (мале підприємництво, фермерство, послуги агротуризму) в регіоні.

Підприємства та підприємці зацікавлені в тому, щоб мати на ринку кваліфікованих працівників, але витрачати на їх утримання якомога менше, тоді б прибутки трудових мігрантів зрушили місцевий ринок товарів та послуг.

Банки та кредитні спілки зацікавлені в коштах заробітчан, які поповнюють їхні ресурси. Але водночас фінансовим структурам бракує реалістичних пропозицій щодо надійного вкладання коштів в розвиток місцевого бізнесу.

Органи державної влади зацікавлені в сталому розвитку регіону та створенні умов для цього. Виконувати цю задачу неможливо, якщо найкращий трудовий ресурс не має мотивації працювати в регіоні. Проте зменшується навантаження на витратну частину бюджету у вигляді соціальних виплат.

Органи місцевого самоврядування недоотримують належні доходи в бюджет від заробітної платні своїх жителів-заробітчан та не можуть ефективно задіяти наявну інфраструктуру. Відповідно є неможливим фінансування соціальної сфери сільських громад. Це з одного боку, а з іншого – заробітчани знімають соціальну напругу безробіття і зменшують тиск на суспільні фонди.

Для закладів вищої та середньо-спеціальної освіти заробітчани є джерелом доходу – вони оплачують навчання своїх дітей. Цим також користуються певні групи спеціалістів: виникають додаткові заробітки для вчителів, лікарів (за надання послуг родичам і дітям заробітчан – репетиторство та лікування). Зникає мотивація до навчання, збільшується частка недоглянутих дітей, що впливає на якість навчального процесу.

Соціальні служби регіону мають менше фінансове навантаження внаслідок того, що претенденти на соціальні допомоги не можуть представити довідки про місце роботи всіх членів сім'ї, хоча ця допомога інколи мізерна.

Наслідки існування проблеми: подальша деградація і втрата потенціалу регіону

Головними наслідками проблеми некерованості міграції є:

- Ускладнення економічного зростання регіону.
- Подальша стагнація сільськогосподарських

підприємств, та відсутність мотивації пошуку альтернативи ведення продуктивного с/г виробництва.

- Розвиток подвірних господарств на селі здійснюватиметься екстенсивним шляхом, зменшиться надходження с/г продукції на продовольчий ринок регіону.

- Підростає покоління дітей заробітчан, які матимуть достатньо грошей, але залишаються без належного виховання та вартісних життєвих орієнтирів.

- Низька народжуваність, виїзд на постійне проживання сімей з дітьми за кордон призведе до регресу сільських громад та подальшого загострення демографічної проблеми.

- Наявні ресурси громади (будинки, земля тощо) не ефективно використовуються і стають обтяжливими.

- Рівень місцевого самоврядування не буде забезпечувати сталий розвиток, в першу чергу – через відсутність належного людського потенціалу, який би міг осмислювати та формувати політику на місцевому рівні і лобювати інтереси громади в інших органах влади. Без сумніву, така ситуація спричинить явища корупції та підвищить рівень злочинності.

- Абсолютна байдужість до політичних процесів або гра у політику тільки на виборах. Можливість маніпулювати голосами нелегальних мігрантів.

ОЦІНКА ПОТОЧНОЇ ПОЛІТИКИ, ЩО ПРИЗВЕЛА ДО ВИНИКНЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Лібералізація виїзду для громадян З розпадом Радянського Союзу була відкрита "залізна завіса", що дало можливість вільного виїзду за кордон. Але разом з тим у всіх регіонах відбувся різкий спад виробництва, низька заробітна плата інколи не виплачувалась роками. Зріс рівень інфляції, що, у свою чергу, спровокувало першу хвилю поїздок за кордон. Спочатку здебільшого це була човникова торгівля, яка сприяла руху товарів місцевого виробництва. Однак з подальшим розвитком інфляції і подорожчання енергоносіїв велика кількість місцевих товарів стали неконкурентноспроможними на ринках сусідніх країн. У цей період міграція не була сприйнята як проблема і як власне трудова міграція. Тоді часто виникали проблеми з оформленням паспортів, і весь вплив місцевої політики доволі часто зводився до пояснення, чому немає закордонних паспортів в регіоні.

У цей період виникає потреба в туристичних фірмах, які з'явилися в обласних центрах, а з часом – і в районі. Спроб систематизувати і легалізувати цей процес з боку у місцевої влади не було.

Неефективна політика щодо реформ на селі

Занепад сільськогосподарського виробництва спричинив значне вивільнення робочої сили, що спровокувало зростання фіксованого і прихованого безробіття. Низька соціальна допомога по безробіттю не вирішувала проблему проживання сім'ї, і тому більш ініціативна частина населення почала активно виїжджати на роботу за кордон, або до інших регіонів України. Це, у свою чергу, ще більше загострювало кризу виробництва внаслідок гострої нестачі висококваліфікованих працівників і низької мотивації роботи для тих, хто залишився. Економічна криза зачепила місцевий ринок продовольства, побутових послуг, що призвело до занепаду цих галузей.

Економічні проблеми особливо відчули соціально вразливі групи: молодь, люди похилого віку, а також працівники бюджетних сфер. Заробітна плата працівників шкіл, культурних і медичних установ не дозволяла забезпечити нормальне життя для сім'ї. Відбувся значний відтік спеціалістів з цих галузей. Послуги вищезазначених фахівців тепер мають нижчу якість і часто платні, хоча державою задекларовані як безплатні. Суттєвих пропозицій змінити ситуацію не було ні на державному рівні, ні з боку органів місцевої влади. То ж подеколи стало проблемним забезпечення виробництва висококваліфікованими спеціалістами.

З 2002 року Стрийська районна адміністрація та органи місцевого самоврядування посилено працюють над втіленням великого інвестиційного проекту – будівництво заводу німецької фірми "Леоні" по випуску кабелів та бортових кабельних мереж для автомашин західних виробників. Вартість проекту складає 40 млн.EUR. Проектна кількість робочих місць – 4500. В основному робочі місця для жінок. На даний момент, на жаль, основна робоча сила цього заводу не із Стрийського району з причин невисокої оплати праці – 400-500 грн, що є характерним для місцевого ринку праці.

Трудові мігранти як джерело доходів на батьківщині. Реально не сприяючи трудовим мігрантам, суспільство інколи виставляє рахунок для них: починаючи з примітивного рекету з боку бандитів і закінчуючи тим, що сім'я трудового мігранта в більшості випадків мусить платити гроші за лікування, навчання дітей у вузах, працевлаштування своє та своїх дітей тощо. Багато років існує проблема швидкого отримання паспорту і віз для виїзду за кордон. Десятки фірм легально і напівлегально пропонують послуги по прискоренню виїзду за кордон у вигляді туристичних поїздок чи торгових турів. Зменшення надходження закордонних паспортів (бланків) не впливає на кількість бажаючих виїхати за кордон.

За статистикою НБУ, щорічно на 25-30% зростають вклади населення в українських банках. У 2003 році сумарно вони складали 32 млрд. грн. Статистика також свідчить про те, що українці щорічно витрачають на 20 млрд. грн. більше, ніж отримують офіційної зарплатні. І це притому, що офіційна заробітна плата в основній частині населення на місцях не забезпечує прожиткового мінімуму.

Трудові мігранти фінансують освіту своїх дітей, витрачають кошти на лікування, яке де-факто вже давно платне, провадять дорогий ремонт житла, а також купують престижні автомобілі та житло. Феномен трудової міграції спричинив бум розвитку певних видів підприємництва та дозволив створити додаткові робочі місця.

Процеси трудової міграції є незворотніми і будуть характерними для регіону ще багато років. Цьому сприятиме демографічна криза, яку переживає Західна Європа. Місцевій владі необхідно прийняти трудову міграцію як факт і відповідно розробити ряд заходів, які вплинуть на легальний виїзд за кордон і зменшать негативи від трудової міграції. Існує необхідність створення легальних бюро (центрів) по працевлаштуванню, які мають зв'язок із зарубіжними фірмами. При цьому необхідно відслідковувати зони ризику для трудових мігрантів.

МОЖЛИВІ ВАРІАНТИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ

Невтручання та саморегулювання. Некерованість і непрогнозованість трудової міграції стане одним із факторів уповільнення економічного зростання регіону та призведе до ще більшого загострення соціально-економічної ситуації в селах. Як показує соціологічне опитування, намір поїхати на заробітки в межах України висловлюють як ті, що мають досвід трудових поїздок в межах України, так і ті, що вже їздили за кордон. Досить високим є відсоток тих, що не мають досвіду трудових поїздок, але мають намір здійснити таку поїздку в майбутньому.

Позитивний досвід попередніх заробітків при невідповідній пропозиції ринку праці (мала заробітна платня) спонукатиме трудових мігрантів повторно їхати

Наміри здійснювати трудові поїздки до інших областей України протягом наступних трьох років, % опитаних

	В цілому по вибірці	Ті, хто вже їздив на заробітки в межах України
Так, однозначно	2,8	7,8
Скоріше так	9,4	28,2
Скоріше ні	48,1	50,5
Напевно ні	33,5	8,7
Важко відповісти	6,2	4,8

Наміри здійснити трудову поїздку на заробітки до іншої країни протягом наступних трьох років, % опитаних

	В цілому по вибірці	Ті, хто вже їздив на заробітки за кордон
Так, однозначно	10,3	26,4
Скоріше так	15,9	27,2
Скоріше ні	37,1	28,8
Напевно ні	26,4	9,6
Важко відповісти	10,2	8,6

на роботу за кордон. До трудової міграції залучатимуться нові люди, молодь, яка не може знайти роботу. Зростатиме сімейна трудова міграція, коли один з членів сім'ї сприяє переїзду іншого до нього. Внаслідок цього буде намічатися тенденція збільшення кількості дітей, якими опікуються родичі, а не батьки.

При збереженні стану речей бідність населення надалі залишатиметься гострою проблемою. Потребуватимуть опіки люди похилого віку та діти. Господарство в руках старшого покоління не буде приносити належного прибутку.

Суттєво збільшиться приховане безробіття в регіоні. Багато працівників, які мають роботу, будуть шукати можливості виїхати на заробітки.

У регіоні посилюватиметься проблема забезпечення висококваліфікованими спеціалістами для розвитку регіону. Недостатня мотивація порівняно з оплатою праці заробітчанина зумовить відтік кадрів із шкіл. Велика кількість трудових мігрантів з числа жителів сільських громад призводитиме до занепаду інституту сім'ї, збільшуватиметься кількість розлучень, зловживання алкоголем.

Збільшаться захворювання, що є результатом роботи в екстремальних умовах. Вже зараз є непоодинокі випадки, коли із заробітків приїхали люди, в яких виявлено туберкульоз. Певна частина заробітчан має проблеми з хворобами шлунку та венеричними хворобами.

Невтручання місцевої влади в процеси трудової міграції сприятиме зростанню синдрому заробітчанства. У сільських громадах переважатиме депресивний настрій. Трудова міграція залишатиметься фактором сприяння зростанню корупції при отриманні паспортів і віз, а також тінізації доходів значної кількості населення, які надають послуги трудовим мігрантам або їхнім сім'ям.

Реалізація цільових програм (з використання позитивів та зменшення негативів від трудової міграції). Реальною альтернативою політиці саморегуляції та невтручання в цьому питанні може бути програмно-цільовий метод впливу місцевих органів влади на міграцію трудових ресурсів через спеціальні програми. Тільки в такий спосіб можна максимально використати позитиви трудової міграції та вплинути на зменшення негативів від заробітчанства. Такі тези підтвердилися на публічному обговоренні.

Програма збільшення прибутковості подвірної господарки може реально впливати на добробут сільської родини і здатна створити достатні мотивації для самозайнятості та збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва. Власне в подвірних господарствах сьогодні треба побачити майбутніх фермерів та землевласників, які знатимуть як зробити працю на землі прибутковою, і повірять в себе. За деякими підрахунками навіть при таких матеріальних ресурсах, якими сьогодні володіють подвірні господарства, застосувавши сучасні технології виробництва та різноманітні форми кооперації, можна за рік збільшити прибутковість господарки в два-три рази. В реальних цифрах, якщо родина має 1,5-2,0 га землі та 2-3 корови, середній місячний дохід на сім'ю може складати 500-600 грн.

Трудові мігранти є джерелом капіталів, які витрачаються непродуктивно: в основному на споживчі потреби, а не на продуктивні цілі. Спеціальні програми розвитку підприємництва, фермерства, агротуризму та кооперації зможуть реально задіяти кошти трудових мігрантів та включати в роботу вже наявний ресурс – капітальні будівлі, власні хати тощо. Тільки таким чином можна розвинути сервісні послуги на селі, які створять відповідну інфраструктуру. Найкращим фінансовим посередником тут можуть бути кредитні спілки, кооперативна суть яких є ближчою до філософії громади в селі.

Створення інформаційно-дорадчого центру (ІДЦ) з питань трудової міграції може сприяти реальному зменшенню ризиків трудової міграції через надання об'єктивної інформації. У таких центрах майбутні мігранти зможуть отримати консультацію, пройти мовну та психологічну підготовку, спланувати додатковий догляд за своїми дітьми. З іншого боку, центр міг би стати біржею праці для колишніх мігрантів та ефективним посередником на ринку праці, об'єднавши свої зусилля із центром зайнятості та іншими державними службами. ІДЦ реально міг би забезпечувати комунікацію мігрантів через мережу Internet, що дуже важливо для психологічного клімату в родині.

Важливим компонентом, який допомагатиме вирішувати проблему додаткового догляду за дітьми мігрантів, має стати спеціальна програма роботи з молоддю на селі.

Стратегічний план розвитку території повинен реально враховувати демографічну ситуацію та планування залучення трудових ресурсів, які можуть сприяти діловій активності в мікрореєоні.

Найважливіше в реалізації цільових програм – залучення широкого кола зацікавлених осіб та організацій: сільських громад, громадських організацій, органів державної влади, підприємств та підприємців. Виконавці програм можуть вибиратися на основі тендеру, що робитиме процес більш професійним та відкритим. Конкуренція між заявниками може збільшити ресурси програм із інших джерел та додасть творчих ідей.

Можна навести стислий перелік програм використання позитивів і зменшення негативів від трудової міграції:

- **збільшення прибутковості подвірної господарки** (навчання/консультування через створення модельних ділянок) дозволить збільшити дохід від наявної господарки та стане першим кроком господарів-індивідуальників до прийняття рішення про професійне господарювання на землі;
- **розвиток підприємництва, фермерства, агротуризму та кооперації** (навчання/консультування, інкубаторний супровід) сприятиме використанню ресурсів заробітчан на продуктивні цілі, що забезпечуватиме нові робочі місця, розвиватиме інфраструктуру дрібного бізнесу, створюватиме сприятливі умови для перенесення професійного досвіду (наприклад, будівництва), набутого за кордоном;
- **створення Інформаційно-дорадчого центру з питань міграції** та працевлаштування – сприятиме зменшенню ризиків від трудової міграції та забезпечуватиме інформаційну підтримку мігрантів;
- **програми додаткової роботи з дітьми** (платні послуги, клубні форми роботи і т.п.) – сприятимуть корисній зайнятості дітей та становленню особистості, а також зменшать ризик потрапити під вплив негативних молодіжних лідерів.

Концепції програм були запропоновані для обговорення та критичної оцінки на публічних слуханнях. Публічне слухання проводилося в селі Великі Дідушичі із залученням жителів сіл, трудових мігрантів, вчителів та старшокласників.

Обґрунтування вибору варіанту. Оцінка варіантів вирішення проблеми трудової міграції і вибір кращого здійснювалися за комплексом критеріїв.

Факторний аналіз переваг та недоліків різних варіантів політики переконливо свідчить про суттєві

Оцінки варіантів вирішення проблеми трудової міграції

Критерії	Варіант 1. Політика невтручання та саморегулювання	Варіант 2. Реалізація цільових програм
Вплив на економічну ситуацію	Стагнація	Можливість покращення
Вплив на проблему бідності	Залежить від загальної ситуації	Можна впливати
Додаткове фінансування	Відсутні доступні джерела	Можна залучити кошти інших бюджетів та кошти донорів
Соціально-психологічний фактор	Зневіра до влади	Віра у власні можливості, високий авторитет влади та громади
Вартість (необхідні кошти)	Не потрібні, але велика вартість відшкодування наслідків	Необхідні кошти на реалізацію програми
Фактор прогнозованості	Непрогнозованість	Необхідність і можливість визначення результатів і наслідків
Зацікавлення підприємств та організацій	Відсутня	Наявність мотивів інвестування та збереження трудових ресурсів

переваги варіанту 2 – програмно-цільового методу, що забезпечує прогнозованість в політиці та конкретні, вимірювальні результати, які можна аналізувати. Така політика також дозволяє відпрацювати ефективні моделі співпраці із зацікавленими сторонами.

ВИСНОВКИ

Процеси трудової міграції є незворотними для регіону в цілому. Тому для зменшення негативів, пов'язаних з трудовою міграцією, та повного використання позитиву від цього процесу необхідно пов'язати його з суспільними та економічними змінами не тільки в сільській громаді, мікрорегіоні, але й з глобальними змінами. Необхідно насамперед зосередити увагу на певних напрямках.

1. Україна стала сусідом Європейського Союзу. Країни, які поповнили Союз, отримали можливість доступу до ринку товарів Євросоюзу, а також до ринків праці. Сьогодні ринок цих країн потребуватиме більше трудових мігрантів, однак зобов'язання, прийняті перед вступом, ускладнили в'їзд та легалізацію. З іншого боку, близькість до України дозволяє створювати спільні підприємства в прикордонних регіонах із залученням місцевої робочої сили. Це необхідно врахувати при плануванні та розміщенні продуктивних сил в регіоні.

2. Як країна значної кількості трудових мігрантів Україна є також об'єктом міграції з країн Південно-Східної Азії. Жителі цих країн працюють в сільському господарстві та торгівлі, а також Україна є транзитною країною для нелегальних мігрантів в Західну Європу, що зумовлює проблеми у відносинах з Євросоюзом.

3. Значна кількість заробітчан-мігрантів викликає неоднозначну реакцію суспільства в країнах працевлаштування. Супротив експансії українських жінок в життя італійського суспільства, наприклад, вже проявився

в організованому протистоянні в певних регіонах Італії. Це може зменшити доступ до ринків праці, а також сприятиме жорсткішій місцевій політиці щодо значної кількості нелегальних мігрантів.

4. Загрозливим для демографічного стану України є те, що високорозвинені європейські країни (Німеччина, Італія, Англія, Франція) та Росія перебувають у фазі демографічної кризи, що змушуватиме їх створювати сприятливі умови трудової міграції з України в майбутньому.

У контексті прогнозованого розвитку процесу міграції необхідно корегувати політику на всіх її рівнях, зокрема на рівні місцевих органів влади, щодо розміщення продуктивних сил в регіоні. Спільне вирішення проблеми виїзду сільськими жителями на заробітки органами місцевої влади, громадськими організаціями та представниками бізнесу дозволить зменшити негативи, пов'язані з трудовою міграцією в сільських громадах.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Аналітичний звіт за результатами соціопитування в мікрорегіоні "Аналіз міграції трудових ресурсів сільських громад окремого мікрорегіону Стрийського району". Західноукраїнський центр прав людини та громадських ініціатив. Стрий, 2004.

2. Аналіз політики місцевих органів влади щодо міграції трудових ресурсів сільських громад. Західноукраїнський центр прав людини та громадських ініціатив, Стрий, 2004.

3. Вишньовський М. Від проблеми до її вирішення. Рідне поле. №126, 2003.

4. Вишньовський М. Трудова міграція: зменшення її негативних впливів шляхом прибуткового розвитку подвірних господарств. – Рідне поле. №135, 2003

5. Вишньовський М. Подолання негативів. Рідне поле. №138-139, 2003.

Т.О. ОСТАШКО,
експерт Інституту сільського розвитку,
доктор економічних наук

НАСЛІДКИ ВІД ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО СОТ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ: ОЧІКУВАННЯ І ПРОГНОЗИ

Питання наслідків від вступу України до Світової організації торгівлі (СОТ) почали хвилювати політиків, ділових людей і громадськість України зовсім недавно. Хоча Україна подала заяву на вступ до СОТ ще у листопаді 1993 року, інтерес до дослідження економічних та соціальних наслідків цього кроку для України виник нещодавно. Такий інтерес був викликаний, з одного боку, тим, що переговорний процес прискорився, і вступ до СОТ набув реальної перспективи. З іншого боку, можливі економічні та соціальні наслідки вступу України до СОТ не були належним чином досліджені.

На відміну від Росії, де наслідки приєднання до системи світової торгівлі широко обговорюються в ділових колах, а Міністерство економічного розвитку і торгівлі Російської Федерації провело тендер на наукове дослідження переваг, ризиків і прийнятних умов вступу країни до СОТ, в Україні відкрита дискусія з означених проблем розпочалася зовсім недавно. Цілком закономірно, що в умовах відсутності інформації в обговоренні одразу виявилася повна неготовність і несприйняття вступу до СОТ серед національних виробників. Через відсутність розрахунків щодо позитивних і негативних наслідків вступу до СОТ для різних галузей і товарних ринків в дискусіях спочатку переважали емоційні аргументи, і висловлювалися полярні погляди.

Протягом 2003-2005 років наслідки від зміни торговельних режимів для експортерів, ризики для внутрішнього ринку взагалі, а також зміна рівня підтримки середніх та великих сільськогосподарських виробників всебічно обговорюються в політичних і економічних дискусіях, аналізуються в наукових публікаціях й ЗМІ. Проте питання впливу виконання угод СОТ на сільське населення, що переважно є дрібнотоварними виробниками сільськогосподарської продукції, практично лишаються поза межами наукових досліджень і поза увагою політиків.

Для визначення можливих наслідків вступу до СОТ для сільського населення ми використали дані соціологічного дослідження, проведеного громадською організацією "Інститут сільського розвитку", створеною в рамках Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні, що фінансується Міністерством Великої Британії

у справах міжнародного розвитку. Таким чином, передбачення можливих наслідків вступу до СОТ для українського села спирається на узагальнені думки людей, що досконально володіють інформацією щодо поточного стану сільського господарства України і сільської місцевості – сільськогосподарських товаровиробників, представників органів влади, місцевого самоврядування і дорадників. Вони сприймають інформацію щодо норм і правил СОТ, які регулюють виробництво і торгівлю сільськогосподарської продукції, крізь призму реальної ситуації і конкретних проблем сільського господарства та сільської місцевості України, тому їхні узагальнені судження, хоча і мають суб'єктивний характер, є цінним джерелом інформації для аналізу.

Завдання соціологічного дослідження полягали у:

- з'ясуванні рівня обізнаності осіб, що приймають ділові й управлінські рішення в сільському господарстві, щодо норм і правил СОТ;
- вивченні ставлення сільськогосподарських товаровиробників і спеціалістів органів управління до вступу України до СОТ;
- узагальненні позитивних і негативних очікувань сільськогосподарських товаровиробників та представників органів влади у зв'язку із вступом України до СОТ.

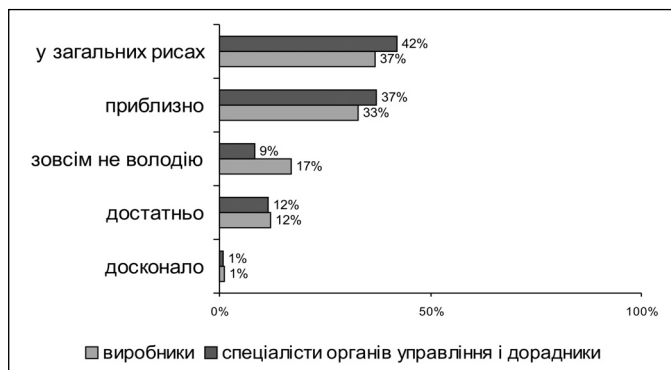
Опитування проводилося протягом березня-квітня 2005 року у Київській, Донецькій, Одеській та Луганській областях.

Було опитано 800 респондентів, серед яких 400 виробників сільськогосподарської продукції (керівники або головні спеціалісти сільськогосподарських підприємств й фермери) і 400 представників органів влади і місцевого самоврядування (до цієї групи увійшли начальники або спеціалісти обласних управлінь сільського господарства; начальники або спеціалісти районних управлінь (відділів) сільського господарства; голови або спеціалісти обласних рад; голови або спеціалісти районних рад; голови сільських рад; керівники або спеціалісти дорадчих служб).

Об'єктивність суджень респондентів щодо можливих наслідків вступу до СОТ для українського села залежить від рівня їхньої поінформованості про майбутні правила гри в умовах СОТ. Дослідження виявило суттєву різницю

у рівнях поінформованості сільськогосподарських товаровиробників і представників управлінських структур. Сільськогосподарські виробники менше знайомі з інформацією про СОТ, ніж представники органів влади: 17% керівників сільгосп підприємств і фермерів зовсім не мають інформації про СОТ.

Лише 13% респондентів вважають себе достатньо або повністю поінформованими щодо СОТ. Переважна частина респондентів знайомі із правилами СОТ у загальних рисах або приблизно. Це означає, що узагальнені результати про-

Розподіл відповідей респондентів на запитання "Чи володієте Ви інформацією про СОТ?", % респондентів

веденого дослідження жодним чином не можуть використовуватися як експертні висновки щодо можливих наслідків вступу до СОТ для українського села. Тому наш аналіз спирається насамперед на об'єктивні джерела інформації:

норми і правила СОТ, що регулюють торгівлю сільськогосподарськими і продовольчими товарами;

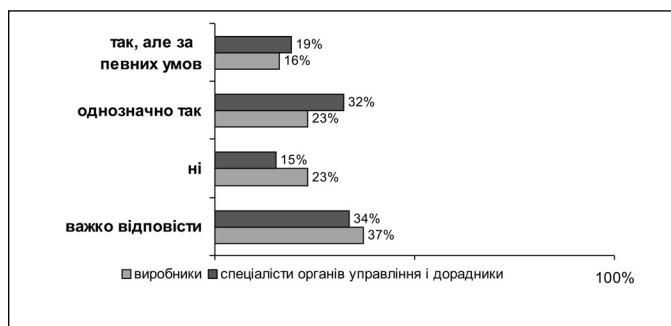
вплив СОТ на сільське господарство, сільське населення, агропродовольчі ринки і сільську місцевість країн Центральної та Східної Європи;

хід переговорного процесу щодо приєднання України до СОТ;

поточний стан сільського господарства, сільської місцевості, доходи сільських домогосподарств України.

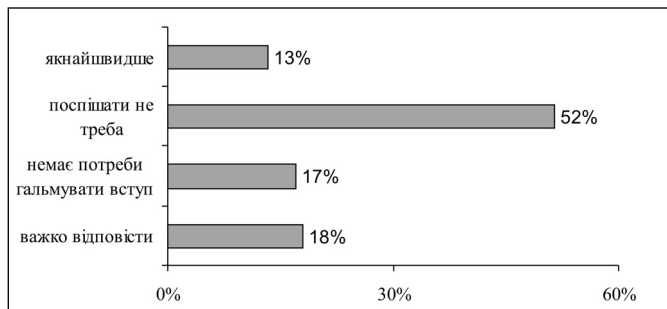
У ході аналізу ми будемо обґрунтовувати або спростовувати негативні і позитивні очікування респондентів на основі цих об'єктивних чинників та інформаційних джерел.

Результати соціологічного дослідження підтвердили нашу гіпотезу про існування зворотного зв'язку між рівнем обізнаності щодо СОТ і ставленням до вступу до СОТ серед респондентів. Серед сільськогосподарських товаровиробників менше прихильників вступу України до СОТ, ніж серед представників владних структур. У цілому ж кількість прихильників вступу до СОТ серед обох груп респондентів є більшою, ніж кількість противників.

Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Чи варто Україні вступати до СОТ?", % респондентів

Проте поглиблений аналіз цих результатів не дає підстав для оптимістичних висновків, адже аналіз відповідей на наступне запитання анкети виявив, що половина прихильників вступу України до СОТ вважають, що поспішати робити цей крок не треба.

Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Якщо Ви вважаєте, що Україні треба вступати до СОТ, то як швидко?"

Дослідження виявило регіональні розбіжності у ставленні респондентів до СОТ. Найменше підтримують вступ України до СОТ у Донецькій області – 18% респондентів проти 30-34% в інших областях, де проходило опитування.

Хоча в ході опитування респонденти визначили своє ставлення до різних економічних, політичних і соціальних проблем аграрної сфери у зв'язку з наближенням вступу України до СОТ, у цій статті ми планували зупинитися лише на аспектах, пов'язаних із можливими наслідками для сільського населення. Однак обраний об'єкт дослідження не можна обмежити доходами сільських домогосподарств і умовами життя селян. Адже, з одного боку, сільські домогосподарства є виробниками сільськогосподарської продукції не тільки для власного споживання, але і на продаж, а з іншого – від конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах торговельної лібералізації залежатиме зайнятість сільського населення в секторі сільськогосподарських підприємств і оплата праці. Отже, об'єкт дослідження розширився і включив можливі наслідки від вступу України до СОТ для сільського населення, сільської місцевості, сільського господарства та агропродовольчих ринків.

Аналіз наслідків вступу України до СОТ для сільськогосподарських товаровиробників прямо (як виробників товарної продукції) і опосередковано (через зайнятість в секторі сільськогосподарських підприємств) стосується сільського населення. Господарства населення в останні роки виробляють понад 60% валової продукції сільського господарства і обробляють 29% (за даними 2002 року) сільськогосподарських угідь.

Виробництво і структура валової продукції сільського господарства за категоріями господарств, у порівняльних цінах 2000 року. Джерело даних: Держкомстат України

У господарствах населення, що включають особисті селянські господарства, присадибні ділянки, колективні та індивідуальні сади і городи, зосереджено понад половину продукції рослинництва (61,5% у 2003) і понад 70% продукції тваринництва (72,2% у 2003). За даними 2003 року, переважна частина картоплі (98,6%), овочів та баштанних культур (86,4%), плодів і ягід (76,0%) виробляється в господарствах населення. Господарства населення у 2003 році забезпечили 22,6% загальних обсягів виробництва цукрових буряків. Ці види продукції реалізуються в основному на внутрішньому ринку країни. Але при аналізі впливу СОТ на селянські господарства не можна ігнорувати їхню роль як виробників експортоорієнтованих видів продукції, оскільки Світова організація торгівлі визначає конкурентну політику як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції.

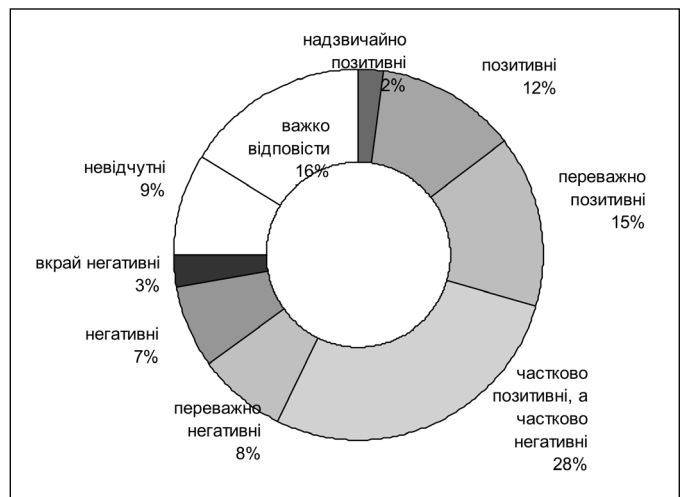
В останні роки означилася тенденція до зростання виробництва зерна і насіння соняшнику в господарствах населення. Раніше ці види продукції традиційно вироблялися переважно сільськогосподарськими підприємствами. Якщо у 1995 році сільськогосподарські підприємства виробляли 92% загального обсягу виробництва зернових і зернобобових культур, то у 2003 їхня частка у загальному виробництві скоротилася до 72,1%. У 2003 році у господарствах населення вироблялося вже понад чверть (27,9%) від загальних обсягів виробництва зернових, у тому числі 26,2% пшениці і 38,3% виробництва кукурудзи на зерно. У 2003 році в господарствах населення було вироблено 15,9% від загальних обсягів виробництва насіння соняшнику.

Динаміка виробництва зернових в Україні за категоріями господарств: 1995-2003 рр.
Джерело даних: Держкомстат України

Аналогічні зміни відбуваються у структурі виробництва продукції тваринництва. За даними на кінець 2003 року в господарствах населення було зосереджено 59% поголів'я великої рогатої худоби, у тому числі 74,3% корів, 69,0% поголів'я свиней, 70,3% птиці. У 2003 році господарства населення виробили 69,3% м'яса, 80,4% молока, 56,1% яєць.

На запитання анкети "Якими, на Ваш погляд, будуть наслідки для сільськогосподарських товаровиробників?" лише 24% респондентів відзначили, що очікують позитивних наслідків (2% очікують надзвичайно позитивних наслідків, 11% – позитивних і 11% – переважно позитивних). Негативні очікування респондентів дещо переважають над позитивними: 5% із них очікують вкрай негативних наслідків, 11% – негативних і 15% – переважно негативних. Майже чверть респондентів (24%) вважають, що наслідки для сільськогосподарсь-

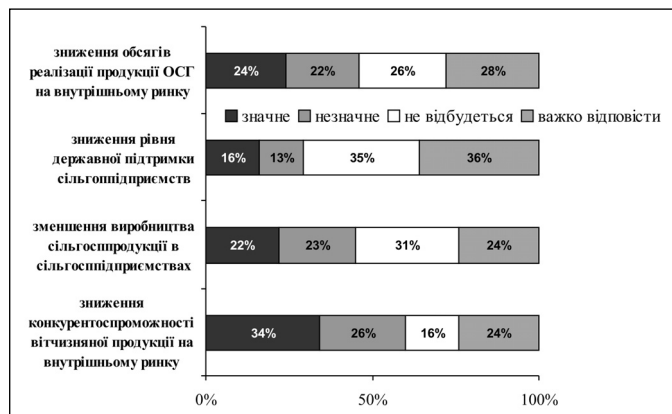

Очікувані наслідки для сільськогосподарських товаровиробників, % респондентів

ких товаровиробників будуть частково позитивними, а частково негативними, 4% вважають, що сільськогосподарські виробники не відчують на собі вплив СОТ. Загалом, більше половини сільськогосподарських товаровиробників і спеціалістів органів управління не підтримують думку, яку часто можна зустріти у засобах масової інформації, про те, що "сільське господарство України приречене на занепад після вступу до СОТ". Як показали результати дослідження, із цим поглядом згодні 21% і частково згодні 22% респондентів.

Негативні очікування для сільського господарства від участі у системі світової торгівлі пов'язані у респондентів насамперед із перспективою зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку. Проте дослідження виявило, що значна частина респондентів не пов'язують ці негативні очікування із зниженням рівня імпорتنих тарифів, що свідчить про низький рівень поінформованості респондентів, особливо сільськогосподарських товаровиробників, щодо норм і правил СОТ. У ході переговорного процесу Україна погодилася знизити середній тариф на продукцію сільського господарства і харчової промисловості з 30% на початку періоду впровадження тарифних скорочень (2001 рік) до 12,53% у кінці періоду впровадження тарифних скорочень (2005 рік). Саме із цими зобов'язаннями пов'язані прогнози щодо втрати частини внутрішнього ринку вітчизняними товаровиробниками внаслідок їхньої низької конкурентоспроможності. На той же час за даними соціологічного дослідження, лише 55% респондентів вважають, що у результаті вступу України до СОТ відбудеться зниження імпорتنих тарифів, а серед сільськогосподарських товаровиробників – 50%. Дещо більший рівень обізнаності спеціалістів органів управління й дорадників – 61%. З іншого ж боку, незважаючи на нерозуміння цих причинно-наслідкових зв'язків значною частиною респондентів, вони цілком виправдано очікують зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку і, як наслідок, зниження обсягів її виробництва.

70% опитаних вважають, що відбудеться зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції

Очікування респондентів щодо негативних наслідків для сільськогосподарських товаровиробників після вступу України до СОТ,

на внутрішньому ринку, 55% опитаних очікують зниження виробництва в сільськогосподарських підприємствах у результаті втрати частини внутрішнього ринку.

Ще несподіваними виявилися результати дослідження щодо можливого зниження рівня державної підтримки сільськогосподарських підприємств. Лише 29% респондентів очікують значне або незначне зниження рівня державної підтримки сільгоспвиробників, натомість, 35% вважають, що цього не відбудеться. На фоні постійної стурбованості керівництва аграрного сектору обмеженням дозволеного рівня підтримки галузі в умовах СОТ така позиція сільськогосподарських виробників і спеціалістів органів управління вимагає пояснення. Без додаткового дослідження важко встановити, який із трьох чинників є причиною низької стурбованості респондентів можливим зниженням рівня державної підтримки сільськогосподарського виробництва: (1) надзвичайно низький рівень поінформованості щодо правил гри для сільського господарства в умовах СОТ; (2) доволі високий рівень поінформованості респондентів про хід переговорного процесу, що дозволив їм зробити висновок про несуттєвість обмежень СОТ, які поки що значно перевищують можливості бюджету; (3) неефективність державної підтримки для сільськогосподарських підприємств.

Варто зауважити, що узгодження з країнами-членами Робочої групи дозволених обсягів державної підтримки сільського господарства заходами "жовтої скриньки" СОТ стали найбільш проблемним питанням переговорів. Україна домовляється про сукупний рівень підтримки (щорічна сума всіх видів державної підтримки, на які поширюються зобов'язання зі скорочення) в розмірі 1,14 млрд. USD, виходячи із трирічного базового періоду для розрахунків 1994-1996 років, проте, деякі члени Робочої групи наполягають на іншому базовому періоді для розрахунків. Зокрема, якщо за базовий період розрахунку буде взято 1997-1999 роки, сукупний вимір підтримки галузі значно скоротиться.

Це питання є досить болісним для сільського господарства, адже майже всі заходи державної підтримки українського сільського господарства, завдяки яким галузь розвивалася протягом останніх п'яти років (зокрема, введення з 2000 року часткової компенсації сільгоспвиробникам за рахунок держбюджету облікової ставки

за користування кредитами; доплати з держбюджету за задачу продукції відповідної якості; списання господарствам державних боргів) належать саме до "жовтої скриньки" СОТ, тобто найімовірніше, будуть підлягати певному скороченню.

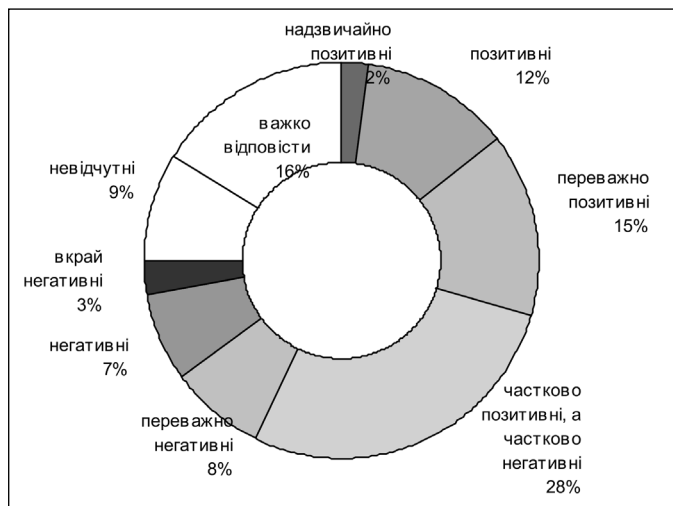
Витрати на заходи "жовтої скриньки" СОТ із державного бюджету 2005 року

Код ПКВК	Найменування статті бюджету	Заплановано на 2005 рік, тис. грн.
2801170	Докорінне поліпшення земель підприємств агропромислового комплексу	10000,0
2801190	Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу	124000,0
2801210	Фінансова підтримка виробництва продукції тваринництва та рослинництва	689500,0
2801220	Селекція в рослинництві	100000,0
2801240	Фінансова підтримка фермерських господарств	27250,0
2801240	Здійснення фінансової підтримки агропромислового комплексу через механізм здешевлення короткострокових та довгострокових кредитів	35000,0
2801430	Часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва	70000,0
2801480	Здійснення фінансової підтримки підприємств молочної переробки	10000,0
2801540	Компенсація Пенсійному фонду втрат від застосування фіксованого сільськогосподарського податку спеціальної ставки по сплаті збору на обов'язкове пенсійне страхування	1207400,0
2801570	Забезпечення діяльності аграрного фонду	6000,0
	Разом заходи "жовтої скриньки"	2 279 150

Загальна вартість запланованих заходів "жовтої скриньки" у державному бюджеті 2005 року складає 2279150 тис. грн., тобто є значно нижчою, ніж сума дозволеної підтримки, що відстоюється делегацією України на переговорах. Це дозволяє зробити висновок про те, що проблема обмежень підтримки сільського господарства заходами "жовтої скриньки" СОТ у найближчі роки в Україні не постане через обмеження державного бюджету щодо підтримки сільського господарства.

Таким чином, цілком виправданою є точка зору тих експертів, які не прогнозують негативних наслідків внаслідок обмеження фінансування заходів "жовтої скриньки".

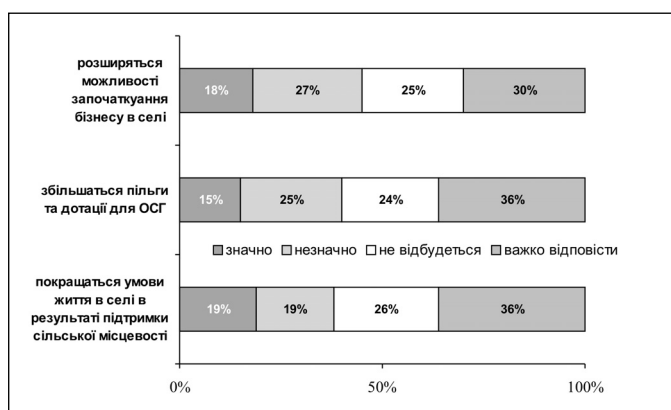
Ще одним результатом, отриманим внаслідок низької поінформованості респондентів щодо норм і правил СОТ та наслідків вступу до СОТ для інших країн із перехідною економікою, а також не в останню чергу внаслідок відсутності зацікавленості з боку політичних і урядових структур в дослідженні наслідків вступу до СОТ для дрібних сільськогосподарських товаровиробників, стала недооцінка респондентами негативних наслідків вступу до СОТ для особистих селянських господарств. Менше половини (46%) респондентів очікують зниження обсягів реалізації продукції ОСГ. Проте досвід країн із перехідною економікою, що набули членства у СОТ протягом перехідного періоду, показав, що найбільші негативні наслідки очікують виробників м'яса, молока, яєць, овочів і фруктів, картоплі. Ця продукція виробляється переважно в господарствах населення.

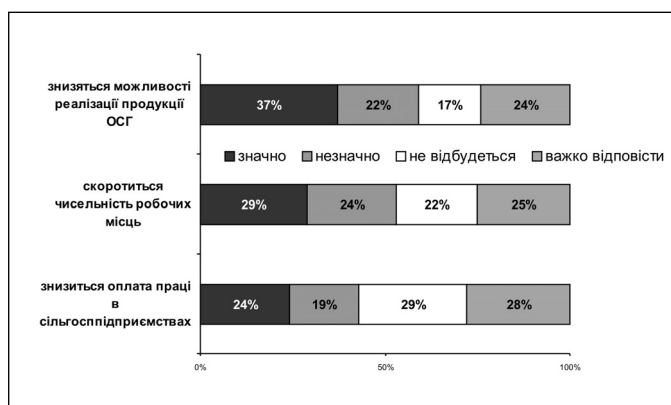
Очікування респондентів щодо наслідків вступу України до СОТ для сільського населення, % респондентів

Щодо наслідків вступу до СОТ для сільського населення, то негативні очікування серед респондентів незначно переважають над позитивними (рис. 9.). 22% опитаних оптимістично оцінюють вплив СОТ на сільське населення, натомість, 27% очікують негативних наслідків. Чверть респондентів вважають, що наслідки будуть частково позитивними, а частково негативними, а 8% – невідчутними для сільського населення.

Ми дослідили чинники, з якими пов'язані негативні й позитивні очікування респондентів щодо наслідків вступу до СОТ для сільського населення.

Очікувані позитивні наслідки для сільського населення

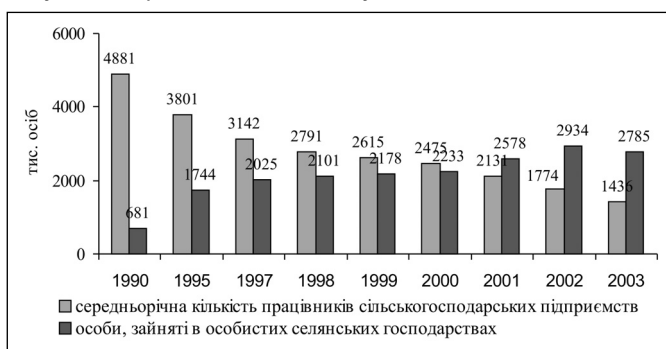
Очікувані негативні наслідки для сільського населення

Порівняння даних, показує, що негативні очікування у респондентів переважають над позитивними.

Найбільш негативні очікування респонденти цілком виправдано пов'язують із зниженням можливостей реалізації продукції особистих селянських господарств (59% опитаних). Дрібнотоварним виробникам важко буде вижити в умовах нового конкурентного середовища. Чинником ризику для них є не тільки їхня низька конкурентоспроможність, але і висока вартість впровадження міжнародних санітарних та фітосанітарних стандартів. Необхідність дотримання більш суворих санітарних та фітосанітарних норм може стати суттєвою перешкодою для розширення експорту сільськогосподарської продукції, виробленої в особистих селянських господарствах. У минулому експортери вже стикалися із випадками виявлення забруднень антибіотиками сухого молока, що призначалося на експорт до ЄС. Більша частина сировини для цих партій надійшла на молокозаводи від дрібних товаровиробників. Узагалі, процедура впровадження світових стандартів якості продукції збільшить витрати на виробництво і знизить прибутки сільськогосподарських виробників. До того ж створення інституцій для впровадження і підтримки стандартів якості потребує значних коштів державного бюджету. В умовах обмеженого бюджету це, у свою чергу, може викликати скорочення витрат на підтримку сільськогосподарських виробників і сільської місцевості. Для того, щоб уникнути цих негативних впливів на особисті селянські господарства, необхідно підтримувати на державному рівні розвиток обслуговуючої і збутової кооперації дрібних товаровиробників та формування для них ринкової інфраструктури.

Негативні очікування респондентів пов'язані також із скороченням чисельності робочих місць (53% респондентів) і зниженням оплати праці в сільгосппідприємствах (43% респондентів) внаслідок зниження обсягів виробництва і погіршення фінансового стану підприємств.

Варто зауважити, що стійка тенденція до скорочення робочих місць в сільськогосподарських підприємствах існує вже зараз, незалежно від умов СОТ.

Динаміка середньорічної кількості працівників сільськогосподарських підприємств і самозайнятих в особистих селянських господарствах: 1990-2003 роки
Джерело даних: Держкомстат України

Починаючи із 2001 року чисельність самозайнятих в ОСГ перевищує середньорічну кількість зайнятих в сільськогосподарських підприємствах.

Таким чином, дуже важливо враховувати на державному рівні можливі соціальні наслідки від вступу до СОТ для сільського населення, що становить майже третину

всього населення України. Відповідно і частка населення, зайнятого у сільському господарстві, є незрівнянно більшою, ніж в розвинутих країнах. Отже, цілком очевидно, що якщо в результаті приєднання України до СОТ послабляться позиції національних виробників на внутрішньому агропродовольчому ринку, то темпи зростання безробіття у сільській місцевості прискоряться. З іншого боку, знизяться можливості самозайнятості у секторі ОСГ, оскільки їхній товарний розвиток також ускладниться.

Що ж стосується оптимістичних очікувань від вступу до СОТ, то найбільші очікування пов'язані із впливом СОТ на бізнес-середовище. 45% опитаних вважають, що в умовах СОТ розширяться можливості започаткування власного бізнесу у сільській місцевості. Ці очікування є цілком виправданими, адже СОТ сприятиме створенню ринкових інститутів в аграрній сфері, що, у свою чергу, сприятиме виходу сільського господарства із кризової ситуації і диверсифікації доходів сільського населення. 40% респондентів очікують збільшення пільг та дотацій для ОСГ і 36% – покращання умов життя в селі в результаті підтримки сільської місцевості. Ці очікування пов'язані із розширенням фінансування аграрної сфери з державного бюджету заходами "зеленої скриньки" СОТ.

До "зеленої скриньки" належать заходи, які не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, а отже, не порушують принципів справедливої конкуренції. Державні витрати в межах "зеленої скриньки" можуть здійснюватись у наступних напрямках:

- наукові дослідження, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування;
- ветеринарні і фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування;
- сприяння збуту сільгосппродукції, включаючи збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації;
- вдосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за виключенням операційних витрат на її утримання;
- утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога;
- забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, удосконалення землекористування тощо;
- підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва;
- сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва;
- охорона навколишнього середовища;
- програми регіонального розвитку.

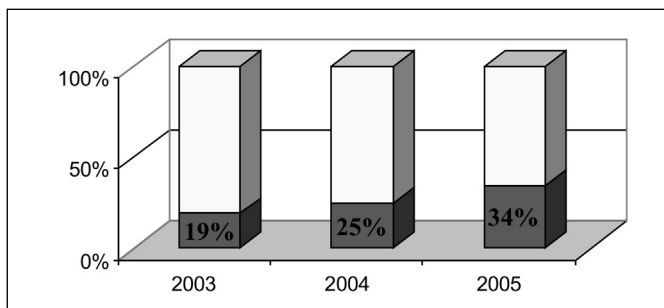
Держава, що є членом СОТ, має право фінансувати заходи "зеленої скриньки" в будь-якому обсязі залежно від можливостей свого бюджету.

У державному бюджеті 2005 року витрати, які можна кваліфікувати як витрати на заходи "зеленої скриньки" СОТ заплановані на рівні 1190696,5 тис. грн. (з урахуванням витрат на земельну реформу і на наукові розробки в Українській академії аграрних наук). У бюджеті, що розподіляється через Міністерство аграрної політики України, заплановані витрати на заходи "зеленої скриньки" складають 963103,5 тис. грн.

Заходи "зеленої скриньки" складають 34% у структурі державної підтримки сільського господарства коштами дер-

жавного бюджету у 2005 році. У попередні 2003 і 2004 років заходи "зеленої скриньки" складали відповідно 19% і 25% у структурі підтримки сільського господарства.

Таким чином, в Україні існує тенденція до зростання частки заходів "зеленої скриньки" у структурі державної підтримки аграрної сфери ще до набуття членства у СОТ. Як показує досвід інших країн з перехідною економікою – членів СОТ, ця тенденція триватиме і підсилуватиметься після приєднання країни до СОТ.

Частка заходів "зеленої скриньки" СОТ у структурі державної підтримки сільського господарства України

У результаті виконання вимог СОТ у сільському господарстві країн Центральної та Східної Європи протягом перехідного періоду відбувалася поступова зміна структури внутрішньої підтримки галузі у бік зростання частки заходів "зеленої скриньки" і зменшення частки "жовтої скриньки". Зокрема, ця тенденція була характерною для Чехії, Польщі, Словенії, де частка заходів "зеленої скриньки" переважає у структурі підтримки сільського господарства і сільської місцевості.

В Україні зростання підтримки села заходами "зеленої скриньки" означає, що поступово відбуватиметься зміщення акцентів бюджетної підтримки сільського господарства з підтримки сільськогосподарських підприємств у бік підтримки розвитку сільської місцевості. Ці тенденції поси-

Зміна частки заходів "зеленої скриньки" в окремих постсоціалістичних країнах-членах СОТ, 1995-1998 роки, % від загальної суми внутрішньої підтримки*

Члени СОТ	Вартість заходів "зеленої скриньки", % у вартості внутрішньої підтримки сільського господарства			
	1995	1996	1997	1998
Чеська Республіка	75,3	76,0	78,5	86,2
Польща	63,2	70,8	74,4	73,8
Словенія	48,1	50,8	57,9	60,8

* – розраховано згідно з даними Секретаріату СОТ

ляться в ході європейської інтеграції України, адже розвиток сільської місцевості у країнах ЄС є рівнопріоритетним напрямком аграрної політики поряд із підтримкою сільськогосподарських виробників.

Це означає, що держава буде активно підтримувати розвиток інфраструктури у сільській місцевості (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд), розвиток ринкової інфраструктури для ОСГ (сприяння збуту сільськогосподарської продукції, включаючи збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації), охорону довкілля, підтримку депресивних територій, вкладати гроші у людський капітал села. Нейтралізації можливих негативних наслідків для сільського населення від вступу України до СОТ і реалізації можливих позитивних наслідків сприятимуть підтримка формування та розвитку ринкової та соціальної інфраструктури, обслуговуючих кооперативів, дорадчих служб.

В.П. ПЕТРОВ,

генеральний директор Українського державного фонду підтримки фермерських господарств,
перший заступник президента Асоціації фермерів
та приватних землевласників України

ФОНД ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ

– Валерію Петровичу, гадаю, що широкому колу селян мало відомо про Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Який статус має цей Фонд?

– Створення та діяльність Фонду передбачені Законом України "Про фермерське господарство". Наш Фонд – державна бюджетна установа, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення та розвитку фермерських господарств. Фонд має власний Статут, який затверджено Міністерством аграрної політики України. Усі члени Асоціації фермерів та приватних землевласників України знайомі з діяльністю Фонду. Хоча, можливо, для широкого загалу Фонд є не таким відомим.

– На які цілі фермери можуть отримати кошти із Вашого Фонду і на яких умовах?

– Є два типи надання допомоги: на безповоротній основі та на конкурсних засадах на поворотній основі.

Поворотна допомога надається для виробництва, переробки та збуту виробленої продукції, на здійснення виробничої діяльності та інші передбачені Статутом Українського державного фонду підтримки фермерських господарств цілі під гарантію повернення строком від трьох до п'яти років.

Якщо ж хтось захоче стати фермером і пройде процедуру, передбачену Законом України "Про фермерське господарство", то вартість розробки проектів відведення земельних ділянок для ведення фермерського господарства відшкодовується за рахунок Фонду.

Окрім того, Фондом здійснюється відшкодування частини витрат, пов'язаних із сплатою відсотків за користування кредитами банків. Фермер може отримати із Фонду часткову компенсацію витрат на придбання першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля, будівництво тваринницьких приміщень, включаючи вартість проектно-кошторисних документів. Законом передбачені й інші види підтримки, які Фонд надає фермерам.

– З якими проблемами стикається Фонд під час своєї роботи?

– На жаль, у минулому в питаннях прозорості та публічності роботи Фонду були проблеми. Роботою Фонду

були незадоволені й фермери. Так, у минулому році з бюджетних 10 млн. грн. фермерам вдалося освоїти аж 1,2 млн. Директори регіональних відділень усі як один твердили, що це спричинила система мікрокредитування, насильно нав'язана аграріям. Завдяки цій хитромудрій системі кількість фермерських господарств, які отримали допомогу через Фонд, в порівнянні з 2003 роком, зменшилася в 5 разів. А в окремих областях – Луганській та Чернігівській – фермери не отримали від Фонду жодної копійки.

Ще один приклад. У минулому році жодної копійки із коштів, передбачених на навчання фермерів, не було витрачено лише тому, що про цю програму просто ніхто з фермерів не знав.

До речі, якщо в минулому році фермер міг узяти на навчання лише 3 тис. грн., то тепер обмежень немає. Сподіваюся, що серед фермерів побільшає бажаючих навчатися.

Інша проблема – правові колізії стосовно фермерства.

– Чи не з існуванням правових колізій пов'язано те, що 31 травня цього року Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про фермерське господарство" (реєстраційний номер 7455). Чим була викликана підготовка такого законопроекту?

– Абсолютно. Сьогодні Законами України "Про фермерське господарство" та "Про державний бюджет України на 2005 рік" передбачено надання державної підтримки фермерським господарствам.

Так, частиною 1 пн. ст.9 "Про фермерське господарство" передбачено надання допомоги новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами шляхом виділення таких фермерських господарств серед інших фермерських господарств. Сама стаття має назву "Надання допомоги в облаштуванні новоствореним фермерським господарствам та господарствам з відокремленими фермерськими садибами". Проте при комплексному аналізі цієї статті можна прийти до висновку, що на підтримку з Державного бюджету України можуть претендувати не лише новостворені фермерські господарства та фермерські господарства з відокремленими фермерськими садибами. Так, ч. 2 п. 1 ст. 9 Закону "Про фермерське господарство" передбачено, що "Кабінет Міністрів України

щорічно в проекті Державного бюджету України передбачає кошти на підтримку фермерських господарств".

Також у Державному бюджеті на 2005 рік передбачені відповідні норми про надання коштів фермерським господарствам. Необхідно зазначити, що в ч.2 п.1 ст.9 Закону "Про фермерське господарство" законодавець говорить про фермерські господарства як такі, не виділяючи з їхнього числа новостворені фермерські господарства та фермерські господарства з відокремленими садибами. Таким чином, можна зробити висновок, що відповідно до ч.2 ст.9 Закону "Про фермерське господарство" державна підтримка надається будь-яким фермерським господарствам в розумінні п.1 ст.1 Закону "Про фермерське господарство".

Порядок використання коштів державного бюджету для надання підтримки новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1102. Порядок, передаючи букву ст.9 Закону "Про фермерське господарство", передбачає надання такої допомоги виключно новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами. Такий Порядок значно звузив реалізацію ст.9 Закону "Про фермерське господарство" до надання коштів тільки фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими садибами.

З іншого боку, у ст.9 не визначено, ким встановлюється загальний порядок використання коштів Державного бюджету України на підтримку фермерських господарств (тих, що не підпадають під категорію новостворених та фермерських господарств з відокремленою садибою).

Виходячи з вищенаведеного, можна дійти висновку, що законодавством залишається не врегульоване питання надання коштів фермерським господарствам, які не підпадають під категорію ані новостворених, ані з відокремленими садибами, хоча й Законом "Про фермерське господарство" та Законом "Про державний бюджет України на 2005 рік" таке надання коштів передбачене.

Сьогодні Фонд зобов'язаний надавати преференції новоствореним фермерським господарствам та господарствам з відокремленими садибами, а їх не так багато. Що ж робити іншим фермерським господарствам?

З метою уникнення різночитань ст.9 Закону "Про фермерське господарство" запропоновано внести такі зміни до Закону України "Про фермерське господарство", щоб усі фермерські господарства могли скористатися підтримкою нашого Фонду.

– Законом України "Про фермерське господарство" передбачено, що кошти Фонду можуть бути використані на забезпечення гарантій при кредитуванні банками фермерських господарств. Як виконується ця функція Фондом?

– Ніяк не виконується. І ми прагнемо змінити цю ситуацію.

Ми пропонуємо змінити законодавство насамперед Закон України "Про фермерське господарство", так, щоб Український державний фонд підтримки фермерських господарств зміг надавати поруку банкам та кредитним спілкам за наданими ними фермерським господарствам кре-

дитами. Звичайно, ми не можемо всю відповідальність брати тільки на себе. Фермер теж повинен відчувати відповідальність за результати власної діяльності. Тому обсяг поручительства Фонду не повинен перевищувати якоїсь частини, наприклад, 50%, основного зобов'язання боржника перед кредитором.

Звичайно, для того, щоб механізм поруки працював, потрібні, особливо на початковому етапі, відповідні бюджетні кошти.

– А чи не стане Фонд заручником власного поручительства?

– Ми хочемо, щоб Фонд працював ефективно, довго, з користю для якомога більшої кількості фермерів. Тому ми хочемо передбачити й певні застережні механізми, щоб Фонд та фермери не постраждали від суб'єктивного фактора. Вважаємо, що загальний обсяг зобов'язань Українського державного фонду підтримки фермерських господарств за договорами поруки не може перевищувати суми коштів, що передбачені на ці цілі.

Окрім того, доцільно було б ввести обмеження на максимальний розмір поруки, яку може надати Фонд.

– Як Міністерство аграрної політики ставиться до таких пропозицій?

– Якщо ми спільно з Міністерством аграрної політики та з іншими партнерами будемо наполегливо працювати протягом року, то в 2006 році Фонд має всі шанси стати поручителем при кредитуванні фермерів.

– Чи відбудуться ще якісь зміни у роботі Фонду?

– Насамперед, зміниться ідеологія: Фонд повинен працювати для фермерів. Це головне.

Дирекція фонду та обласних підрозділів також потребує певних структурних змін. Погодьтеся, що для фермерів важливіше, щоб у кожному відділенні фонду був юрист, а не водій для керівника. Ми хочемо, щоб фонд не тільки надавав фермерам гроші, а й допомагав їм використати їх якомога ефективніше. Тоді й заборгованість фермерів перед Фондом буде мінімальною.

Ми хочемо працювати з фермерами як з партнерами, і щоб наша співпраця будувалася як на взаємному контролі, так і на взаємній довірі. Ми хочемо зробити так, щоб фермери відчули реальну підтримку Фонду. Щоб Фонд став ефективним інструментом розвитку фермерства в Україні.

– Куди потрібно звернутися фермерам та тим, хто хоче стати фермером, аби співпрацювати з Фондом?

– Запрошуємо всіх. Звертайтеся до головного офісу Фонду у Києві або у регіональні відділення. Фонд має регіональні відділення в Автономній Республіці Крим та областях. Ми відкриті для співпраці.

Розмову вів Роман Корінець

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ФОНД ПІДТРИМКИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Генеральна дирекція Укрдержфонду

просп. Возз'єднання, 15, к. 806, 811
тел.: 8 (044) 550-62-75, 550-62-88

Список працівників центрального апарату

Генеральний директор Петров Валерій Петрович
Заступник генерального директора Кардаш Ярослав Васильович
Заступник генерального директора з фінансово-економічних питань
Гура Раїса Анатоліївна
Начальник відділу правової роботи та боргових зобов'язань
Кондратенко Микола Тимофійович
Начальник відділу організаційно-виробничої роботи Кочетовська
Тетяна Леонідівна
Головний бухгалтер Давиденко Ірина Миколаївна

Відділення АР Крим

вул. Київська, 81, кім. 109, м. Сімферополь, 95034
Контактна особа: Арнаутов Сергій Володимирович
тел.: (0652) 25-32-60

Вінницьке відділення

вул. Соборна, 15а, м. Вінниця, 21050
Контактні особи: Ткачук Микола Федорович, Яворська Ліна Андріївна
тел.: (0432) 35-15-33; факс: (0432) 35-22-78

Волинське відділення

пр. Перемоги, 14, м. Луцьк, 43021
Контактні особи: Горошкіна Марія Юріївна,
Мазурок Алла Антонівна
тел.: (03322) 44-017; факс: (03322) 40-012

Дніпропетровське відділення

вул. Комсомольська, 52, м. Дніпропетровськ, 49600
Контактні особи: Гонтова Людмила Павлівна,
Корінчик Марина Костянтинівна, Гонтова Ольга Миколаївна
тел.: 8 (056) 744-45-62, 245-43-80

Донецьке відділення

Вул. Стадіонна, 15, селище Піски,
Ясинуватський р-н, Донецька обл., 86053
Контактні особи: Литвин Вадим Олександрович,
Карнаушенко Віктор Миколайович
тел.: 8 (06236) 48-634

Житомирське відділення

вул. Мала Бердичівська, 25, к. 47, пов. 4, м. Житомир, 10014
Контактні особи: Олійник Микола Іванович,
Бистрицька Ольга Іванівна, Чениш Таїсія Андріївна
тел./факс: 8 (0412) 37-35-55

Закарпатське відділення

вул. Гойди, 8, м. Ужгород, 88000
Контактні особи: Моркляник Василь Миколайович,
Волчкова Марія Федорівна,
Коцур Тамара Володимирівна
тел.: 8 (03122) 34-154

Запорізьке відділення

пр. Леніна, 152в, к.311, м. Запоріжжя, 69000
Контактні особи: Спесивцев Сергій Афанасійович,
Степанова Любов Іванівна, Яковенко Ольга Миколаївна
тел.: 8 (0612) 62-63-84

Івано-Франківське відділення

вул. Грушевського, 21 к.716, м. Івано-Франківськ, 76004
Контактні особи: Дашавець Зіновій Петрович,
Скомаровський Ярослав Михайлович
тел./факс.: 8 (0342) 55-22-32; 55-22-85

Київське відділення

вул. Велика Васильківська, 13, к. 219, м. Київ, 01601
Контактні особи: Романюк Юрій Юрійович,
Проценко Ірина Анатоліївна
тел.: 8 (044) 235-27-08

Кіровоградське відділення

вул. Тімірязєва, 84, м. Кіровоград, 25006
Контактні особи: Яцканич Михайло Іванович, Скрипніченко Раїса
Родіонівна, Піонтовська Оксана Григорівна
тел./факс: 8 (0522) 24-33-40

Луганське відділення

вул. Магнітогорська, 2, к. 306, м. Луганськ, 91011
Контактні особи: Лебідь Віктор Миколайович,
Сушкова Валентина Пантелєївна, Кобилянський Володимир Дмитрович
тел./факс: 8 (0642) 58-67-17

Львівське відділення

вул. Замартинівська, 144, кв. 79, м. Львів, 79058
Контактні особи: Розмус Оксана Степанівна, Задорожнюк Олена
тел.: 8 (0322) 74-01-36

Миколаївське відділення

пр. Миру, 34, к.712, м. Миколаїв, 54034
Контактні особи: Диченко Андрій Федорович, Пляцок Галина Іванівна
тел.: 8 (0512) 21-10-57

Одеське відділення

вул. Канатна, 83, м. Одеса, 65107
Контактна особа: Дідик Ганна Вікторівна
тел.: 8 (048) 728-33-76; факс: 222-39-86

Полтавське відділення

вул. Міщенка, 2 к. 69, м. Полтава, 36011
Контактні особи: Бурлака Василь Михайлович,
Педченко Раїса Олександрівна
тел.: 8 (05322) 70-584; факс: 29-733

Рівненське відділення

вул. Словацького, 1 к.38, м. Рівне, 33028
Контактні особи: Никитюк Мирослава Антонівна,
Кревошея Юрій Григорович
тел.: 8 (03622) 24-384

Сумське відділення

вул. Першотравнева, 29, м. Суми, 40030
Контактні особи: Пасько Олексій Миколайович,
Литвиненко Світлана Валентинівна
тел./факс: 8 (0542) 25-78-16

Тернопільське відділення

вул. Князя Острозького, 14а, м. Тернопіль, 46000
Контактні особи: Жовтюк Василь Іванович,
Пилипчак Іван Павлович, Жовтюк Василь Ярославович
тел./факс.: 8 (0352) 52-70-82

Харківське відділення

вул. Космічна, 21, кім. 618а, м. Харків, 61166
Контактні особи: Образцов Василь Степанович,
Савицька Любов Іванівна
тел.: 8 (057) 757-43-70

Херсонське відділення

вул. Маяковського, 6/29, к.412, м. Херсон, 73000
Контактні особи: Логвиненко Тамара Михайлівна,
Литвинова Вікторія Володимирівна
тел.: 8 (055 2) 26-17-94; факс: 24-31-92

Хмельницьке відділення

вул. Свободи, 70 к. 218, м. Хмельницький, 29001
Контактні особи: Цибулько Неоніла Олександрівна,
Студенець Василь Григорович, Рохов Олег Володимирович
тел./факс.: 8 (0382) 76-26-55

Черкаське відділення

вул. Смілянська, 131, м. Черкаси, 18000, МСП
Контактні особи: Швачка Яків Сергійович,
Сокол Олексій Прохорович, Леськін Олександр Євгенович
факс: 8 (0472) 63-15-36

Чернівецьке відділення

вул. Київська, 9, м. Чернівці, 58000
Контактні особи: Жанська Півонія Антонівна,
Ташук Галина Іванівна, Гуляга Іван Іванович
тел./факс: 8 (0372) 55-17-51

Чернігівське відділення

пр. Миру, 14, м. Чернігів, 14000
Контактні особи: Сьомака Микола Григорович,
Апанасенко Ніна Олександрівна, Орел Григорій Васильович
тел./факс: 8 (04622) 74-669

М.С. ФЕДОРЧЕНКО,

виконавчий директор інформаційно-ресурсного центру
"Реформування земельних відносин в Україні",
магістр права ЄС та порівняльного правознавства (LL.M)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗЕМЕЛЬ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ¹

КАТЕГОРІЇ ЗЕМЕЛЬ УКРАЇНИ ТА ЇХНІЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ

Земельний кодекс України (ЗКУ) передбачає наступні категорії земель:

- а) землі сільськогосподарського призначення (становлять до 70% території України);
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- г') землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісового фонду;
- е) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Таким чином, такого цільового призначення земель як "землі особистого селянського господарства (ОСГ)", законом прямо не передбачено.

З іншого боку, Глава 5 ЗКУ "Землі сільськогосподарського призначення" називає своєрідні підкатегорії земель с/г призначення:

- сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);
- несільськогосподарські угіддя (в тому числі землі під господарськими спорудами і дворами).

Землі с/г призначення використовуються для:

а) ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокошення та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва (в тому числі шляхом створення фермерського господарства);

б) дослідних та навчальних цілей, пропаганди перемогового досвіду ведення сільського господарства;

в) ведення підсобного сільського господарства.

Зазвичай в державних актах на право власності на земельну ділянку зазначаються як цільове призначення саме види використання, передбачені пунктами а-в.

Категоріальний поділ земель пов'язаний із цільовим призначенням земель (п.1 ст.18 ЗКУ). Категорії земель

мають особливий правовий режим (п.2 ст.18 ЗКУ). Зміст особливого правового режиму полягає у наступних правилах:

1) віднесення земель до категорії здійснюється на підставі рішень органів державної влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їхніх повноважень;

2) зміна цільового призначення земель провадиться органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання у користування, вилучення (викуп) земель та затверджують проекти землеустрою або приймають рішення про створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення;

3) зміна цільового призначення земель, які перебувають у власності громадян або юридичних осіб, здійснюється за ініціативою власників земельних ділянок у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України;

4) землевласники та землекористувачі зобов'язані використовувати земельні ділянки за цільовим призначенням;

5) використання земель всупереч цільовому призначенню, порушення порядку віднесення до категорії та зміни цільового призначення приводять у дію захисний правовий механізм, який включає відновлення попереднього стану та юридичну відповідальність – адміністративну, кримінальну та цивільно-правову – винних осіб;

6) право суб'єктів суспільних відносин на набуття ділянок у власність (користування) може бути пов'язане із цільовим призначенням земель.

Різниця між віднесенням до категорії та зміною цільового призначення законом не визначена, але, на наш погляд, вона полягає у тому, що віднесення застосовується щодо земель, цільове призначення яких не встановлене, а зміна – до земель, віднесення яких до певної категорії вже відбулося. Законодавство не визначає критеріїв та процедури віднесення чи зміни цільового призначення земель комунальної власності.

Кабінет Міністрів України своєю постановою від 11 квітня 2002 року № 502 визначив порядок зміни цільового призначення земельних ділянок, які перебувають у власності фізичних та юридичних осіб.

¹Викладене у статті – результатом власних досліджень автора, що носить консультативно-довідковий характер. Автор не несе ніякої відповідальності за результати використання статті. (Ред.)

Автор не наводить жодних прикінцевих висновків, виходячи із дискусійного характеру статті. (Ред.)

Земельний Кодекс України беззастережно відніс до компетенції Кабінету Міністрів України визначення порядку зміни цільового призначення лише земель приватної власності (ч.3 ст.20 ЗКУ), тому можливо зробити висновки, що місцеві ради мають право своїми рішеннями визначати порядок віднесення до категорії та зміни цільового призначення земель, звичайно, в межах їхньої компетенції.

Віднесення земель до певної категорії здійснюється на підставі рішень органів місцевого самоврядування в межах їхньої компетенції, тобто законодавство України дозволяє досить значний ступінь свободи у віднесенні. Це, мабуть, пов'язано з тим, що землі, не віднесені до жодної категорії, практично неможливо використовувати, адже цільове призначення їх невідоме, а тому їхнє використання неможливе.

Зміна цільового призначення земель отримала більше уваги з боку законодавців. Зміна здійснюється "органами місцевого самоврядування, які приймають рішення про передачу цих земель у власність або надання у користування, вилучення (викуп) земель, затверджують проекти землеустрою або приймають рішення про створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення." На наш погляд, ця норма ЗКУ передбачає наступний порядок зміни цільового призначення земель:

1) рішення про зміну цільового призначення приймає орган місцевого самоврядування, а саме рада народних депутатів (рада є представником власника);

2) зміна цільового призначення ділянки відбувається у зв'язку з передачею ділянки у власність або з наданням ділянки у користування, або з вилученням (викупом) ділянки для створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення. Наприклад, ділянка комунальної власності сільськогосподарського призначення передається у власність (надається у користування) юридичній або фізичній особі для цілей житлової забудови, у зв'язку з чим рада приймає рішення про зміну цільового призначення та затверджує відповідний проект землеустрою.* Або навпаки: рада вилучає (викупає) земельну ділянку громадської забудови та приймає рішення про створення об'єктів природоохоронного та історико-культурного призначення.

Ст.124 ЗКУ передбачає, що передача ділянок в оренду зі зміною їхнього цільового призначення та із земель запасу під забудову здійснюється за проектами відведення у порядку, встановленому ст.118 та 123 ЗКУ. Ці статті передбачають порядок погодження проектів відведення у випадках безоплатної приватизації ділянок громадянами та порядок надання ділянок у постійне користування юридичним особам. Таким чином, закон не обмежує зміну цільового призначення земельної ділянки комунальної власності при передачі ділянки у власність або наданні її у користування. При вилученні (викупі) ділянок міська рада може змінити поточне цільове призначення лише на природоохоронне або історико-культурне. Зазначимо, що ці висновки ґрунтуються

лише на нашому власному аналізі норм Земельного Кодексу України.

Важливість цільового призначення земель підкреслена санкцією ст.143 ЗКУ, яка передбачає можливість примусового припинення прав на земельну ділянку у випадку її нецільового використання. Примусове припинення здійснюється у судовому порядку. Зазначимо, що ця норма не передбачає застосування примусового припинення прав до ділянок певної форми власності. Відповідно, примусове припинення є можливим щодо земельних ділянок будь-якої форми власності. Але в цьому випадку незрозуміло, кому буде передано ділянку комунальної або державної власності. Вважаємо, що в контексті земель комунальної та державної власності йдеться не про припинення права власності на ділянку, а про припинення прав користування (оренди, постійного користування). Цей висновок ґрунтується на тому, що безпосереднє використання ділянок комунальної та державної власності здійснюють підприємства, установи, організації та громадяни, а не громада та держава як такі. Тому саме ці особи можуть вдатися до нецільового використання. У таких випадках суд припиняє права користування і повертає ділянку її власнику (громаді або державі).

Особисте селянське господарство

Закон України "Про особисте селянське господарство" від 15.05.2003 № 742-IV визначає ОСГ як господарську діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки та споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, в тому числі й у сфері сільського зеленого туризму(ч.1 ст.1 Закону)¹.

Таким чином, на землях ОСГ може здійснюватися різноманітна діяльність, але пов'язана ця діяльність не лише з бажаннями землекористувача. Відповідно до закону, члени ОСГ зобов'язані використовувати земельну ділянку за цільовим призначенням (ст.7 ЗУ "Про ОСГ").

Таким чином, не власник ОСГ визначає, що саме робити на ділянці, а цільове призначення ділянки зумовлює вибір. Або навпаки: особа, яка бажає заснувати ОСГ, має повідомити місцеву раду про тип та характер діяльності, яку ця особа має намір здійснювати. Наприклад вирощування с/г продукції, або ж будівництво міні-готелю для ведення сільського зеленого туризму.

Земельна ділянка надається відповідно до того призначення, яке має на увазі заявник. У тому випадку, якщо заявник просить надати ділянку для ОСГ, а земельний фонд району не має земель відповідної категорії (сільськогосподарського призначення), місцева рада має право змінити цільове призначення ділянки при оформленні прав заявника на ділянку (про це дивись вище).

¹Між Законом України "Про ОСГ" та Законом України "Про туризм" існують певні суперечності. Закон України "Про туризм" називає серед видів туризму екологічний (зелений) та сільський. Закон "Про ОСГ" називає сільський зелений туризм. Ст.5 Закону України "Про туризм" фактично дозволяє ОСГ надавати лише послуги з тимчасового розміщення та харчування "зелених" туристів.

*Таке трактування, на погляд експертів, є дискусійним. (Ред.)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗЕМЕЛЬ ОСГ ТА ЇХНЕ ВІДЧУЖЕННЯ НА КОРИСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Фізичним особам надаються ділянки для ведення ОСГ шляхом передачі ділянок у власність або надання у користування (оренду) – ст.3 Закону.

Зрозуміло, що питання відчуження майна є прерогативою власника. Відповідно, розглядати можливість відчуження на користь юридичної особи земельної ділянки, наданої громадянину для ведення ОСГ, можливо лише щодо земельних ділянок, які були передані громадянам у власність.

У цьому контексті важливе значення мають наступні норми Закону:

1. Члени особистого селянського господарства мають право ... укласти особисто або через уповноважену особу будь-які угоди, що не суперечать законодавству; ... вільно розпоряджатися належним майном* (п.1 ст.7).

Ст.6 Закону містить перелік майна, яке використовується для ведення ОСГ. Серед цих об'єктів земельна ділянка відсутня. Але слід зважати на те, що ст.7 Закону згадує право вільно розпоряджатися належним майном, а ст.6 – майно, що використовується. Таким чином, ОСГ може використовувати майно, яке йому не належить, тобто орендоване майно. Відповідно, вільно розпоряджатися цим майном ОСГ не має права. Належне – на праві власності – майно підпадає під режим вільного розпорядження. Відповідно, земельна ділянка, яку громадянин отримав у власність для ведення ОСГ, є "належним майном" і може бути відчужена в порядку, встановленому чинним законодавством України*.

2. Ведення особистого селянського господарства припиняється в разі: ... припинення прав на земельну ділянку згідно із Земельним кодексом України (ст.11 Закону).

Права власника на земельну ділянку припиняються у випадках, передбачених ст. 140ЗКУ, а саме:

- а) добровільна відмова власника від права на земельну ділянку;
- б) смерть власника земельної ділянки за відсутності спадкоємця;
- в) відчуження земельної ділянки за рішенням власника;
- г) звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора;
- г) відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб;
- д) конфіскація за рішенням суду;
- е) невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений строк у випадках, визначених цим Кодексом.

Таким чином, спільне читання ст.ст.6, 7, 11 Закону та ст.140 ЗКУ дозволяє зробити висновок про можливість відчуження земельної ділянки ОСГ.

Окрім того, іншим важливим висновком є те, що відчуження землі припиняє існування ОСГ. Таким чином, юридична особа не придбаває землі ОСГ як такі. Також вбачається неминучою зміна цільового призначення, адже юридична особа не може створити або утримувати ОСГ.

Іншою стороною цієї правової проблеми є можливість

придбання земельної ділянки. Як зазначено вище, категорії земель України мають особливий правовий режим; його особливість також полягає в тому, що коло набувачів земель є обмеженим. Категорія земель впливає на можливість тієї чи іншої особи придбати ділянку цієї категорії.

Землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам (п.4 ст.22 ЗКУ).

Спільні підприємства мають право набувати у власність лише земельні ділянки несільськогосподарського призначення (п.3 ст.82 ЗКУ). Дочірні підприємства іноземних юридичних осіб взагалі не названо серед суб'єктів права власності на землю. Верховна Рада України наразі має зареєстрований проект закону, спрямований на вирішення цієї ситуації.

Приватні несільськогосподарські підприємства, установи та організації можуть набувати у власність або винаймати землі сільськогосподарського та іншого призначення для ведення підсобного господарства (п.1 ст.37 ЗКУ).

Державні та комунальні несільськогосподарські підприємства, установи та організації можуть набувати в оренду землі сільськогосподарського та іншого призначення для ведення підсобного господарства (п.2 ст.37 ЗКУ).

Сільськогосподарські підприємства можуть набувати у власність (оренду) земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (п.п. "б" п.3 ст.22 ЗКУ).

Дещо інакше з точки зору постанови КМУ від 11 квітня 2002 року № 502 виглядає коло набувачів прав на земельні ділянки ОСГ. Цією постановою передбачений порядок зміни цільового призначення земель приватної власності. Відповідно, зміна цільового призначення з с/г (ОСГ) на інше цільове призначення (не пов'язане із с/г виробництвом) істотно розширює коло набувачів прав на земельну ділянку.

Орган місцевого самоврядування, районна державна адміністрація мають право відмовити у зміні цільового використання ділянки. Це рішення може бути оскаржено зацікавленою особою в суді. Перспективність оскарження є досить високою, адже у випадку придбання земель ОСГ юридичною особою зміна цільового призначення відбувається обов'язково – така особа не може вести ОСГ. Якщо зміна цільового призначення відбувається в межах інших підкатегорій земель с/г призначення, проблем взагалі виникнути не може.

БУДІВНИЦТВО НА ЗЕМЛЯХ ОСГ

На наш погляд, це питання має розглядатися з двох точок зору:

- будівництво об'єктів нерухомості на землях ОСГ членами ОСГ;
- будівництво об'єктів нерухомості на землях ОСГ набувачами земель ОСГ.

З огляду на те, що земельні ділянки мають використовуватися за цільовим призначенням, спільним для обох точок зору є те, що можливість будівництва залежить від цільового призначення земельної ділянки.

Якщо у першому випадку ОСГ має на меті виробництво

* Таке трактування, на погляд експертів, є дискусійним (Ред.)

сільськогосподарської продукції, то будувати на ділянці споруди, необхідні для такого виробництва, дозволяється. Якщо метою ОСГ є сільській зелений туризм, таке ОСГ має отримати ділянку с/г призначення або рекреаційного призначення для зведення приміщення для туристів. Останній висновок майже не підтверджується законодавством. Зважаючи на нормативне визначення ОСГ – господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом ... надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, в тому числі й у сфері сільського зеленого туризму, а також нормативне визначення цільового використання земель с/г призначення – землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються у користування громадянам для ведення особистого селянського господарства. Можна зробити висновок, що зелений туризм може використовувати землі сільськогосподарського призначення. Відповідно, будівництво необхідних для нього об'єктів теж має бути можливим. У будь-якому випадку, для усунення перешкод у будівництві об'єктів нерухомості цільове призначення земель ОСГ можна змінити при оформленні права власності на них або пізніше.

Якщо ж об'єкти нерухомості не пов'язані із здійсненням діяльності у сфері сільського зеленого туризму, їхнє спорудження слід вважати неможливим.

У другому випадку спорудження об'єктів нерухомості також залежить від цільового призначення: на землях сільськогосподарського призначення є можливим спорудження об'єктів, необхідних для товарного (підсобного) сільськогосподарського виробництва (господарських споруд на несільськогосподарських угіддях). При зміні цільового призначення будівництво слід вважати можливим відповідно до нововизначеного цільового призначення.

Увагу привертає наступний факт: ст.35 ЗКУ "Земельні ділянки для садівництва" передбачає право садівників зводити на ділянках необхідні будинки, господарські споруди. Ст.33 ЗКУ "Земельні ділянки особистих селянських господарств" такого права не передбачає, але містить відсилання до "закону" в частині "використання земель ОСГ". Закон України "Про ОСГ" прямо не називає серед прав членів ОСГ зведення будинків, споруд, але у переліку майна, яке використовується для ведення ОСГ, згадуються різні об'єкти нерухомості (ст.6 Закону). Окрім того, ст.10 Закону передбачає, що органи виконавчої влади та місцевого самоврядування надають ОСГ допомогу в "отриманні кредитів на будівництво житла, господарських будівель та споруд".

На наш погляд, ці норми вказують на можливість будівництва об'єктів нерухомості на землях ОСГ. Але зауважимо, що громадяни мають право отримати окрему ділянку для ведення ОСГ і окрему для будівництва та обслуговування житлового будинку.

Також зазначимо, що Закон України "Про фермерське господарство" прямо передбачає право фермерського господарства зводити на своїй ділянці житлові будинки, господарські споруди тощо, у відповідності до документації з землеустрою та містобудівної докумен-

тації. Така норма у Законі України "Про ОСГ" відсутня, але забудова ділянок ОСГ в будь-якому випадку має здійснюватися у відповідності до законодавства про планування та забудову територій. Ми вважаємо, що певні вимоги та обмеження щодо забудови земельних ділянок ОСГ можуть міститися у регіональних та місцевих правилах забудови. Типові регіональні правила забудови такого обмеження не містять, але не виключено, що в регіонах такі обмеження встановлено.

Дуже часто можна почути думку, що будівництво на землях ОСГ обмежено 25% площі ділянки або 25 "сотками". На наш погляд, цей "забобон" пов'язаний із тим, що під будівництво та обслуговування житлового будинку надаються ділянки площею до 0,25 га (безкоштовно отримати більше неможливо). Для ведення ОСГ надається ділянка розміром до 2 га. Таким чином, не виключено, що громадянин отримує 1,75 га для ведення ОСГ та 0,25 га для зведення будинку. Використання ділянок здійснюється відповідно до їхнього цільового призначення, і тому з точки зору громадянина, який використовує землю єдиним масивом, обмеження на будівництво і виглядає як дозвіл забудувати 25 "соток".

МОРАТОРІЙ НА ОБІГ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗЕМЛІ ОСГ

Пунктом 15 Перехідних Положень ЗКУ передбачено, що громадяни та юридичні особи, які мають у власності земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва, а також громадяни України – власники земельних часток (паїв) не мають права до 1 січня 2007 року продавати або іншим способом відчужувати належні їм земельні ділянки та земельні частки (паї), крім міні, передачі їх у спадщину та при вилученні земель для суспільних потреб.

Нормативне визначення ОСГ дозволяє зробити висновок, що ОСГ не є товарним с/г виробництвом. Наприклад, Закон України "Про фермерське господарство" прямо передбачає, що фермерське господарство має на меті товарне виробництво. Закон України "Про ОСГ" такого визначення не містить.

З іншого боку, пункт 15 згадує громадян, які мають у власності земельні ділянки для ведення іншого товарного с/г виробництва, а фермерське господарство є юридичною особою. ОСГ не є юридичною особою, тому виникає питання, чи не існує ризиків поширення мораторію на землі ОСГ.

Ст.7 Закону України "Про фермерське господарство" зазначає, що земельні ділянки для ведення фермерського господарства передаються громадянам України у власність (п.3). Відповідно, власником земель фермерського господарства є не господарство – юридична особа, а громадянин. Тому норма пункту 15 Перехідних Положень ЗКУ поширюється на громадян, які отримали у власність земельні ділянки для ведення фермерського господарства шляхом створення відповідної юридичної особи.

Громадяни-власники земельних ділянок, які заснували ОСГ, по-перше, не створюють юридичної особи, по-друге, не займаються товарним сільськогосподарським виробництвом. Таким чином, поширення на них дії пункту 15 Перехідних Положень ЗКУ є необґрунтованим.

О.П. Ковтун,

голова Комітету по роботі з молодими фермерами
Асоціації фермерів та приватних землевласників України

ХТО ОРАТИМЕ ФЕРМЕРСЬКУ НИВУ

Розмова з Оленою Петрівною Ковтун – це наша спроба побачити перспективу розвитку фермерського руху в Україні. Звичайно, в такому короткому інтерв'ю зробити це складно. Та й погляди голови Комітету по роботі з молодими фермерами Асоціації фермерів та приватних землевласників України можуть видатися дискусійними. Вважатимемо, що це тільки початок великої розмови, до якої долучаться наші читачі.

– Пані Олено, наскільки чисельним є "загін" молодих фермерів?

– Молодий фермер в Україні – це все-таки рідкість. Та й їхній розподіл за областями є дуже нерівномірним: якщо у Одеській області 2015 господарств молодих фермерів, то у Львівській області їх лише 130, хоча, у порівнянні з іншими областями, фермерський "прошарок" тут є доволі чисельним.

– Що спонукало АФЗУ створити ваш Комітет?

– Зміни, що відбуваються в країні, вселяють у нас віру в свої сили, у свої можливості. Ми хочемо бачити сільську Україну фермерською державою. Ми її такою бачимо – такою зробимо!

Здавалося б, що все в порядку. Щороку українські вищі та середні навчальні заклади вручають дипломи понад 25 тисячам своїх випускників. Але із них тільки 500 осіб знаходять роботу у сільськогосподарських підприємствах України – 2% від загальної кількості.

Чому? Що необхідно робити для того, щоб аграрна наука, навчальні заклади аграрного профілю працювали не в порожнечу, а результативно, із повною віддачею, в інтересах сільських жителів і в інтересах країни?

– А як вважають в Комітеті і Ви особисто як керівник, вирішення яких проблем зробить працю у селі привабливою для випускників вузів?

– По-перше, треба забезпечити молодих людей, які здобули фах сільського спеціаліста, землею, але не на рівні земельного паю в розмірі 4 гектарів, про що кажуть наші шановні вчені-аграрники. На 4-х гектарах ніколи і нікому не вдалося організувати ефективне господарство. І ніхто з молодих людей, які мають здоровий глузд і певну освіту, на таку формальну подачку не клює.

Якщо ми хочемо, щоб молодь пішла працювати в сільське господарство, їй необхідно гарантувати мінімум 100 гектарів землі, яку можна було б отримати у власність, що, власне, і передбачено Земельним

кодексом, а також створити умови для того, щоб цю землю можна було взяти в оренду – не менше 100-300 гектарів інших угідь.

Лише тоді можна буде говорити про створення фермерських господарств з відокремленими садибами певної спеціалізації по всій території України.

– Але як це зробити? Де взяти стільки землі?

– Є резерви. Сьогодні майже 10 мільйонів гектарів орних земель не використовуються, понад мільйон гектарів земель не мають господаря. Вони не мають власників. І площі таких земель будуть з кожним роком зростати приблизно на 500-800 тисяч гектарів щорічно тому, що ці землі не знайдуть спадкоємців.

Ми повинні знайти механізм використання цих земель для розвитку фермерства, знайти для цих земель господарів. Ними може стати молоде покоління майбутніх аграріїв, насамперед – це випускники сільськогосподарських навчальних закладів.

Держава вже цього року мала б визначитися з виділенням земель для започаткування на них не менш як 1,5-2 тис. сільських господарств із відокремленими садибами сімейного фермерського типу. Та це тільки побажання...

– Пані Олено, але ж мало отримати землю...

– Звичайно, для цих вибраних на тендерних, конкурсних умовах молодих фермерських сімей разом з землями мають бути виділені й довгострокові кредити. Під гарантію держави. Тут потрібні й прямі бюджетні інвестиції.

Ці гарантовані державою кредити і бюджетні інвестиції потрібні насамперед для будівництва житлових і тваринницьких приміщень і придбання техніки. Для започаткування повноцінних фермерських господарств світового фермерського зразка. Якщо їх не буде, то й немає про що говорити. Ми були і залишатимемося кочівниками на найбагатших чорноземах, про які так багато любимо розповідати.

Про це має піклуватися держава, якщо вона хоче претендувати на роль держави з ринковою економікою, на роль житниці Європи.

– Що робить Комітет, який Ви очолюєте, щоб допомогти молодим фермерам?

– Зазначу, що Комітет по роботі з молодими фермерами є структурною одиницею АФЗУ. Тому ми активно використовуємо ресурси Асоціації для популяризації життя на селі та розвитку молодіжного фермерського руху. У кожній області є представники Комітету, які є членами Всеукраїнської громадської організації Спілка молоді села, вони відповідають за організацію семінарів та тренінгів з актуальних питань молоді регіону.

Для бажаючих розпочати власну справу на селі надаються юридичні консультації та організаційна допомога.

Під егідою Комітету по роботі з молодими фермерами проводяться конкурси між учбовими закладами аграрного спрямування та між учнями старших класів. Конкурси проходять під гаслом Всеукраїнської громадської організації Спілка молоді села – "Без села немає України, а без молоді села".

Комітет по роботі з молодими фермерами надає інформаційну підтримку абітурієнтам щодо вступу до аграрних вузів.

– Чи допомагає Ваш комітет молодим фермерам набути досвіду господарювання в країнах, що мають тривалі фермерські традиції?

– Звичайно. Наш Комітет надає можливість пройти стажувальну практику в Німеччині, Швеції, Данії, США та Великій Британії для фермерів, дітей фермерів та людей, які хотіли б присвятити себе розвитку аграрного сектора України.

Крім стажувальних програм для молоді, є програми для фермерів, які мають вже досвід роботи в аграрному секторі і прагнуть перейняти досвід фермерів інших країн.

На даний момент триває формування групи для стажування в Німеччині та Швеції в грудні-лютому 2005-2006 років.

Ми готуємо людей до стажування. Програма підготовки до стажування включає в себе: курси англійської мови, практику на передових фермерських господарствах України, дискусії щодо членства України в ЄС; обговорення аграрної політики України та інших країн.

Зокрема, для груп, що їдуть на стажування до Швеції, було організовано стажувальну практику на базі Борщівського агроколеджу Тернопільської області, де стажувальники мали змогу реально навчитися працювати на тракторах John Deere та комбайнах Class.

Сама ж Програма стажування, наприклад, в Швеції включає: семінари-тренінги; ознайомлення з аграрним сектором та з діяльністю федерації шведських фермерів; відвідання виставок; вивчення досвіду роботи фермерських господарств, кооперативів, насамперед, обслуговуючих, інших сільськогосподарських підприємств; семінари в агроколеджах тощо.

– Пані Олено, молоді фермери – це, перепрошую за тавтологію, молоді люди. У них є життя й поза межами сільськогосподарського виробництва...

– Розумію Вашу репліку. Ми намагаємося не замикатися у колі сільськогосподарських проблем. Ми виступили ініціатором втілення українсько-шведського проекту щодо боротьби зі СНІДом. 25-30 квітня було проведено перший семінар-тренінг, в якому взяли участь представники різних областей України.

Проводяться інші масові заходи. Наприклад, на конкурсній основі відбираються учасники літнього автопробігу, який планується на липень 2005 року. У програмі автопробігу – розповсюдження інформації про Спілку молоді села, залучення молоді до діяльності спілки, агітація здорового способу життя, популяризація перспективності життя в сільській місцевості та розбудови Українського села і всіх його сфер, розважальна програма за участі місцевих талантів, цікаві конкурси та призи для їхніх учасників.

– Ви казали про необхідність підтримки молодих фермерів з боку держави. Наскільки доцільною є така апеляція до влади?

– Само собою сільське господарство, село як місце, привабливе для життя, ніколи не відродиться. Державна підтримка розвитку сільської місцевості – це світова практика. Наші політики, державні діячі повинні це зрозуміти.

Сьогодні 28 600 населених пунктів України – це деградує населені пункти, де рівень смертності перевищує рівень народжуваності, де безнадійність, безперспективність стають нормами існування. Більшість унікальних за своїми природними, господарськими і рекреаційними можливостями куточків України сьогодні знищено.

Ми, молоді українські фермери, хочемо відродити цю штучну цілину. Ми хочемо організувати там фермерські господарства. Наші діди освоювали цілину в казахських степах – ми освоїмо наші українські землі, 10 мільйонів гектарів із яких сьогодні заростає бур'янами. Україна має відродитися, й відродиться вона від землі, від молоді, від молодих фермерів, які працюють на цій землі.

Розмову вів Василь Куницький

ОКСАНА ГОНЧАРУК,
координатор руху "4Н"
кредитної спілки "Громада"
м. Херсон

НА СТОРОЖІ НАШОГО МАЙБУТНЬОГО

Клуб "4Н" – це одна з найбільших міжнародних дитячих позашкільних організацій. Її символом є чотирьохпелюстковий лист конюшини з літерами "Н". Назва походить від чотирьох англійських слів:

Hands (руки).....Health (здоров'я)
4Н
Heart (серце).....Head (голова)

Чому саме ці слова? Тому що серце піклується про рідних, друзів та близьких людей, воно любить, хвилюється та радіє. Голова – це розум, який стоїть на сторожі нашого майбутнього. Наші руки повинні використовуватись для навчання, для роботи, для досвіду, для того, щоб наша домівка та країна стали краще. Найціннішим є здоров'я, бо здорова людина – щаслива людина. Тому девізом будь – якого "4Н" клубу є рядки:

- ✓ Моя голова – думає ясно;
- ✓ Моє серце – віддане справі;
- ✓ Мої руки – готові працювати;
- ✓ Моє здоров'я – для кращого життя.

Отже, не дивно, що подібні організації набули популярності в багатьох країнах.

Метою створення "4Н" клубів є

- соціальне становлення дітей як повноправних членів суспільства;
- підвищення освітнього та культурного рівня дітей;
- реалізація й захист прав та свобод дітей;
- розкриття та розвиток творчих здібностей членів клубу;
- пропаганда здорового способу життя.

Ідея створення клубів "4Н" на Херсонщині виникла давно і вже має певні результати.

"4Н" – одна із соціальних програм, що реалізується Кредитною спілкою "Громада". Це програма-дія, спрямована на відвертання дітей від злочинного світу та розвиток у молоді усвідомлення того, що завдяки власному професійному розвитку вони здійснюють вагомий внесок у розвиток суспільства.

Свою історію в нашій області "4Н" рух розпочав 5 квітня 2002 року в Каховці, коли відбувся семінар "Створення клубів "4Н" у Херсонській області", організований Проектом Розвитку Агробізнесу, що реалізується Міжнародною Фінансовою Корпорацією в Україні та Кредитною спілкою "Громада". Ця новаторська програма по роботі з дітьми впровадилась вперше не лише в нашій області,

а й в Україні взагалі. КС "Громада" розіслала запрошувальні листи дітям своїх членів, і згідно з відповідями на них були сформовані клуби в різних районах нашої області.

Перший проект, який був впроваджений, це проект "Овочівництво". Наш регіон є аграрним, тому впровадження нових технологій зрошування овочів (а саме за допомогою крапельного зрошення) є досить важливим.

Кожному клубу для реалізації Проекту "Овочівництво" безкоштовно було видано:

- систему крапельного зрошення на площу однієї сотки;
- набір елітного насіння;
- набір канцелярських товарів.

Так клуби і розпочали своє життя.

Ми розробили "Положення клубів "4Н". Був створений орган управління клубами, так звана Координаційна Рада, до складу якої входять всі лідери, координатор та зацікавлені в розвитку клубів добродії.

За два роки роботи нами були впроваджені в дію наступні проекти:

- ✓ "Овочівництво";
- ✓ "Незвичні овочі";
- ✓ "Обереги";
- ✓ "Лікарські рослини";
- ✓ "Клумби";
- ✓ "Перепілки";
- ✓ "Повітряні змії";
- ✓ "Кролики";
- ✓ "Свинарство".

Проект – це програма-дія, в рамках теми якої проходять засідання та відбувається набуття відповідних знань і навичок. Реалізація Проекту передбачає комплекс теоретичних та практичних занять, підсумком яких служить День Досягнень.

Проект складається з практичної та теоретичної частин, що розробляються координатором. Теоретична частина включає в себе всі питання, що можуть виникнути в ході роботи, і складається з необхідної інформації, стилізованих рекомендацій, цікавих фактів. Практична частина – матеріал для дії та практичного засвоєння теорії (наприклад: набір насіння, крапельне зрошення, перепілки, свійські тварини тощо).

За умови готовності клубу Координаційна рада безкоштовно передає йому практичну частину з подарунками для кожного члена клубу.

Підсумком Проекту є День Досягнень. Проводити

його можна у формі відкритого засідання, ярмарку, дегу-стаційного столу, екскурсії тощо. Обов'язково повинні бу-ти представлені заповнені щоденники спостережень, фо-тографії, листи тощо.

Мабуть, найбільше враження залишилось у наших дітлахів від пізнавально-розважальних екскурсій до Хер-сону. Влітку 2003 року тут побувало 95 дітей із 7 сіл.

КС "Громада" у березні 2004 року одержала від ка-надської програми FARM грант на здійснення в Хер-сонській області Проекту "Розвиток села на засадах кре-дитної кооперації", що значно полегшило діяльність руху.

У березні 2004 року був організований фестиваль "Дніпро – Бузькі вечорниці" у селах Станіслав та Олек-сандрівка, що в Білозерському районі. Клуби "4Н" ра-зом з вчителями цих сіл мали змогу показати всім запрошеним свої кращі самодіяльні номери з народознавчої тематики.

У вересні 2004 року завдяки допомозі спеціалістки з розвитку руху "4Н" пані Едіт Завадюк з Канади, провінції Альберта, були організовані засідання клубів нашої об-ласті та VI обласний семінар Лідерів. До речі, досвід пані Завадюк – це 48 років волонтерської роботи, а для нас – це відповіді на багато існуючих питань. Як і де проходять засідання "4Н" клубів у Канаді? Як відбувається фінансу-вання цього руху? Яке навантаження несе Лідер і хто його обирає? Які проекти реалізують канадські однолітки? Звичайно, історія "4Н" руху в Канаді налічує більше 90 років, а наша – поки що лише три, не все ми можемо застосувати, але багато цікавого та корисного, аби уник-нути помилок, ми маємо.

Наш рух розвивається, і в цьому нам допомагають партнери. Одним із них є фірма "Агропартекс" (Харків), що є дистриб'ютором японської фірми "Саката". Від цієї фірми кожен наш клуб "4Н" отримав набір елітного насіння для проекту "Овочівництво".

Велику зацікавленість викликав проект "Перепілки", уже роздано 26 родин перепелів, і ми плануємо не зупи-нятися на досягнутому.

15 клубів, в яких об'єдналися більше 140 дітей шкільного віку із сільської місцевості, – це лише початок. Ми набираємо обертів. За 2004 рік до нас приєдналися діти із сіл Подо-Калинівка, Нова Збур'ївка, Таврійськ, Шевченко, Волинське.

За весь період нашої роботи кожен учасник руху "4Н" отримував черговий номер журналу "Бджілка", який ми видаємо і який інформує про новини з життя клубів. У цьо-му році ми видали яскравий букварик для молодших членів руху "4Н", він складається із завдань для малечі та віршів і малюнків наших юних дописувачів.

Були проведені конкурси з різноманітними призами – від малесеньких до великих. У листах, окрім вірних відповідей на наші завдання, ми знаходимо вірші, малюн-ки, привітання і просто теплі слова. Головне, що ми придбали, – це довіра та непідробна радість наших ма-леньких земляків.

Велика увага приділяється роботі з Лідерами, адже саме від них залежить життя клубу, якість його роботи та контроль за успішною реалізацією проекту. Двічі на рік ми проводимо навчальний семінар для Лідерів, на якому вони мають змогу обмінятися досвідом, отримати нову інформацію та необхідні консультації.

Сьогодні ми не стоїмо на місці і плануємо на май-бутнє:

- розширити географічну мережу клубів (для всіх, кому небайдуже майбутнє своїх дітей, хто хоче приєднатися до нас);
- реалізувати нові проекти – "Город на підвіконні", "Журналістський" і "Ораторське мистецтво" (та інші за бажанням клубів);
- збільшити кількість членів клубів;
- провести ряд пізнавальних конкурсів, вікторин, екскурсій, видати книжку дитячих малюнків та віршів;
- залучити до роботи більше Лідерів;
- поширити досвід роботи на інші області нашої країни.

Якщо ви бажаєте,

- щоб у вашому селищі дітлахи з цікавістю прово-дили вільний час;
- щоб ваша власна дитина навчилась заробляти гроші, більше дізналась про оточуючу природу та збереження свого здоров'я;
- щоб у вашій школі або на подвір'ї діяв клуб "4Н", який би мав широкі зв'язки та можливості, тоді у ва-шому селі вам потрібно:

1. Виділити ініціативну зацікавлену групу з дітей та дорослих.

2. Заповнити анкети – заявки від дітей у кількості не менше 5 чоловік.

3. Вибрати з ініціативної групи дорослого Лідера.

4. Визначити місце зборів (кабінет сільради, клас у школі, присадибна ділянка тощо).

5. Повідомити КС "Громаду" про вашу готовність (8-0552-24-40-48 або gromada@seleneta.net.ua).

Ми проведемо збори з відкриттям клубу та запуском першого Проекту в дію.

Надалі ми будемо:

- надавати теоретичні консультації та допомагати вам в реалізації Проектів;
- проводити конкурси, екскурсії, листування та ін. розважально-пізнавальну роботу;
- проводити навчальні семінари для Лідерів.

Діюча мережа клубів "4Н" – це лише одна із соціаль-них програм Кредитної спілки "Громада", мета яких допо-могти людям у складний час неспокою та змін. Сподіваємось, що завдяки співпраці, ми досягнемо спільного добробуту і набудемо спокою і впевненості у майбутньому.

О. В. ДЕМИДОВИЧ,
член правління громадської організації
"Донецький аграрний розвиток"

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНИХ (ШКІЛЬНИХ) ЄВРОКЛУБІВ У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА 2005-2006 РОКИ (СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ ТА ЇЇ РЕПЛІКАЦІЯ)

1. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ШКІЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ ЄВРОКЛУБІВ НА ТЕРИТОРІЇ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Витяг з інформаційного повідомлення Центру Разумкова від 23.12.2004 р.:

"Половина українців (50,6%) вважають, що державі необхідно вступати в Європейський Союз, протилежної думки дотримуються 29,5%, не визначилися 19,9%. Про це свідчать результати соціологічного дослідження Центру Разумкова, презентовані сьогодні на прес-конференції в Києві.

Кількість прихильників вступу до ЄС значно перевищує кількість противників євроінтеграції на заході (відповідно, 76% і 6%) та в центрі (58% і 23%) України. На сході спостерігається незначна перевага противників вступу до ЄС (41% противників і 37% прихильників), на півдні їхня кількість збільшується (49% проти 34%).

Дослідження проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 14 по 19 грудня 2004 року в 118 населених пунктах в усіх регіонах України. Всього опитано 2008 респондентів старших 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%".

Євроінтеграція залишається стержнем не лише державної зовнішньої політики нашої держави, але й внутрішніх перетворень. Якщо проаналізувати так звані "копенгагенські критерії", то серед них ми побачимо ті вимоги до політичного, економічного та соціального розвитку суспільства, які безпосередньо відповідають курсу нашої держави. Лише досягши вказаних критеріїв, Україна стане демократичною країною з такою розвинутою економічною системою, що буде здатна забезпечити соціальний захист громадян, ринкову економіку, розвиток освіти та інші сфери діяльності суспільства, що в цілому і складає генеральну стратегію розвитку України як європейської держави.

Саме запровадження повноцінної ринкової економіки та європейських стандартів життя в соціально-економічному плані є, на наш погляд, реальною передумовою для початку поступальної інтеграції України в європейську спільноту. Актуальність же запровадження європейських соціально-економічних стандартів в сільській місцевості важко недооцінити. Тим більш це твердження стосується сільської молоді.

За даними минулого року, кількість сіл, що мають лікарні, скоротилась втричі – до 31,8%, кількість сільських бібліотек – на 12,6%, сільських будинків дозвілля та культури – на 5,6%. Лише 4,7% сільських шкіл забезпечені сучасними навчальними комп'ютерними комплексами. За даними Мінагрополітики, на початку 2002 року в сільській місцевості проживало 15,8 мільйона чоловік, з них 3,2 мільйона – віком 15-28 років (20,2%), а вже у 2004 році – 2,7 мільйона. Серед загальної кількості української молоді частка тих, хто проживає на селі, складає – 29,5%. Тобто практично кожна третя молода людина нашої країни живе і працює на селі. (Прим. – Поки що живе і, можливо, працює. Рівень офіційно встановленого безробіття в сільській місцевості сягнув 12,1% від загальної кількості населення (з яких 30-40% складає молодь). Кожен третій молодий сільський житель вживає алкоголь, кожен другий – палить.

Очевидно, що соціально-економічний стан сільської молоді залишає сподіватися на краще. Ми ж будемо говорити про найбільш урбанізовану область України – Донецьку область. Щороку, судячи з нашого досвіду, з 30 молодих людей, що закінчили сільську школу, лише 7-8 чоловік після наступного продовження навчання повертаються в рідне село. Решта молоді поповнює групи міських жителів, що терплять нужду (без квартири, стабільності, своєї справи тощо). Як свідчать економісти, це передумова до створення дисбалансу в розподілі матеріальних благ в соціальній політиці держави. Поки що дана соціально-економічна аномалія не дається взяти, але, за оцінками тих же аналітиків, через 7-8 років фактор міграції сільського населення стримуватиме розвиток економіки України. Іншими

словами, з такими темпами в майбутньому на нас чекає старіння сільського населення (що вже відбувається), деградація молодих людей, що залишилися в сільських громадах, а результат – занепад села. Що ж призвело до масового відтоку сільської молоді в міста? Безумовно, це:

- відсутність перспектив для гідного життя та добробуту;
- відсутність ефективних знань, навичок і систем підтримки у створенні своєї справи – молодіжного підприємництва;
- інформаційний вакуум щодо життя сільської молоді в розвинених країнах Європи;
- відсутність повноцінного суспільного життя та дозвілля.

Готуючи дану модель, ми виходили з того, що бідний молодий сільський (чи вже "міський") житель = бідна держава = відсутність реальних перспектив євроінтеграції України. Без розвитку сільських громад, як відомо, не може бути України, а без молоді – майбутнього. Руйнування села, його технічна, кадрова і демографічна деградація може стати нездоланною перешкодою для здійснення інтеграційних процесів України в ЄС.

Ми вважаємо, що функції шкільних (молодіжних) євроклубів мають стати ефективним важелем змін соціально-економічного становища сільської молоді Донбасу на краще. Будь-яку проблему, як казав відомий класик, повинні вирішувати в головах, тобто самі молоді сільські жителі. Саме тому пропонуємо поєднати традиційні функції з поширення інформації про життя і традиції країн Європейського Союзу, налагодження культурних і освітніх зв'язків, проведення акцій та заходів з комплексом дій з підготовки успішних ділових та суспільно активних сільських молодих людей. Молоді люди – члени євроклубу – при мінімальній інформаційно-методичній підтримці мають навчитися створювати свою справу, заробляти гроші, повинні володіти іноземними мовами, знати про традиції та цінності Європейського Союзу.

Стратегія спрямована на підняття престижу й підвищення рентабельності сільськогосподарської праці, по-

силення соціальної активності сільської молоді та підвищення рівня її життя.

Завдяки цьому поєднанню ми досягнемо трьох цілей:

- Підвищимо рівень життя сільської молоді Донбасу, допоможемо їм стати кращими через відповідне навчання і проведення низки акцій. Створимо передумови для покращення соціально-економічного стану громад Донецької області;
- Здійснимо комплекс заходів, спрямованих на формування позитивного іміджу процесів євроінтеграції;
- Допоможемо сільським громадам налагодити контакти з аналогічними громадами в країнах Європейського Союзу, поглибити знання про культуру і традиції інших європейських народів.

Безумовно, обмеженість ресурсів Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні (ГО "Донецький аграрний розвиток"), а також ресурсів партнерської організації – Донецького інституту ринку та соціальної політики, не дозволяють розпочати масштабну роботу в максимальній кількості сільських шкіл. Саме тому ми вирішили розпочати свою діяльність із створення пілотних моделей, стабільно функціонуючих молодіжних (шкільних) євроклубів в кількох сільських громадах Донецької області, продемонструвати, якими мають бути ці структури.

2. КОРОТКА ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ЄВРОКЛУБІВ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ (ВЕРЕСЕНЬ 2004 РОКУ – БЕРЕЗЕНЬ 2005 РОКУ)

Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні (ППРЖСНУ та її партнер – ГО "Донецький аграрний розвиток" спільно з Донецьким інститутом ринку та соціальної політики (ДІРСП), і сільськими молодіжними (шкільними) євроклубами проводила наступну діяльність щодо офіційного формування даної стратегії.

Місяць	Заходи	Результат
Вересень	Отримана інформація про успішну діяльність молодіжних євроклубів на території Західної України через електронну розсилку	Інформація отримана. Зв'язалися і отримали від МФВ інформацію про способи створення євроклубів. Отримали згоду на створення євроклубів в громадах Донецької області від керівництва регіональної ППРЖСНУ
Вересень	Розроблена мультимедійна презентація щодо просування євроклубів. Розроблені установчі документи: положення про євроклуб, заява, бланк членського квитка, наказ директора школи про створення у вигляді клубного закладу при школі молодіжного євроклубу. Проведені презентації для учнів чотирьох сільських шкіл, прийнято рішення заснувати євроклуби	Документи і презентація підготовлені. Створені 4 молодіжних (шкільних) євроклуби при сільських (селищних) ЗОШ в: – Долина, Слов'янського району; – Петровське, Старобешівського району; – Новомихайлівка Мар'їнського району; – п.Гродовка, Червоноармійського району.
Жовтень	Вийшов перший номер інформаційного бюлетеню щодо просування сільських молодіжних євроклубів Донбасу	Бюлетень видано і розповсюджено
Жовтень	Молодіжний євроклуб при Петровській сільській ЗОШ І-ІІІ ступенів брав участь в конкурсі малюнків УМСА ТОКІО (Японія)	Брали участь в конкурсі
Жовтень	Розроблені логотипи євроклубів і клубний бланк для листів тощо	Кожен євроклуб має свій логотип, бланк для листів
Жовтень	Оголошено І-ий спеціальний конкурс "Європа – ми разом" для обговорення молодіжних проблем в громадах	Розроблено умови конкурсу та отримано призи від донорів: – магнітофони; – 2 лінгфонних курси для вивчення мови; – книги англійською мовою; – МФВ, ПЕК, ПП Нещаденко Є.Г., ДІРСП, ВС

Місяць	Заходи	Результат
Листопад	Вийшов другий номер інформаційного бюлетеню щодо просування сільських молодіжних євроклубів Донбасу	Бюлетень виданий і поширений
Листопад	Проведення I-ої координаційної зустрічі керівників євроклубів у Донецьку	Намічені плани і стратегія розвитку
Листопад	Молодіжний євроклуб при Петровській ЗОШ I-III ступенів проводить круглий стіл на тему: "Проблема дозвілля в сільській місцевості – досвід Європи і наші реалії"	Визначені найбільш бажані членами євроклубу і перспективні форми організації дозвілля молоді. Намічений план роботи
Листопад	Молодіжний євроклуб при Гродовській селищній ЗОШ 1-3 ступенів підготував дослідження: "Подолання соціально-економічних проблем в Гродовській сільській громаді"	Підготовлено науково-дослідницьку роботу з проблем та шляхів їхнього вирішення Гродовської селищної громади
Листопад	Молодіжний євроклуб при Долинській сільській ЗОШ I-III ступенів провів "Пізнавально-розважальне свято "Ми разом в ЄС"	Проведено вікторину, розширено знання про ЄС
Листопад	Молодіжний євроклуб при Новомихайлівській сільській ЗОШ I-III ступенів провів конференцію "Покращення умов життя і праці молоді українського села як складових інтеграції в ЄС"	Проведено конференцію, визначено шляхи вирішення молодіжних проблем в нашій державі
Листопад	Визначення переможців, вручення призів	Визначено 2-х переможців МЄ при Гродовській селищній ЗОШ 1-3 ступенів; – МЄ при Новомихайлівській сільській ЗОШ 1-3 ступенів
Грудень	Підготовлені листи-звернення до послів країн ЄС в Україні про співробітництво та допомогу в пошуках партнерських сільських шкіл в їхніх країнах	Листи підготовлено і відправлено
Грудень	Вийшов третій номер інформаційного бюлетеню щодо просування сільських молодіжних євроклубів	Бюлетень надруковано і розповсюджено
Грудень	Проведення конкурсу малюнка "Діти проти спортивного полювання" – Київський еколого-культурний центр	Підготовлено більше 50 робіт і відправлено адресату
Грудень	Надруковані кишенькові календарі для членів євроклубу з їхньою назвою	Календарі надруковано і відправлено в євроклуби
Грудень	Молодіжним євроклубом при Гродовській селищній ЗОШ I-III ступенів пересаджено ялину із запущеного сільського подвір'я на шкільне подвір'я	Проведено громадську акцію
Січень	Вийшов четвертий номер інформаційного бюлетеню щодо просування сільських молодіжних євроклубів	Бюлетень надруковано і розповсюджено
Січень	Відкриття курсу навчання "Сучасний агробізнес" за підтримки Королівського аграрного коледжу УК, CNFA (USA) (забезпечили літературою; задача слухача курсів – підготувати бізнес-план та отримати сертифікат, про те, що курс прослухано	Розпочали роботу курси
Січень	У молодіжних євроклубах при Гродовській селищній та Новомихайлівській сільській ЗОШ I-III ступенів розпочали роботу курси із самостійного вивчення англійської мови. Ресурсна основа – надані призи	Створені і працюють курси
Січень	На основі матеріалів організації Share the world з охорони тварин Марді Моррісоном (волонтер Корпусу Миру США) спільно з керівником молодіжного євроклубу при ДІРСП Вікторією Узловою підготовлено та проведено уроки спілкування англійською мовою в молодіжних євроклубах при Долинській сільській та Гродовській селищній ЗОШ I-III ступенів	Проведено уроки спілкування англійською
Лютий	Молодіжним євроклубом при Петровській ЗОШ I-III ступенів підготовлено і відправлено матеріали на російський міжнародний конкурс "Історія бойової нагороди"	Матеріали підготовлено і відправлено
Лютий	Видано п'ятий номер інформаційного бюлетеню просування сільських молодіжних євроклубів Донбасу	Бюлетень надруковано і розповсюджено

3. ЦІЛІ, ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНИХ (ШКІЛЬНИХ) ЄВРОКЛУБІВ В СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА 2005-2006 РОКИ

Мета стратегії діяльності 4 молодіжних (шкільних) євроклубів в сільських громадах Донецької області на 2005-2006 рік – створити і реплікувати модель успішно функціонуючих пілотних молодіжних об'єднань, що сприяють євроінтеграції, європейському співробітництву та впровадженню європейських стандартів життя, підвищенню рівня життя сільської молоді Донбасу, активізують суспільне молодіжне життя в сільській місцевості.

Партнерство: пілотні молодіжні євроклуби – ППРЖНУ (ГО "Донецький аграрний розвиток") – Донецький інститут ринку і соціальної політики – Асоціація молодіжних єврок-

лубів сільських громад Донецької області (після її створення) – інші партнери, які бажають приєднатися.

Завдання: досягти рівня циклічності для чотирьох євроклубів. Тобто щороку євроклуб повинен проводити певний мінімум акцій та заходів:

- створити систему (цикл) щорічних навчальних тренінгів, семінарів, курсів з молодіжного підприємництва;
- створити систему (цикл) суспільних акцій та заходів, що проводяться щорічно;
- створити постійні й сталі канали отримання інформації про конкурси і заходи;
- забезпечити наступність (від програми і партнерів з реалізації стратегії до євроклубів та асоціації).

**СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН ЗІ СТВОРЕННЯ ЩОРІЧНОЇ СИСТЕМИ (ЦИКЛУ)
ТА РЕПЛІКАЦІЇ УСПІШНОГО ДОСВІДУ 2005-2006**

Період/Місяць	Захід	Результат	Відповідальний
Січень – Грудень 2005 року	Організація і проведення різноманітних заходів і акцій як загальноєвропейських, так і інших країн світу	Суспільну активність сільської молоді підвищено	Модельні євроклуби
Січень – Грудень 2005 року	Створити і реалізувати в пілотних євроклубах бізнес-програми з самостійного навчання спільно з європейськими навчальними закладами у напрямках: Сучасний агробізнес (1) Основи ринкової економіки (2) Створення своєї справи і правове забезпечення та захист підприємницької діяльності (3) За-рубіжні партнери: успішний досвід залучення та інвестиції в сільську місцевість (4) Бухгалтерський облік і звітність (5) Сучасне європейське мистецтво та архітектура (6)-	За 2005 рік пройшли навчання орієнтовно 60 чоловік, які зможуть застосувати свої знання на практиці Циклічність – проводитимуться щорічно	ППРЖСНУ, ГО Донецький аграрний розвиток – організація процесу. Донецький інститут ринку та соціальної політики – література. Модельні євроклуби. Залучені донори
Січень – Грудень 2005 року	Надрукувати 12 інформаційних бюлетенів для забезпечення організації поточної роботи євроклубів	Видано 12 інформаційних бюлетенів; організовано поточну діяльність євроклубів	ППРЖСНУ, ГО "Донецький аграрний розвиток" – видання та координація питань виконання вказівок. Модельні євроклуби
Лютий – Квітень 2005 року	Організовано секції з самостійного вивчення англійської, німецької та французької мов. Створено відповідну міні-бібліотеку в кожному євроклубі	Секції організовано, заняття проводяться	ППРЖСНУ, ГО "Донецький аграрний розвиток". Модельні євроклуби. Залучені донори
Березень 2005 року	Організовано конференцію "Дні весни в Європі: поступове вирішення проблем молоді та прискорення динаміки євроінтеграції"	Обговорено перспективи вирішення молодіжних проблем на локальному рівні; розроблено плани робіт молодіжних євроклубів Цикл конференцій – проводитимуться щорічно	ППРЖСНУ – ГО "Донецький аграрний розвиток" – ДИРСП координація питань методичного наповнення конференцій. Модельні євроклуби. Залучені донори
Квітень 2005 року	Інформаційні дні Європейського Союзу в пілотних молодіжних євроклубах сільських громад Донецької області	Члени євроклубів отримають більше інформації про країни ЄС; підвищено знання сільського населення щодо Європейського Союзу Цикл інформаційних днів – проводяться щорічно	ППРЖСНУ, ГО "Донецький аграрний розвиток" – створення моделі у 2005 році. Модельні євроклуби. Залучені донори
Травень 2005 року	Святкування Дня Європи в пілотних молодіжних євроклубах Донецької області	Відсвятковано День Європи Цикл свят – проводяться щорічно	Донецький інститут ринку й соціальної політики – розробка сценаріїв проведення й координування їхньої реалізації в пілотних євроклубах. Залучені донори
Червень 2005 року	Створення Асоціації молодіжних євроклубів громад Донецької області	Створено об'єднання євроклубів для підвищення ефективності роботи й повноцінного представництва інтересів	ППРЖСНУ, ГО "Донецький аграрний розвиток" – здійснення організаційної допомоги. Модельні євроклуби
Червень – грудень 2005 року	Вступ Асоціації молодіжних євроклубів сільських громад Донецької області в європейські асоціації та організації	Асоціація вступила в європейські організації та асоціації Координуватиме та вести діяльність євроклубів в 2006 і наступних роках	ППРЖСНУ, ГО "Донецький аграрний розвиток" – методична допомога. Донецький інститут ринку та соціальної політики. Модельні євроклуби. Залучені донори

**СТРАТЕГІЧНИЙ ПЛАН ЗІ СТВОРЕННЯ ЩОРІЧНОЇ СИСТЕМИ (ЦИКЛУ)
ТА РЕПЛІКАЦІЇ УСПІШНОГО ДОСВІДУ У 2005-2006 РОКАХ**

Період/Місяць	Захід	Результат	Відповідальний
Червень 2005 року	Розробка і проведення в громадах конференції "Євроінтеграція і своя справа в найближчому майбутньому"	Обговорено плани розвитку молодіжного підприємництва в громаді Цикл: – конференції проводяться щорічно	ППРЖСНУ, ГО "Донецький аграрний розвиток" – розробка методики і координування питань проведення конференції Модельні євроклуби. Залучені донори
Червень – грудень 2005 року	Організація і проведення 2-місячних курсів "Психологія успіху або як реалізувати мрії"	Курси організовано і проведено. Навчалися 30 чоловік із пілотних молодіжних євроклубів – налаштовані на успіх Курс проводитиметься щорічно	Донецький інститут ринку і соціальної політики. Модельні євроклуби. Залучені донори
Вересень 2005 року	Проведення обласного фестивалю "Європа – ми разом!"	Фестиваль організовано і проведено Фестиваль проводитиметься щорічно	Асоціація молодіжних євроклубів сільських громад Донецької області. Залучені донори
Жовтень – листопад 2005 року	Створення інформаційного сайту руху молодіжних євроклубів сільських громад Донецької області "За гідне місце України в Європі!"	Сайт створено і розміщено в Інтернеті реплікація моделі почалася	ППУЖСНУ, ГО "Донецький аграрний розвиток" – розробка і розміщення. Модельні євроклуби. Залучені донори
Грудень 2005 року	Передача партнерами пілотним молодіжним євроклубам, асоціації основних джерел отримання інформації про поточні конкурси і проекти, ініціативи	Інформацію підготовлено й передано в пілотні євроклуби	Усі партнери із створення моделі
Січень – березень 2006 року	Підведення підсумків втілення стратегії та видання Посібника з організації руху євроклубів в сільських громадах і їхнього розвитку (донецький досвід), розповсюдження посібника на території Східної України	Посібник видано і поширено/реплікація моделі	ГО "Донецький аграрний розвиток" – ДІРСР. Залучені донори

Потреби і труднощі розвитку євроклубів:

- необхідно забезпечити пілотні євроклуби комп'ютерною і офісною технікою, канцелярським приладдям;
- необхідно забезпечити роботу Асоціації євроклубів на початковому етапі (меблі, техніка, транспорт, канцелярські, поштові/телефонні витрати, Інтернет);

- відсутність коштів для підготовки і проведення модельних заходів – створення циклу;
- відсутність коштів для підготовки матеріалів, їхнього друку та поширення;
- брак досвіду у керівників сільських євроклубів в організації ефективних заходів для забезпечення його діяльності.

Торбен Гуус-Бруун,

директор Міжнародного відділу Національного центру
Данської сільськогосподарської дорадчої служби

ДАНСЬКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОРАДЧА СЛУЖБА: МИ ВКЛАДАЄМО ЗНАННЯ В РОБОТУ

ФЕРМЕРИ Є І ВЛАСНИКАМИ, І КЛІЄНТАМИ

Історія Данської сільськогосподарської дорадчої служби (Dansk Landbrugsrådgivning) починає свій відлік з 1875 року, відтоді, коли організації фермерів почали наймати на роботу своїх власних дорадників. У 1910 році вона налічувала 121 працівника. Самоорганізація дорадників була основою служби і захищала інтереси первинного виробництва.

На сьогоднішній день Данська сільськогосподарська дорадча служба (ДСДС) є однією з провідних сільськогосподарських дорадчих служб у Європі. Ця служба фактично є об'єднанням 60 регіональних дорадчих центрів та Національного центру Данської сільськогосподарської дорадчої служби, де фермери все ще є і засновниками, і користувачами послуг. В об'єднанні працює близько 3200 фахівців, майже 500 з яких зайняті у Національному центрі ДСДС.

Бізнесові принципи Данської сільськогосподарської дорадчої служби:

- Сільськогосподарські дорадчі служби повинні орієнтуватися на попит і бути неупередженими.
- Суттєвих результатів можна досягти лише за умови повної поваги до ідей фермерів та чітко сформульованих потреб.
- Сільськогосподарські дорадчі послуги включають накреслення економічних перспектив.
- Дієві сільськогосподарські дорадчі послуги базуються на досвіді та прагматичному підході.
- Дорадчі послуги ґрунтуються на поєднанні конкретних умов, що визначаються фермерами, та науково перевічених результатів.

Національний центр ДСДС є структурним підрозділом "Сільського господарства Данії" – спілки данських фермерських організацій, що налічує близько 50000 членів. Оборотної капітал ДСДС складає приблизно 240 млн. EUR, що надходять від споживачів послуг та фінансування проектів. Оборотної капітал Національного центру ДСДС становить 58 млн. EUR.

МІЦНА БАЗА ПІДТРИМКИ

Національний центр складається з одинадцяти спеціалізованих фахових департаментів і відіграє роль

науково-дослідного центру, та слугує "дорадником для дорадників" та "вчителем для вчителів" у дворівневій дорадчій системі. Первинним завданням Національного центру ДСДС є забезпечення 60 регіональних дорадчих центрів, що підпорядковані місцевим фермерським організаціям, технічними "ноу-хау" та службою підтримки. Основні сфери підтримки регіональних дорадчих центрів включають:

- Фахові консультації
- Поширення "ноу-хау"
- Розробки
- Дослідження та наукові роботи
- Освіта та навчання безпосередньо на виробництві
- Професійний розвиток кадрів
- Сервісні завдання

Регіональні центри надають фермерам консультації та інформацію з технічних, економічних, освітніх, комп'ютерно-технологічних та соціальних питань, влаштовують навчання.

Оскільки дорадників беруть на роботу фермерські організації, представники фермерської спільноти впевнені у своїх дорадниках, які стають не просто носіями інформації, а ключовими партнерами з розвитку та прийняття рішень у господарствах.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ТЕХНОЛОГІЧНІ ПОРАДИ

Спеціалізовані технологічні поради є "центральною послугою". Це, наприклад, консультації щодо нормативів та стандартів як годівлі, підживлення, так і проектування в будівництві, захисту тварин, рослин, якості та собівартості продукції тощо. У багатьох випадках для розробки офіційних нормативів і стандартів саме Національний центр ДСДС подає первинні документи, що ґрунтуються на результатах дослідів у полях чи іншого обліку даних. Узагалі, метою Національного центру ДСДС є забезпечення бази, щоб дорадники на місцях допомагали фермерам у досягненні пристойного заробітку, діючи у відповідності з чинним законодавством.

Національний центр ДСДС має статус мандатної організації ЄС для здійснення певних видів діяльності, якою у більшості країн типово займаються центральні керівні органи. Наприклад:

■ *Мережа Даних Бухобліку Господарств (МДБГ).* Національний центр ДСДС зберігає 80% бухгалтерських баз даних данських фермерів. Це є підґрунтям для роботи МДБГ у Данії.

■ *Ідентифікація тварин і облік поголів'я.*

Законодавство ЄС, що набуло чинності з 1992 року, базується на данській системі ідентифікації тварин і поголів'я, що була розроблена в 60-х роках. Національний центр ДСДС і надалі займається веденням такого обліку в Данії від імені й за дорученням Міністерства продовольства, сільського та рибного господарства.

Кадри Національного центру ДСДС визнаються як компетентні фахівці у технологічній сфері, а саме: племінній роботі, консолідації земель, сільськогосподарському фінансуванню, реєстрації тварин, підживленні, сільському розвитку, ІССР, НАССР, менеджменті проектів, фандрайзингу, дистанційному навчанню, розробці комп'ютерних систем, профілактиці хвороб та спостереженні, екологічно-чистому фермерстві, прикладах передового досвіду в сільському господарстві, тощо.

Завдяки компетенції в цих сферах, Національний центр ДСДС представлений у багатьох офіційних, громадських та незалежних комітетах, робочих групах і мережах, а саме:

- ICAR (Міжнародний комітет реєстрації тварин);
- рада з екологічно чистих продуктів харчування;
- ініціатива "Неушатель";
- дослідний комітет сільськогосподарського інженерингу.

Національний центр ДСДС тісно співпрацює з міністерствами та громадськістю. Через власників організації "Сільське господарство Данії" центр залучається до процесу планування та програмування політики. Коли організації беруть участь у переговорах щодо нових вимог природоохоронного законодавства або змін ставок державних дотацій, фахівці Національного центру ДСДС часто подають професійне обґрунтування в "Сільське господарство Данії". Так само буває при прийнятті поправок до законодавчих актів та виданні урядових постанов і циркулярів.

ПОШИРЕННЯ "НОУ-ХАУ"

На сьогодні основним каналом передачі знань є Інтернет. Усі без винятку дорадники та фермери мають доступ до "LandbrugsInfo" (англійською "WebInfo"), тобто інформаційного порталу Національного центру ДСДС із понад 50000 документами на сільськогосподарську тематику, включаючи "RegelInfo" (інформацію з правового та законодавчого регулювання), а також декілька інтерактивних прикладних програм, що працюють в Інтернеті, таких як "Захист рослин в мережі" та пропонувані електронні курси.

Знання передаються на зборах, семінарах, у буклетах та щорічних звітах, спеціальних звітах, довідниках на CD-ROM: наприклад "Агрімаш", де містяться дані про 40000 одиниць сільгосптехніки. Працівники пишуть статті для сільськогосподарських журналів, беруть участь в групах з обміну досвідом, проводять зустрічі та виступають на зборах у місцевих фермерських організаціях тощо.

ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ РОЗВИТКУ

Передумовою для надання сучасних консультацій є міжгалузеве співпраця. Часто, коли Національний центр ДСДС виконує проекти з розвитку, це відбувається в спеціалізованих проектних організаціях, де до роботи залучені працівники різних фахових відділів. Прикладами можуть бути проекти по "зеленому" бухобліку, менеджменту навколишнього середовища та ресурсів, а також гарантії якості з огляду на повну сертифікацію та документацію контрактної продукції.

ІНТЕГРОВАНА СИСТЕМА МЕНЕДЖМЕНТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Так називається відповідна комп'ютерна програма менеджменту виробництва в господарствах, яку розробив Національний центр ДСДС. Іншими прикладами подібної діяльності є розробка нових селекційних програм, систем утримання та дорадчих методів.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА НАУКОВІ РОБОТИ

У тісній співпраці між регіональними центрами та Національним центром ДСДС щороку проводяться близько 2000 досліджень на базі господарств. Вони дають інформацію про врожайність різних сортів тієї чи іншої культури, реакцію на засоби захисту та певні добрива відповідно до типу ґрунту та кліматичних умов тощо. Результати доступні як для дорадників, так і для фермерів одразу по завершенні вегетаційного сезону, і можуть сформувати якусь частину бази для прийняття рішень щодо наступного вегетаційного сезону. Національний центр ДСДС чітко націлений на гарантію якості та своєчасну публікацію результатів.

У сфері тваринницьких приміщень, техніки і технологій проводяться господарські тестування (FarmTests) серед користувачів різних типів землеобробної техніки, обладнання приміщень та біогазових систем.

Проект під назвою "Зразкові господарства" (Model Farms) збирає виробничі показники 60 господарств з метою їхнього використання для аналізу та досліджень.

Щоденна робота у фахових відділах також складається з більш спеціалізованих досліджень-експериментів. Вивчаються культури нехарчового призначення, використання льону і конопель як ізоляційного матеріалу, сканування м'язів та товщини жиру в ягнят, альтернатива антибіотикам-стимуляторам росту, аналіз щодо підвищення продуктивності та зменшення затратності.

ОСВІТА ТА ПРОДОВЖЕННЯ НАВЧАННЯ

Національний центр ДСДС випускає широкий спектр друкованої продукції, а саме підручників та навчальних посібників з основ фермерства, і організовує просвітницьку роботу серед дітей та юнацтва стосовно сільського господарства.

Власне видавництво "Landbrugsforlaget" налагодило друк 50 видів підручників, необхідних для навчання та отримання фермерської професійно-технічної освіти

в 20 сільськогосподарських училищах, а також готує інший навчальний матеріал.

Більше того, фахові департаменти здійснюють окрему прикладну діяльність – як організацію фахових семінарів, екскурсій та груп обміну досвідом для дорадників тощо.

СЕРВІСНІ ЗАВДАННЯ

Національний центр ДСДС колективно виконує багато різних сервісних завдань для дорадчої служби та для фермерів.

Національний центр ДСДС готує щорічний азотний прогноз, який беруть за основу при обчисленні стандартів підживлення, а також у співпраці з Інститутом сільськогосподарських наук Національний центр ДСДС видає через Інтернет поточні попередження про шкідників рослин даний вегетаційний період.

Прикладами інших сервісних чи обслуговуючих завдань є облік надоїв молока, ведення журналу поголів'я, адміністрування таврування худоби для декількох стад різних порід ВРХ, насіннева інспекція по картоплі та експортна сертифікація.

Декілька фахових департаментів функціонують як секретаріати, що обслуговують, наприклад, асоціації селекціонерів та різноманітні постійно діючі комітети.

КЕРІВНИЦТВО

Фермери всебічно залучаються до роботи Національного центру ДСДС, котрий є складовою частиною "Сільського господарства Данії", спілки данських фермерських організацій. Право керувати Національним

центром ДСДС зберігається за радою цієї організації. Кожен фаховий підрозділ має свій національний комітет, який визначає та пріоритизує професійні завдання. Членами національних комітетів є фермери, які обираються від фермерських організацій.

СПІВПРАЦЯ З НАУКОВЦЯМИ

Національний центр ДСДС заповнює прірву між науковими досягненнями в сільськогосподарській галузі та практичним фермерством. Новітні "ноу-хау" слід вводити в дію та використовувати на фермах і на полях в якомога стисліші строки; Тому Національний центр ДСДС тісно співпрацює з сільськогосподарськими науково-дослідними інститутами данського Міністерства продовольства, сільського господарства і рибальства, Королівським університетом ветеринарії та сільського господарства, а також з іншими науково-дослідними установами.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Упродовж останніх 15 років Національний центр ДСДС набув вагомого досвіду, працюючи з міжнародними сільськогосподарськими проектами. За цей період Національний центр ДСДС виконав понад 200 проектів у країнах СЕС, CIS та країнах третього світу. Багато з цих проектів були спрямовані на створення та зміцнення сільськогосподарських дорадчих служб на допомогу тваринникам, розвиток та галузеву підтримку фермерських організацій та кооперативів.

Для подальшої інформації:

www.landscentret.dk

В.Я. ЖОВТЮК,
заступник Голови Тернопільської
обласної державної адміністрації

ВЛАДА І ДОРАДНИЦТВО: ПАРТНЕРСТВО ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ

До Призначення на посаду заступника голови облдержадміністрації Василь Жовтюк працював головою Тернопільської обласної сільськогосподарської дорадчої служби, керівником якої залишається й сьогодні, але вже на громадських засадах. Його знання проблем села та вміння їх вирішувати – ознака професійності. Однак він завжди жадібний до чужого досвіду. Наша розмова відбулася у травні цього року у Тернополі на навчальному семінарі з розповсюдження досвіду Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні (DFID) "Комплексний розвиток сільських територіальних громад та сільської місцевості", який було організовано за його безпосередньої участі.

– Чим є для Вас сільськогосподарська дорадча служба: чергове модне нововведення чи реальний інструмент розвитку сільської місцевості? І чому саме так?

– Створення у 2003 році Тернопільської обласної сільськогосподарської дорадчої служби та її подальше становлення стали результатом тривалої і копіткої роботи. Умовно можна сказати, що її підвалини були закладені одночасно зі створенням Тернопільського обласного об'єднання "Асоціації фермерів України". Саме робота в асоціації дала мені та моїм колегам неоціненний досвід, допомогла зрозуміти причини кризових явищ у сільському господарстві України. Головна з них, на мій погляд, криється у тому, що рівень професійної готовності та кваліфікації приватних господарів та господарників недостатній, і це не може не вплинути на ефективність сільськогосподарського виробництва в цілому.

Посудіть самі. У ході земельної реформи понад 6,5 мільйонів громадян стали власниками земельних паїв. Більшість з них передали свої земельні паї в оренду новоствореним приватним господарствам: фермерам, господарським товариствам, сільськогосподарським виробничим кооперативам тощо. Але частина намагається господарювати самостійно, приєднавши свої паї до власної земельної ділянки. У такій ситуації саме низький рівень професійної готовності та кваліфікації більшості таких господарів стає причиною низької ефективності сільськогосподарського виробництва.

До цього слід додати ряд інших проблем, з якими зіткнулося українське село. Це – безробіття, низькоприбутковість особистих селянських господарств, брак інформації про ринки збуту та ціни, недостатність нових технологій та матеріально-технічних ресурсів, скорочення кількості спеціалістів у крупних господарствах,

низький відсоток керівників з вищою сільськогосподарською освітою, відсутність належної соціальної інфраструктури, недостатність юридичної та економічної інформації. Лише швидке подолання цих проблем може сприяти зростанню добробуту сільського населення, зменшенню соціальної напруги.

Сьогодні можна говорити про кілька складових розвитку сільської території, але ключовим з них є існування високопродуктивного сільськогосподарського виробництва. У цьому я особисто неодноразово переконувався, досліджуючи проблеми розвитку та становлення фермерських господарств в Тернопільській області.

А починалося все з пропаганди фермерського руху на теренах області та надання допомоги усім тим, хто виявив бажання зайнятися фермерством. Ця допомога, в основному, стосувалася отримання землі та підготовки необхідних документів для реєстрації фермерських господарств. При цьому більш досвідчені фермери ділились досвідом господарювання з молодими фермерами, а при потребі надавали їм і практичну допомогу. Пошук додаткових джерел фінансування потреб фермерських господарств підштовхнув нас до думки створити власну кредитну спілку. Що і було успішно реалізовано у 1998 році, коли було створено кредитну спілку "Хлібодар".

У кредитній спілці близько 500 членів. Щорічно надається кредитів на загальну суму понад 1,5 млн. грн. Членством у кредитній спілці охоплено всі райони області.

З розвитком фермерського руху та у процесі реформування аграрної сфери все актуальнішою ставала потреба у кваліфікованих консультаціях і не тільки спеціалістів-аграрників, але й економістів, фінансистів, юристів. Так в надрах фермерського об'єднання визріла ідея створення інформаційно-консультативного центру,

який в подальшому був зареєстрований як господарське товариство і отримав назву "Аграрник". Центр випускає газету "Агровісник". Отримують газету с/г виробники, сільські ради, управління сільського господарства, виробні підприємства.

З метою координації діяльності проводяться спільні засідання керівних органів Тернопільського обласного об'єднання "Асоціації фермерів України", Тернопільської обласної кредитної спілки "Хлібодар", Тернопільської обласної сільськогосподарської дорадчої служби, інформаційно-консультативного центру "Аграрник".

Ось так, крок за кроком формувались підвалини для створення в області сільськогосподарської дорадчої служби, остаточне юридичне оформлення якої відбулося у квітні 2003 року.

Нещодавно нам виповнилося вже два роки. Це надто короткий термін для того, щоб робити якісь висновки та давати серйозні оцінки діяльності дорадчої служби. Але ми пишаємось тим, що змогли зробити за цей короткий термін.

Перш за все ми приділили серйозну увагу організаційно-технічному забезпеченню дорадчої діяльності, і у цьому неоціненну допомогу нам надали наші колеги з Данії. У рамках реалізації спільного україно-данського проекту ми отримали технічну допомогу з боку уряду Данії, що дозволило нам забезпечити оргтехнікою та технічними засобами центральний офіс дорадчої служби в Тернополі та офіси трьох відділень у Кременці, Заліщиках та Підгайцях.

Злагоджену та ефективну роботу цих служб забезпечують 12 висококваліфікованих дорадників. Вони проводять значну інформаційно-просвітницьку роботу, формують бази даних у різних галузях сільськогосподарського виробництва. Систематично проводять навчальні семінари та надають індивідуальні чи групові консультації.

За час діяльності служби укладено угоди про співпрацю з фермерськими господарствами та сільськими радами. Ми намагаємось надавати сільському населенню актуальну та об'єктивну інформацію про реформування аграрного сектору і розвиток соціальної сфери села. Активно переймаємо досвід наших данських колег у розвитку молочного скотарства, кормовиробництва та формування культурних пасовищ.

Налагоджено співпрацю з газетою "Агровісник". Саме на її шпальтах ми мали й, сподіваюся, матимемо можливість доносити надзвичайно потрібну інформацію до читачів: управлінців, господарників, фермерів та сільського населення.

– Як би Ви охарактеризували співпрацю облдержадміністрації, обласного управління сільського господарства та дорадчих служб Тернопільської області?

– З перших кроків становлення дорадчої служби на Тернопільщині нам вдалося знайти взаєморозуміння та налагодити співпрацю як з органами державної влади в особі головного управління сільського господарства та продовольства, так і з представницькими органами місцевого самоврядування. Я маю на увазі обласну раду.

Незважаючи на те, що спершу окремі працівники управління ставились до нас насторожено і розглядали сільськогосподарську дорадчу службу як свого конкурента, з часом все стало на свої місця. Спочатку нас сприймали як структуру, яка покликана перебрати на себе усі повноваження управління, що, зрозуміло, не відповідає дійсності. Насправді ж, ця дійсність полягає в тому, що в управління сільського господарства і в нас різні функції та завдання. Тоді як управління представляють інтереси держави, реалізуючи на місцях державну аграрну політику, здійснюючи контроль за дотриманням чинного законодавства та реалізацією державних цільових програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників, дорадчі служби дбають за підвищення доходів своїх клієнтів та представляють їхні інтереси перед органами державної влади.

– Як обласна влада планує підтримати дорадчі служби області? Чи готуєте обласну програму підтримки сільськогосподарського дорадництва як це передбачено Законом України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність"? Якщо так, то якими є опорні точки цієї програми?

– До наших спільних з обласною владою здобутків я відношу ті рішення, що приймалися і обласною радою, і облдержадміністрацією впродовж останніх років. Серед них:

1 Розпорядження голови обласної державної адміністрації №545 від 24 грудня 2002 року "Про сільськогосподарську дорадчу службу". Цим розпорядженням схвалено проект програми створення та функціонування сільськогосподарської дорадчої служби в Тернопільській області та зобов'язано внести її на затвердження сесії обласної ради.

2 Рішення п'ятої сесії Тернопільської обласної ради четвертого скликання №139 від 2 липня 2003 року "Про Програму становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої служби в Тернопільській області".

3 Рішення дев'ятої сесії Тернопільської обласної ради четвертого скликання №253 від 4 березня 2004 року "Про комплексну цільову програму розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області на 2004 рік", в якій окремим розділом виділено підпрограму "Становлення та розвиток сільськогосподарської дорадчої служби в Тернопільській області на 2004 рік".

4 Рішення чотирнадцятої сесії Тернопільської обласної ради четвертого скликання №253 від 25 січня 2005 року "Про комплексну цільову програму розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області на 2005 рік", в якій окремим розділом виділено підпрограму "Становлення та розвиток сільськогосподарської дорадчої служби в Тернопільській області на 2005 рік".

У зазначених програмах обґрунтовано необхідність становлення та розвитку в області сільськогосподарської дорадчої служби. Сформульовано основні завдання служби та методи сільськогосподарської дорадчої діяльності. Визначено організаційну структуру сільськогосподарської дорадчої служби та кошторис видатків на її утримання. Встановлено очікувані результати її діяльності.

– Чи планується така підтримка на рівні районів, сіл?

– Ми розуміємо, що одним з пріоритетних наших завдань є наближення дорадчих послуг до споживача – сільськогосподарських товаровиробників, сільських громад. Але організувати діяльність сільськогосподарської дорадчої служби на рівні районів та сіл набагато важче. І справа тут не стільки в позиції місцевого керівництва, скільки в обмеженості місцевих ресурсів, щоб створити належні умови для праці дорадників. Тому ми пішли наступним шляхом – організували на території області три відділення, які обслуговують закріплені за ними території. Ми розраховуємо, що з часом такі відділення будуть створені у кожному районі, а наразі ми працюємо, виходячи з наших реальних можливостей і намагаємось забезпечити перш за все ефективну дорадчу діяльність та високу якість послуг.

Що ж до позиції керівництва районів та сільських рад, то вони, здебільшого, приглядаються до нас і нашої роботи, але симптоматичним є те, що будь-які успіхи сільських господарів, отримані з нашою допомогою, спонукають їх до прямих контактів з нами і підвищують зацікавленість у нашій співпраці.

– Які перспективи Ви бачите для розвитку сільськогосподарського дорадництва у Тернопільській області?

– Важливим елементом нашого успішного розвитку ми вважаємо тісну співпрацю з органами державної влади та місцевого самоврядування, а передусім з управліннями сільського господарства та продовольства.

Спільне обговорення існуючих проблем розвитку сільських громад, вдосконалення технологій сільськогосподарського виробництва, спільне проведення семінарів, демонстраційних заходів тощо надасть додатковий імпульс процесам комплексного розвитку сільських територій та сільських громад, забезпечить умови становлення ефективного приватного власника на землі.

Прикладом такого співробітництва стало проведення в області навчального семінару "Комплексний розвиток сільських територіальних громад та сільської місцевості" з розповсюдження досвіду Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні, в якому активну участь взяли і обласна державна адміністрація з її структурними підрозділами, і районні адміністрації, які були представлені головами або їхніми заступниками та начальниками управлінь сільського господарства.

Сьогодні діяльність дорадчих служб забезпечена законодавчо. Верховна Рада України прийняла два важливі закони, якими ми керуємось. Це Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства" та Закон України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність". Саме з прийняттям цих законів ми пов'язуємо подальший поступальний розвиток сільськогосподарських дорадчих служб в Україні, а в тому числі й у Тернопільській області.

Нашими пріоритетними завданнями і надалі залишаються підвищення доходів сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств завдяки запровадженню нових технологій, захисту земельних та майнових прав сільського населення і зростання його зайнятості, комплексне вирішення соціально-економічних проблем сільських громад та розвиток територій.

Розмову вів Роман Корінець

В. І. ПРОНІНА,

консультант з питань оподаткування
Українського освітнього центру реформ,
магістр права

БЮДЖЕТ, ПОДАТКИ, СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО...

Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законодавчих актів України" від 25.03.2005 №2505 (далі – Закон №2505) безпосередньо до сільськогосподарських законів змін не вносив. Оскільки зміни були внесені не лише до самого Закону про Держбюджет-2005, але й до близько ста інших нормативних актів, то вони не могли не торкнутися і селян.

У даній статті розглянемо не всі зміни, а лише ті, які безпосередньо стосуються щоденної господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Переважна більшість нововведень набувають чинності з дня опублікування цього закону, тобто з 31 березня 2005 року, а деякі навіть з 1 січня 2005 року. Тому не можна не згадати Закон України від 25.06.91 р. № 1251-XII "Про систему оподаткування", згідно з яким "Зміни та доповнення до ... законів України про оподаткування щодо надання пільг, змін податків, зборів (обов'язкових платежів), механізму їхньої сплати вносяться ... не пізніше ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року".

Закон № 2505 не лише вніс зміни до багатьох законів. Деякі нормативні акти взагалі визнані такими, що втратили чинність. Серед них варто виділити епохальний Указ Президента України від 07.08.98 р. № 857/98 "Про деякі зміни в оподаткуванні" (розділ 18 Прикінцевих положень). Окрім того, скасовано кілька законів, що встановлюють особливий порядок оподаткування для спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку.

3 червня 2005 року Верховна Рада України прийняла Закон України "Про внесення змін до деяких законів України" і скасувала деякі положення закону №2505. У даній статті вони будуть враховані.

Для зручності зміни краще згрупувати за окремими податками.

1. ПДВ

Найбільше змін було внесено до Закону про ПДВ. Логічніше було б сказати не "зміни до Закону", а "нова редакція Закону", адже переважну більшість статей викладено у новій редакції.

Зміни до Закону про ПДВ набрали чинності з 31 березня 2005 року, крім п.п. 7.7, який набрав чинності з 1 червня 2005 року, та п.п. 7.8., який почне діяти з 1 січня 2006 року.

Перший і найбільший шок викликали зміни до визначення платника ПДВ та порядку реєстрації платником ПДВ.

Законом передбачено добровільну та обов'язкову реєстрацію платником ПДВ.

Добровільно може зареєструватися будь-який суб'єкт господарювання за будь-яких умов, окрім приватних підприємців, які обрали спрощену систему оподаткування та фіксований податок на ринку і не досягли обсягу оподатковуваних операцій 300 тис. грн. за останні дванадцять календарних місяців.

Обов'язковій реєстрації підлягають особи, у яких обсяг оподатковуваних операцій з поставки товарів (послуг) за останні дванадцять місяців перевищив 300 тис. грн., незалежно від того, який режим оподаткування використовує така особа згідно із законодавством.

До уваги керівників підприємств! Платниками ПДВ тепер стали особи, які не лише здійснюють, але й планують здійснювати господарську діяльність.

Оновлений п.9.4.ст.9 визначає: якщо особа укладає одну чи більше цивільно-правових угод (договорів), унаслідок виконання яких планується здійснення оподатковуваних операцій, обсяг яких перевищуватиме протягом звітного податкового періоду у два чи більше разів 300 тис. грн., то така особа зобов'язана зареєструватися як платник цього податку до кінця такого звітного податкового періоду.

Особа, що не надсилає таку заяву у таких випадках та у такі строки, несе відповідальність за не нарахування або несплату цього податку так само, як зареєстрований платник, без права нарахування податкового кредиту та отримання бюджетного відшкодування.

Звичайно, збільшення граничної суми поставок майже в п'ять разів порадувало тих, хто не хотів бути платником податку. Але, з іншого боку, зміни до закону вдарили по суб'єктах господарювання, які обрали спрощену систему оподаткування. Адже згідно із Указом Президента України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" від 3 липня 1998 року №727 із змінами та доповненнями спрощенці, окрім юридичних осіб, що обрали ставку податку 6%, не були платниками ПДВ незалежно від обсягу продажу. Люди почали новий 2005 рік, знаючи, що доки вони на спрощеній системі, ніяких додаткових зобов'язань перед бюджетом у них не виникає. Вони планували свою діяльність, укладали договори, закупали товари, сировину та матеріали.

Раптом, без попередження, без перехідного періоду, їм потрібно було порохувати обсяг продажу товарів (послуг) з 1 квітня 2004 року по 31 березня 2005 року. І якщо ця сума перевищувала 300 тис. грн., до 20 квітня 2005 року необхідно було подати до податкового органу заяву про реєстрацію платником ПДВ. Згідно з правилами податковий орган протягом 10 днів після подання заяви повинен видати свідоцтво платника податку. З цього моменту вони повинні нараховувати на продажну вартість товарів (послуг) 20% ПДВ. Мало того, що збільшується продажна вартість та зменшується конкурентоспроможність, так підприємці просто зазнають збитків. Адже товари були закуплені до реєстрації платником ПДВ, коли права на податковий кредит не виникало. Добре, якщо можна збільшити продажну ціну. Але у багатьох ціна вже закріплена у договорах і в односторонньому порядку змінюватися не може. Тобто 20% ПДВ вони повинні сплатити до бюджету з свого прибутку.

З дати набрання чинності як Закону України законопроект "Про внесення змін до деяких Законів України" (реєстраційний номер 7413-д від 01.06.2005)¹ вимоги про реєстрацію платниками ПДВ уже не стосуються спрощенців. Але як бути тим, хто вже зареєструвався? Писати заяву про анулювання реєстрації, посилаючись на Указ Президента про спрощену систему оподаткування, чи чекати двадцять чотири місяці? На жаль, закон мовчить.

Цілком змінено порядок зняття з платника ПДВ реєстрації (п.9.8).

За заявою платника податку здійснюється анулювання реєстрації, якщо він був зареєстрований більше двадцяти чотирьох місяців тому та за останні дванадцять місяців мав обсяг операцій менший за 300 тис. грн. Але ця сума згідно з перехідними положеннями закону про ПДВ буде застосовуватись лише з 1 січня 2005 року. До цього терміну можна подавати заяву про анулювання реєстрації платником ПДВ при сумі 61200 грн.

З'явилися нові пункти, які регламентують порядок зняття з реєстрації при банкрутстві платника податку, при його переході на спрощену систему або спеціальний режим оподаткування.

Розширено повноваження органів державної податкової служби щодо примусового виключення платників з Реєстру та анулювання їхніх свідоцтв про реєстрацію. За ініціативою державної податкової служби з реєстрації буде знято лише тих платників, які протягом 12 місяців не звітували або подавали декларації з прочерками або нулями, що свідчить про відсутність господарської діяльності.

Разом з поданням заяви про ліквідацію необхідно подати підсумкову декларацію за останній звітний період.

Анулювання реєстрації платником ПДВ не звільняє від обов'язку погасити суму податкових зобов'язань або податкового боргу, за їхньої наявності. Також залишається право на отримання бюджетного відшкодування, яке виникло за наслідками останнього податкового

періоду. Це правило не поширюється на осіб, які реєструються як платники єдиного податку або стають суб'єктами інших спрощених систем оподаткування, звільняються від сплати цього податку за рішенням суду або з будь-яких інших причин.

При цьому зняття з реєстрації може виявитися досить болючим процесом у зв'язку з додатковою сплатою податку. Річ у тім, що останній абзац п.9.8 ст.9 Закону про ПДВ передбачає, що платник, в обліку якого на день анулювання свідоцтва про реєстрацію знаходяться товарні залишки або основні фонди, стосовно яких був нарахований податковий кредит, зобов'язаний визнати умовний продаж таких товарів за звичайними цінами, відповідно збільшити суму податкових зобов'язань з ПДВ.

Значно скоротилася кількість пільг.

У новій редакції викладено п.п.3.1.1. Зміни стосуються тих, хто надає послуги. Тепер для застосування ставки податку має значення не місце споживання послуг, а місце надання послуг. Роз'яснення терміну "місце надання послуг" подається в п.6.5. Залежно від ситуації це може бути місце реєстрації продавця або покупця. При отриманні послуг безпосередньо від нерезидента, згідно зі ст.10, український споживач повинен нарахувати собі 20% податкових зобов'язань.

Оновлений п.п.5.2.4. тепер виглядає так:

Звільняються від оподаткування операції з:

... Поставки в сільській місцевості сільськогосподарськими товаровиробниками послуг з ремонту шкіл, дошкільних закладів, інтернатів, закладів охорони здоров'я та подання матеріальної допомоги (в межах одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць на одну особу) продуктами харчування власного виробництва та послуг з обробки землі багатодітним сім'ям, ветеранам праці та війни, реабілітованим громадянам, інвалідам праці, інвалідам дитинства, самотніми особам похилого віку, особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, школам, дошкільним закладам, інтернатам, закладам охорони здоров'я.

Послуги харчування механізаторів і тваринників продуктами власного виробництва в польових їдальнях відтепер оподатковуються за ставкою 20%.

Зазнав істотних змін механізм формування та розподілу податкового кредиту (п.7.4.). З 31 березня 2005 року податковий кредит тісно пов'язаний не з валовими витратами або амортизацією основних фондів, а з метою використання придбаних цінностей.

Тепер з'являється право на податковий кредит при ввезенні на територію України орендованого обладнання.

Спокоїно можуть працювати платники єдиного податку, зареєстровані платниками ПДВ. Раніше податківці часто відмовляли їм у праві на податковий кредит, оскільки спрощенці не вели обліку валових витрат у розумінні Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств".

Якщо в подальшому товари (роботи, послуги) будуть використані в неоподатковуваних операціях, то вони бу-

¹Автори подання та ініціатори внесення законопроектів-народні депутати України Ляпіна К.М., Хомутич В.Ю., Мусіяк В.Л., Буряк С.В. Верховна Рада України прийняла зазначений законопроект в цілому 3 червня 2005 року. Однак на момент написання статті законопроект не став Законом України, а, отже, й не набрав чинності, оскільки не підписаний Президентом України та не опублікований. (Ред.)

дуть вважатися проданими за звичайною ціною з відповідним нарахуванням зобов'язань з ПДВ.

Унікальна норма з'явилася для легкових автомобілів: забороняється включати до податкового кредиту суми ПДВ, сплачені (нараховані) при їхньому придбанні, незважаючи на те, що автомобіль є основним фондом. П.п.7.4.2 ст.7 Закону про ПДВ наказує включати суми вхідного ПДВ до валових витрат. Але відповідної норми у законі про прибуток не з'явилося. Тому й суми ПДВ у валові витрати включити не можна.

Як відомо, податковий кредит повинен підтверджуватися належно оформленими податковими накладними або іншими документами, вказаними у законі. Тут теж з'явилися нові правила.

Зникла норма про те, що не випикується податкова накладна при покупці товарів до 20 грн. Тепер, згідно з п.7.2.6., продавець повинен виписати податкову накладну на будь-яку суму, окрім випадків продажу транспортних квитків, готельних послуг, послуг зв'язку та інших послуг, вартість яких визначається за показниками приладів обліку. Рахунки на такі операції повинні містити загальну суму платежу, суму податку та податковий номер продавця.

Як виняток, при розрахунках готівкою, картками або чеками у межах 10 тис. грн. за день з одним продавцем замість податкової накладної можна використати належним чином оформлений чек, інший платіжний або розрахунковий документ, який містить загальну суму такого платежу, суму ПДВ та податковий номер постачальника. Касові чеки, які не містять податкового номера продавця, дають право на податковий кредит тільки при покупці на 200 грн. (без ПДВ) сукупно за день.

У новій редакції пп.7.2.1 ст.7 Закону про ПДВ встановлено, що в податковій накладній може бути наведено або повну, або скорочену назву, зазначену у статутних документах.

Нововведенням також є норма, яка передбачає відповідальність продавця за відмову у видачі покупцеві податкової накладної або за її неправильне заповнення. Така скарга покупця може стати підставою для проведення податковим органом позапланової перевірки продавця.

З 1 червня 2005 року почав діяти новий порядок відшкодування ПДВ.

Значно зменшилася кількість пільг. Це майже не торкнулось селян. Пункти 11.21, 11.29 щодо пільгових режимів оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників залишилися незмінними, а стаття 8-1 набере чинності з 01.01.2006 р.

Неприємністю стали зміни до п.3.2.8. Тепер операції з передачі основних фондів як внеску до статутного фонду юридичної особи для формування її цілісного майнового комплексу в обмін на емітовані нею корпоративні права, в тому числі при ввезенні основних фондів в Україну, обкладаються ПДВ на загальних підставах.

2. ПОДАТОК НА ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВ

Змін у Законі про прибуток не так багато, як у Законі про ПДВ, але їх не можна назвати несуттєвими або не

вартими уваги. Більшість з них спрямована на зменшення пільг підприємствам.

Цього разу не виникло проблем з визначенням дати набрання чинності змін до закону.

Згідно з п.2 Прикінцевих положень Закону № 2505 "норми цього Закону щодо оподаткування прибутку підприємств поширюються на результати фінансово-господарської діяльності платника податку за наслідками податкового періоду, на який припадає дата набрання чинності цим Законом". А сам Закон набрав чинності з дня опублікування (за винятком окремих його положень). Дата опублікування припала саме на 31 березня – останній день першого звітного періоду – кварталу. Отже, усі зміни потрібно врахувати під час розрахунку об'єкта оподаткування за I квартал. Правда, Міністерство фінансів у своїх роз'ясненнях вважає, що нові норми слід застосовувати з 31 березня 2005 року.

На особливу увагу заслуговує доповнення, внесенне до пп.5.4.6 ст.5 Закону про прибуток, що регулює порядок включення витрат на страхування до валових витрат. Не встигли платники податків порадіти тому, що, починаючи з 2005 року, до валових витрат можна включати будь-які витрати, пов'язані зі страхуванням, "ризиками платника податку, пов'язаними із здійсненням ним господарської діяльності", як відразу Закон № 2505 ввів додаткове обмеження: витрати зі страхування (окрім витрат з медичного, пенсійного страхування та з обов'язкових видів страхування) включаються до валових витрат у розмірі, що не перевищує 5% валових витрат за звітний податковий період, нарастаючим підсумком з початку року. А для сільськогосподарських підприємств дозволена сума витрат на страхування не повинна перевищувати 5% валових витрат за звітний податковий рік.

Було б дивно, якщо б під час внесення чергових змін до Закону про прибуток законодавці залишили поза увагою основні фонди.

Законом № 2505 у новій редакції викладено абзац п'ятий пп.8.2.2 ст.8 Закону про прибуток. Зміни торкнулися програмного забезпечення: термін "програмне забезпечення" замінено на "комп'ютерні програми". А в додатковому абзаці сказано, що "термін "комп'ютерна програма" розуміється у значенні, наведеному в законодавстві з питань охорони авторських та суміжних прав".

Також зміни торкнулись витрат, пов'язаних з ремонтом основних фондів.

Згідно п.п.8.7.1. платники податку мають право протягом звітного періоду віднести до валових витрат будь-які витрати, пов'язані з поліпшенням основних фондів, що підлягають амортизації, в тому числі витрати на поліпшення орендованих основних фондів, у сумі, що не перевищує 10% сукупної балансової вартості всіх груп основних фондів на початок такого звітного періоду. Витрати, що перевищують зазначену суму, збільшують балансову вартість основних фондів.

Тимчасову норму, що діє лише в 2005 році, викладено в п. 22.2 ст. 22 Закону про прибуток.

Десять відсотків тепер треба рахувати не від сукупної вартості всіх груп основних фондів, а окремо по кожному об'єкту 1 групи, і сукупно від вартості груп 2-4.

Від такого визначення суми валових витрат постраждають, насамперед, виробничі підприємства.

Адже при розрахунку 10% ліміту за старими правилами найбільшу частку становила балансова вартість об'єктів групи 1. І при цьому за рахунок ліміту ремонтували переважно об'єкти груп 2-4 (машини, станки, устаткування тощо). Тепер більша частина ремонтних витрат основних фондів 2-4 груп підлягатиме амортизації. А за об'єктами групи 1 ліміт може так і залишитися не використаним протягом 2005 року.

Підприємства, що орендують основні засоби групи 1 і вперше їх ремонтують у 2005 році, не зможуть включити суму витрат за перший такий ремонт до валових витрат, а будуть їх амортизувати. Станеться це тому, що до першого ремонту у них немає окремого об'єкта основних фондів, і немає звідки вирахувати 10%.

Найбільше питань викликає нова редакція п. 16.3ст. 16 Закону про прибуток. Раніше платники податків могли зменшувати всю суму нарахованого податку на прибуток на вартість торгових патентів, придбаних відповідно до Закону про патентування. Після внесення Законом № 2505 змін до Закону про прибуток підприємства, які здійснюють торгівельну діяльність за готівкові кошти, та іншу діяльність, повинні вести окремий податковий облік результатів кожної діяльності і окремо по кожній діяльності розраховувати податок на прибуток. При цьому зменшенню вартості придбаних патентів підлягає тільки податок на прибуток, розрахований від діяльності, що підлягає патентуванню.

Якщо з обліком прямих доходів і витрат усе більш-менш зрозуміло, то розподіл загальних витрат та амортизаційних відрахувань по основних фондах, що використовуються у різних видах діяльності, викликає багато питань.

Необхідно зупинитись на тих нормах, які залишилися незмінними, але повинні враховуватись платниками податків.

У 2005 році не враховуються при визначенні оподаткованого прибутку і підлягають списанню збитки, які обліковувалися станом на 1 січня 2003 року і не були перекриті оподаткованим прибутком протягом 2004 року (збитки 2002 року).

Ст.96 Закону № 2505 знову вимагає у 2005 році за результатами одинадцяти місяців звітного року сплатити податок на прибуток, розрахований за правилами, встановленими для повного звітного періоду. При цьому податок сплачується до 30 грудня 2005 року.

Не змінився механізм сплати до бюджету частини прибутку (держдивіденди) підприємствами, які повністю або частково належать державі.

Але 28.02.2005 р. Кабмін прийняв постанову № 157, яка внесла зміни до постанови КМУ "Про затвердження Порядку та нормативів відрахування господарськими організаціями до загального фонду Державного бюджету України частини прибутку (доходу) за результатами фінансово-господарської діяльності у 2004 році та щоквартальної фінансово-господарської діяльності у 2005 році" від 15.01.2005 р. № 50. За новою схемою держдивіденди відраховують до бюджету з використанням не одного, а трьох нормативів: 15%, 30% та 50% від чистого прибутку, розрахованого згідно із стандартами бухгалтерського обліку. При цьому 15-відсотковий норматив мають використовувати всі платники під час спла-

ти держдивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності тільки за січень-лютий 2005 року. Підвищені нормативи набирають чинності з березня, і їх застосовуватимуть:

- державні, в тому числі казенні, підприємства, їхні об'єднання та дочірні підприємства – у розмірі 50%;
- акціонерні, холдингові компанії та інші суб'єкти господарювання, у статутному фонді яких державі належать частки (акції, паї), та їхні дочірні підприємства – у розмірі 30%.

Держдивіденди підлягають сплаті до бюджету в строки, встановлені для сплати податку на прибуток.

3. СПРОЩЕНА СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ

Справжнім подарунком платникам єдиного податку стала ч. 1 п. 4 Прикінцевих положень Закону №2505. Сплата та зарахування до бюджетів і державних цільових фондів сум єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва та фіксованого податку здійснюються у порядку та на умовах, які діяли до 1 січня 2005 року. Це не вирішило проблему повністю, але зменшило податкове навантаження на роботодавців.

На щастя, у процесі погодження законопроекту було відхилено норму, яка суперечить принципам побудови системи оподаткування і яка б однозначно призвела до дискримінації підприємців-спрощених: законопроектом передбачалося доповнення п. 5.3 ст. 5 Закону про прибуток новим пп. 5.3.10, відповідно до якого платники податку на прибуток не мали б права відносити до складу валових витрат витрати, пов'язані з придбанням товарів (робіт, послуг) у фізичних осіб – платників єдиного (фіксованого) податку.

4. ПОДАТОК З ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Змінився п.п.4.3.36 закону. Раніше до сукупного оподаткованого доходу не включались доходи від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної (виробленої): на земельних ділянках, наданих для ведення особистого селянського господарства, якщо їхній розмір не було збільшено у результаті отриманої в натурі (на місцевості) земельної частки (паю); на земельних ділянках, наданих для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибних ділянках); на земельних ділянках, наданих для ведення садівництва та індивідуального дачного будівництва..

Тепер перше речення звучить трохи інакше: "доходи від відчуження безпосередньо власником сільськогосподарської продукції (включаючи продукцію первинної переробки), вирощеної (виробленої) ним на земельних ділянках, наданих для: ...".

Це означає, що, по-перше, продавати продукцію повинен безпосередньо власник, який виростив (виробив) її самостійно. Таким чином пільгою не можуть скористатись посередники. По-друге, до сільськогосподарської продукції тепер додалась і продукція первинної переробки. Це великий крок назустріч селянам.

Адже якщо скористатись даними "Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016-97", то сільськогос-

сподарською є продукція, яка відповідає кодам 01.11-01.42 та 05.00.1-05.00.42.

Наприклад:

1. Риба жива має код 05.00.1 і відноситься до сільськогосподарської продукції, а риба заморожена, розрізана або оброблена – 15.20.1 і відноситься до продукції харчової промисловості.

2. Виноград сортів столових – 01.13.11 (с/г продукція), а ізюм – 15.33.27 (продукція харчової промисловості).

3. Худоба жива – 01.21(с/г продукція), а м'ясо та субпродукти – 15.11 (продукція харчової промисловості).

5. ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ

Не обійшли зміни і земельні закони.

Як у старій (ст.68), так і в новій редакції Закону про Держбюджет-2005 (ст.70) міститься вимога, щоб у 2005 році при розрахунку земельного податку за землі сільськогосподарського призначення та землі населених пунктів грошова оцінка таких земель була проведена і уточнена станом на 1 січня 2005 року.

Також нова редакція Закону про Держбюджет-2005 (ст.70) зберегла вимогу щодо збільшення у 2005 році середніх ставок земельного податку, які встановлені для "неоцінених" земельних ділянок населених пунктів, в 3,03 рази.

З набранням чинності Законом № 2505 врегульовано питання подання звітності та сплати податку. Згідно з ст.14 Закону України "Про плату за землю", платники земельного податку повинні щороку самостійно обчислювати суму податку станом на 1 січня і до 1 лютого поточного року та подавати відповідному органу державної податкової служби за місцезнаходженням земельної ділянки податкову декларацію.

Але з'явилось і нововведення – звітний документ, названий як "нова звітна податкова декларація", яку платник податків має право (а не зобов'язаний!) подавати щомісяця, окрім (а не замість!) основної річної. Подавати її необхідно протягом 20 календарних днів місяця, наступного за звітним. Це не є уточнений розрахунок при зміні площ земельних ділянок. Тому поки ще не ясно, що це за документ, і за якою формою його потрібно подавати.

Урегульовано й питання строку сплати податку юридичними особами. Закон про плату за землю вимагав сплачувати податок рівними частками щоквартально до 15 числа наступного за звітним кварталом місяця. Але у попередні роки строки сплати податку юридичними особами щороку, у супереч закону про плату за землю, встановлювались Законом про Держбюджет на відповідний рік. Тепер ці норми перейшли до Закону про плату за землю. У новій редакції ст.17 вказано, що податкове зобов'язання із земельного податку, визначене в податковій декларації за поточний рік, сплачується рівними частками за місцезнаходженням земельної ділянки за місячний базовий (податковий) звітний період щомісяця протягом 30 календарних днів, наступних за останнім календарним днем звітного (податкового) місяця.

А от для сільськогосподарських підприємств з'явився неприємний сюрприз. Окремі строки сплати податку

для них вже не передбачені. Якщо раніше вони сплачували податок рівними частками двічі на рік, то тепер повинні робити це як усі інші підприємства – помісячно.

Старі строки сплати податку збереглися тільки для громадян. Вони, як і до внесення змін, сплачують податок рівними частками до 15 серпня та до 15 листопада.

Скоротилася кількість пільг щодо земельного податку, але це не торкнулось сільськогосподарських товаровиробників.

Як відомо, плата за землю справляється у вигляді земельного податку чи орендної плати. Власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі (крім орендарів) сплачують земельний податок, а орендарі земельних ділянок – орендну плату (ст.2 Закону про плату за землю). Як і раніше, розмір, форма і строки внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою сторін у договорі оренди. Але строки внесення орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності тепер встановлюються відповідно до Закону України "Про плату за землю". Вони такі ж, як і строки сплати земельного податку (ст.17 Закону про плату за землю).

У ст.14 Закону про плату за землю визначено, що не тільки платники земельного податку, але й орендарі земельних ділянок повинні самостійно обчислювати суми для сплати до бюджету щороку станом на 1 січня та до 1 лютого поточного року подавати до податкових органів декларацію, форму якої встановлено ДПАУ, із розбивкою річної суми рівними частками за місяцями. Тепер слід чекати змін до форми Розрахунку земельного податку.

Відповідно до Закону про плату за землю та Закону про оренду землі строки внесення такої орендної плати не можуть визначатися в договорі оренди між орендодавцем та орендарем. Річна орендна плата за земельні ділянки, які перебувають у державній чи комунальній власності, не може бути меншою за земельний податок та більшою за 10 відсотків їхньої нормативної грошової оцінки. У разі визначення орендаря на конкурентних засадах може бути встановлений більший розмір орендної плати. Обчислення розміру орендної плати за землю здійснюється з урахуванням індексів інфляції, якщо інше не передбачено договором оренди.

Правильність обчислення та справляння не лише земельного податку, а й орендної плати за земельні ділянки, які перебувають у державній і комунальній власності, покладено на органи державної податкової служби. А органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які укладають договори оренди землі, повинні інформувати про це органи державної податкової служби за місцезнаходженням земельної ділянки (ст. 24 Закону про оренду землі).

Новації торкнулись також і громадян, які орендують державні або комунальні землі. Але навіть якщо вони є підприємцями (суб'єктами господарювання), вони залишаються громадянами. Тому нарахування їм сум земельного податку, а також орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності проводиться органами державної податкової служби, які видають платникам до 15 липня поточного року платіжне повідомлення про внесення платежу.

Несплата земельного податку, а також орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності сільгоспвиробниками та громадянами протягом року, іншими платниками протягом півроку вважається систематичною і є підставою для припинення права оренди земельних ділянок.

6. ПОДАТОК З ВЛАСНИКІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Змінено ставки податку з власників транспортних засобів для деяких об'єктів оподаткування. Тому юридичним особам необхідно подати до органу податкової служби за місцем реєстрації підприємства уточнений розрахунок податку за строк від 31 березня 2005 року.

Скорочено коло пільговиків. Але як і раніше, від сплати податку на 50% звільняються сільськогосподарські товаровиробники за трактори колісні, автобуси та спеціальні автомобілі для перевезення людей з кількістю місць не менше десяти.

Нарешті врегульовано давню суперечку про сплату податку підприємствами після продажу автомобіля протягом року. Тепер новою редакцією ст.5 Закону про транспортний податок передбачено, що розмір податку перераховується перед зняттям транспортного засобу з реєстрації (перереєстрації) за термінами сплати (кварталами), що не настали, починаючи з наступного за тим, у якому транспортний засіб знято з реєстрації (перереєстровано).

7. СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ

Закон № 2505 змінив ставки внесків як на пенсійне страхування, так і на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття.

Так, збільшено з 32% до 32,3% ставку внеску на пенсійне страхування. У свою чергу, ставки внеску на соціальне страхування на випадок безробіття зменшилися і становлять:

- 1,6% суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників для роботодавців;
- 2,1% суми оподаткованого доходу (прибутку) для осіб, які застраховані самостійно.

У зв'язку з цим варто навести нові розміри мінімальної заробітної плати. Так, згідно зі ст. 83 нової редакції Закону про Держбюджет-2005, мінімальну заробітну плату встановлено в розмірі:

- 290 грн. – з 1 квітня 2005 року;
- 310 грн. – з 1 липня 2005 року;
- 332 грн. – з 1 вересня 2005 року.

Але зміна мінімальної заробітної плати ніяким чином не впливає на розмір податкової соціальної пільги, оподаткування матеріальної допомоги, витрат на навчання працівників та деяких інших виплат, розмір яких залежить від розміру мінімальної заробітної плати станом на 1 січня поточного року.

Статтею 93 нової редакції Закону про Держбюджет-2005 визначено максимальний розмір фактичних витрат на оплату праці найманих працівників, з якого згідно із законами України справляються страхові внески до фондів соціального страхування і до Пенсійного фонду, у розмірі 4100 грн.

Ми стисло розглянули зміни до законів, внесені Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" та деяких інших законодавчих актів України" від 25.03.2005 №2505.

Прикінцевими положеннями закону про зміни Кабінету Міністрів України доручено: "привести свої нормативно-правові акти у відповідність із Законом № 2505". А це означає, що вже незабаром можуть з'явитися чергові зміни до нормативних актів різного статусу.

Е.Ю. ПІКАЛОВ,
радник із юридичних питань
проекту "Розвиток агробізнесу
в Україні"
Міжнародної фінансової
корпорації

У.Т. ГОЛОВЕНКО,
юрист Інституту сільського розвитку

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Агротуризм, екологічний туризм, сільський зелений туризм – ці терміни добре відомі громадянам багатьох європейських країн, де відпочинок в сільській місцевості має сталі традиції, та користується популярністю серед населення. Останнім часом ця досить нова для України (в сучасному класичному її розумінні¹) група суспільних відносин набуває дедалі більшої популярності та швидко розвивається і в нашій країні, поступово починає входити до сфери правового регулювання державою.

Із самого початку відпочинок в сільській місцевості отримав в Україні назву "сільський зелений туризм" (далі – СЗТ). Цей термін часто вживався у ряді нормативно-правових актів програмного характеру² та згодом його було закріплено у Законі України "Про особисте селянське господарство"³ (ОСГ). Проте зазначені нормативні акти не розкрили повний зміст терміну СЗТ, не було цього зроблено й у новій редакції Закону України "Про туризм"⁴. Більше того, у законі, що згаданий останнім, законодавець відмовився від вживаного раніше терміну СЗТ⁵, а натомість у перелік видів туризму вводить два дещо інших терміни – сільський та екологічний (зелений) туризм. Таке урізноманітнення термінології без розкриття її змісту та без встановлення ознак, що дозволяли б розрізняти суміжні правовідносини, спричиняє різночитання в законодавстві, створює передумови для виникнення правових колізій та, як наслідок, згодом ускладнить роботу в зазначеній сфері суспільних відносин. Зважаючи на це, значна кількість фахівців в публікаціях та під час прове-

дення всіляких громадських заходів (громадських слухань, семінарів, "круглих столів") пропонувала розробку та висловлювала сподівання щодо найскорішого прийняття спеціального нормативно-правового акту, який би визначив специфіку відносин СЗТ, закріпив ознаки, що дозволяли б належним чином ідентифікувати зазначені відносини та вирізняти їх з-поміж інших видів туризму. Також прийняття акту закріпило б спеціальний правовий режим діяльності у згаданій сфері. Формально такий підхід повною мірою узгоджується із Законом України "Про туризм", який передбачає встановлення законом особливостей здійснення окремих видів туризму.

Уже існує розроблений та зареєстрований у Верховній Раді України Законопроект "Про сільський та сільський зелений туризм"⁶. На наш погляд положення цього законопроекту містять численні дублювання норм чинного законодавства України і, зокрема, Закону України "Про туризм" та Закону про ОСГ, а також не повною мірою розкривають та закріплюють специфічні ознаки СЗТ, фактично "розчинюючи" останній в туристичній діяльності, що професійно здійснюється суб'єктами на засадах підприємництва.

З ініціативи Проекту "Розвиток Агробізнесу в Україні", Інституту сільського розвитку та Співки сприяння розвитку сільського туризму в Україні було розроблено альтернативний Законопроект "Про сільський зелений туризм"⁷, основні положення якого пропонується розглянути у цій статті.

¹ На цю тему існує цілий ряд публікацій та робіт, де досліджуються відносини організації відпочинку в сільській місцевості. Зокрема, публікація "Досвід окремих країн, проблеми законодавства України" в журналі "Туризм сільський зелений" №1 за 2003 рік, де автор Михайло Товт, спираючись на досвід регулювання сільського відпочинку правовими системами різних країн, переконливо визначає специфічні риси та ознаки, що притаманні сільському зеленому туризму

² Указ Президента України "Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року" від 10 серпня 1999 року №973/99, Указ Президента України "Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України" від 11 березня 2003 року №207/2003

³ Закон України "Про особисте селянське господарство"

⁴ Закон України "Про туризм".

⁵ Зокрема, в Законі "Про особисте селянське господарство"

⁶ Прийнятий у першому читанні

⁷ Даний законопроект був внесений авторами на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань молодіжної політики, фізичної культури, спорту і туризму, Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин та Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти для подальшого розгляду

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сільський зелений туризм явище багатогранне. Один з його аспектів полягає в отриманні додаткових можливостей для популяризації української культури, для поширення знань, інформації про історичні, природні та етнографічні особливості України, що само по собі є підставою для визнання СЗТ суспільно цінною та суспільно корисною сферою відносин і заслуговує на всіляку підтримку з боку держави.

Другий і, на погляд фахівців, більш актуальний, зважаючи на сучасний стан соціально-економічного розвитку країни, – аспект соціальний. Адже в цьому контексті СЗТ можна розглядати як один із засобів диверсифікації джерел доходів сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій та сільської інфраструктури. Саме тому, в країнах, що розвиваються, СЗТ всіляко підтримується та заохочується державою, доступ до діяльності в цій сфері максимально спрощений, а суб'єкти, що надають послуги в сфері СЗТ (далі – надавачі послуг СЗТ), отримують всілякі преференції, в тому числі й податкові. Так відбувається лише в країнах з розвинутою ринковою економікою, де СЗТ вже набув значних обсягів та має усталені традиції, відбулася певна формалізація процедур отримання дозволу на здійснення зазначеної діяльності¹.

Чітке визначення предмету (об'єкту) правового регулювання має важливе значення, оскільки дозволяє обрати оптимальну комбінацію засобів юридичного впливу, яка б забезпечувала адекватне (необхідне та достатнє) регулювання зазначеної групи суспільних відносин, спрямоване на їхній подальший розвиток; збалансованість інтересів суб'єктів зазначених відносин та відповідність цих інтересів інтересам суспільства в цілому.

Особливості предмету, в свою чергу, визначаються тими характерними та специфічними рисами (ознаками), що дозволяють вирізнити його з-поміж інших, в тому числі й суміжних, груп правовідносин. Безперечно, що такі ознаки притаманні й відносинам у сфері СЗТ. Так, в альтернативному законопроекті ці правовідносини висвітлені наступним чином:

1. Суб'єктний склад

До нього входять фізичні особи – замовники (споживачі) послуг СЗТ (далі – споживачі послуг СЗТ) та надавачі послуг СЗТ. На останніх варто зупинитись окремо. В альтернативному законопроекті надавачі послуг СЗТ визначаються єдиним терміном – "сільський господар" і характеризуються ознаками, які дають можливість чітко та однозначно ідентифікувати його серед інших суб'єктів туристичної діяльності. Під сільським господарем розуміється член особистого селянського, особистого

підсобного або фермерського господарства, що здійснює господарську діяльність з використанням земельних ділянок та майна, які належать членам зазначених господарств на правах власності або оренди відповідно до законодавства України. Отже, в якості ознак суб'єкта сільського господаря можуть бути використані наступні фактичні ознаки:

- сільський господар повинен мати на праві власності або оренди земельну ділянку, що надана йому для ведення особистого селянського, особистого підсобного або фермерського господарства;
- надання послуг з СЗТ має відбуватися з використанням майна, зокрема, житлового будинку (сільської садиби), що розташований за місцем постійного проживання. Особливої уваги заслуговує термін "сільська садиба", під якою відповідно до альтернативного законопроекту розуміються житловий будинок з присадибною земельною ділянкою, в якому постійно проживає сільський господар та члени його родини або інший житловий будинок, що знаходиться за місцем постійного проживання зазначених осіб, та належить на праві власності сільському господарю або будь-кому з членів родини, що постійно проживають разом з ним.

2. Характер діяльності

Питання про те, чи можна вважати СЗТ повноцінною професійною туристичною діяльністю і досі залишається відкритим та риторичним. Не дарма в багатьох країнах, що накопичили значний досвід у цій сфері, в якості синоніму терміну СЗТ вживають словосполучення сільська або господарська гостинність, а сам СЗТ не розглядається як підприємницька діяльність. Очевидно, що СЗТ, навіть якщо його і вважати складовою туристичної галузі, є лише вторинною, похідною від професійної туристичної діяльності, ланкою. Саме на такому допоміжному характері СЗТ прямо наголошується в Основних напрямках розвитку туризму в Україні до 2010 року, що схвалені Указом Президента України №973/99 від 10 серпня 1999 року². Визначаючи чинники, що складають основу державної політики в галузі туризму, згаданий документ передбачає "залучення приватного сектору, особливо у сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільського зеленого туризму)". Іншими словами, з аналізу наведеного положення можна зробити висновок про законодавчо закріплену доцільність розмежування СЗТ з підприємницькою діяльністю в туристичній сфері. Згодом такий підхід до СЗТ, але уже в більш імперативній формі, було закріплено в Законі про ОСГ, який відніс надання послуг з СЗТ до предмету діяльності ОСГ та одночасно встановив, що діяльність, пов'язана з веденням ОСГ, не відноситься до підприємницької³. Проте законодавець створив правову колізію, віднісши послуги з СЗТ

¹ На поступову зміну правового режиму може впливати наявність різних факторів або їхньої сукупності, як от: загальноекономічний стан держави та рівень його стабільності та, зокрема, рівень доходів сільського населення та темпи його зростання, фінансова місткість сектору СЗТ та інші чинники

² Указ Президента України "Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року" №973/99 від 10.08.1999 року

³ Це положення закону не позбавляє членів ОСГ права на зайняття підприємницькою діяльністю, проте воно виключає їхній обов'язок набувати статусу суб'єкта підприємництва для здійснення тих видів діяльності, що входять до предмету діяльності ОСГ та, зокрема, для надання послуг з СЗТ

до підприємницької діяльності в Законі України "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність". Автори законопроекту зуміли врахувати особливості цих двох Законів України, передбачивши критерії¹, відповідно до яких можна визначити чи належить СЗТ до підприємницької діяльності, чи ні.

Так, діяльність з надання послуг у сфері СЗТ не відноситься до підприємницької діяльності за умови, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського зеленого туризму не перевищує річний розмір прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним. У іншому випадку надання послуг сільського зеленого туризму має здійснюватися на засадах підприємництва.

Також заслуговує особливої уваги питання надання послуг СЗТ в санаторно-курортних зонах. На погляд авторів альтернативного законопроекту, з метою стимулювання розвитку сільського зеленого туризму в менш розвинених (депресивних) регіонах України та, враховуючи той факт, що в курортних та лікувально-оздоровчих зонах сільський зелений туризм вже реально запрацював, необхідно передбачити положення, яке б зобов'язувало господаря садиби зареєструватися як суб'єкт підприємницької діяльності у випадку розташування його житла в сільській місцевості, яке відноситься до курортної та лікувально-оздоровчої зони.

МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Як згадувалося вище, специфіка тієї чи іншої групи суспільних відносин зумовлює необхідність застосування до неї певної сукупності форм та засобів правового впливу, тобто методу правового регулювання. Що ж стосується сфери цивільно-правових відносин, до яких належать і відносини СЗТ, то тут переважним чином мають застосовуватися диспозитивний та дозвільний методи, які надають певну свободу дій учасникам зазначених відносин, виходячи з принципу: "дозволено все, що не заборонено законом". Суспільна та соціальна значимість відносин СЗТ дає можливість без перебільшення стверджувати, що регуляторна функція держави має бути спрямована не на встановлення жорсткої регламентації самої діяльності суб'єктів у зазначеній сфері, а на створення системи стимулів, заохочень та умов для її подальшого розвитку. Саме такий підхід до вибору методу правового регулювання початково був прийнятий в українському законодавстві. Так, Указом Президента України "Про деякі заходи щодо розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфер України"² зазначалося про необхідність вжити заходів щодо заохочення пільгового довгострокового кредитування будівництва та реконструкції житла, що використовується для надання послуг сільського зеленого туризму.

На погляд авторів альтернативного законопроекту, в сфері СЗТ необхідний такий правовий режим, який передбачатиме реальну систему пільг та заохочень для сільських господарів, що сприятиме організаційному оформленню та подальшому розвитку відносин в зазначеній сфері.

У альтернативному законопроекті не передбачено будь-яких додаткових вимог щодо стандартизації та/або сертифікації житлових приміщень окрім тих, що встановлені нормами чинного законодавства України щодо технічного, санітарного та протипожежного стану житлових будівель та споруд. Кожен потенційний споживач послуг СЗТ має своє уявлення та свої уподобання щодо того, якою має бути сільська садиба, і саме це є хоча й суб'єктивним, проте визначальним критерієм. Установлення формальних, не витребуваних реальними потребами вимог не зможе призвести до єдиного знаменника.

Зрозуміло, що у майбутньому, на певному етапі розвитку СЗТ законодавчі вимоги щодо відповідності надаваних послуг певним стандартам можуть стати необхідними. Що ж стосується якості послуг з СЗТ, то варто визнати, що жодні формальні вимоги та засоби контролю не будуть ефективнішими та дієвішими, ніж та оцінка, яку надасть споживач, замовляючи та оплачуючи послуги або, відмовляючись від них. Головним чинником є те, що споживач повинен мати право вибору найкращої пропозиції і саме сприяння розвитку СЗТ, створення та динамічний розвиток конкурентного середовища у сфері СЗТ може забезпечити йому таке право.

Також законопроектом не передбачені вимоги щодо фінансового забезпечення цивільної відповідальності сільських господарів та обов'язкового страхування споживачів послуг СЗТ.

Для сільських господарів необхідно створити належну мотивацію щодо розвитку послуг у сфері СЗТ. Передусім це стосується правового режиму оподаткування їхніх доходів. Не є таємницею, що, враховуючи сучасний економічний стан держави, вона не може повною мірою виконувати покладені на неї соціальні функції та, зокрема, не може гарантувати всім громадянам нею ж установленого мінімального прожиткового мінімуму. У силу різних обставин в найбільш уразливому становищі опинилося сільське населення, яке більш потерпає від безробіття та, відповідно, має набагато менший рівень доходів порівняно з мешканцями міст. Один з шляхів подолання такого диспаритету – це відмова держави від оподаткування додаткових доходів сільського населення, що не перевищують певного встановленого рівня.

ОПОДАТКУВАННЯ

Відповідно до Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" не включаються до складу загального місячного або річного оподатковуваного доходу "доходи

¹ У деяких країнах у якості критеріїв для відмежування СЗТ від підприємницької діяльності служить обсяг надаваних послуг (наприклад, кількість ліжок-місць) та/або сукупний розмір річного доходу, що отримується відповідно до результатів діяльності в сфері СЗТ. Перший критерій значною мірою залежить від тривалості сезонної активності СЗТ в тому чи іншому регіоні, привабливості самого регіону та, відповідно, рівня "заповнюваності", а також від ціни послуг. Другий виглядає більш об'єктивно, оскільки дозволяє застосувати рівний вимір, рівний підхід до широкого кола сільських господарів незалежно від регіональних особливостей та вартості послуги.

² Указ Президента України №207/2003 від 11 березня 2003 року.

від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної (виробленої):

- на земельних ділянках, наданих для ведення особистого селянського господарства, якщо їхній розмір не було збільшено у результаті отриманої в натурі (на місцевості) земельної частки (паю);
- на земельних ділянках, наданих для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибних ділянок);
- на земельних ділянках, наданих для ведення садівництва та індивідуального дачного будівництва"¹.

Це щодо основної діяльності ОСГ, а щодо доходів, які отримані з інших джерел і, зокрема, від надання послуг у сфері СЗТ, то вони підлягатимуть оподаткуванню на загальних підставах за ставкою², що передбачена згаданим вище Законом³. Разом з тим зазначені доходи включаються до розрахункового місячного доходу, що припадає на одного члена ОСГ. Порядок визначення такого розрахункового доходу затверджений Постановою Кабінету Міністрів України⁴ відповідно до відсильної норми Закону про ОСГ. Таким чином, якщо для члена ОСГ його робота в ОСГ є основною, а розрахунковий дохід дорівнює або перевищує розмір мінімальної заробітної плати, то члени ОСГ вважаються зайнятими особами⁵. Враховуючи це, прикінцеві положення

альтернативного законопроекту містить положення, яким вносяться зміни в податкове законодавство⁶ щодо звільнення від оподаткування доходів осіб, зайнятих в сфері СЗТ, за умови, що їхній розмір не перевищуватиме річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним у межах однієї сільської садиби. Тим самим, надано потужний стимул для організаційного оформлення СЗТ та створено необхідні передумови для його подальшого розвитку.

Обговорення того, яким має бути СЗТ, тривають і сьогодні. Дискусії відбуваються на шпальтах газет, під час проведення "круглих столів". Так, 20 травня 2005 року в рамках виставки-ярмарку "Українське село запрошує" відбувся "круглий стіл" на тему "Програма розвитку українського села "ДАР України" – перспективи розвитку сільського зеленого туризму". Його учасниками були представники органів влади, громадських організацій, які активно обговорювали питання розвитку СЗТ та негайного прийняття відповідного закону про СЗТ. Учасники "круглого столу" в цілому схвалили альтернативний законопроект і висловили сподівання, що одного дня Верховна Рада України таки прийме Закон "Про сільський зелений туризм", який сприятиме соціальному розвитку українського села.

¹ Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" №889-IV від 22 травня 2003 року, п.п.4.3.6 п.4.3 ст.4.

² У 2005 році згадана ставка податку становить 13%, а починаючи з 1 січня 2006 року – 15%

³ Такий самий режим оподаткування доходів фізичних осіб повною мірою розповсюджуватиметься й на осіб, що ведуть фермерське господарство, якщо вони законодавчим актом в сфері СЗТ будуть визнані сільськими господарями

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку визначення розрахункового місячного доходу на одного члена особистого селянського господарства" №2031 від 26 грудня 2003 року

⁵ Стаття 8 Закону про ОСГ

⁶ Передусім та зокрема в згаданий вище Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб"

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про сільський зелений туризм

Цей Закон визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі сільського зеленого туризму та спрямований Закон на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією та здійсненням сільського зеленого туризму на території України.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

1.1. сільській зелений туризм – відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму;

1.2. послуги сільського зеленого туризму – діяльність членів особистого селянського, особистого підсобного або фермерського господарства з надання послуг бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування, інших видів послуг, що спрямовані на задоволення потреб туристів;

1.3. сільський господар – член особистого селянського, особистого підсобного або фермерського господарства, що здійснює господарську діяльність з використанням земельних ділянок та майна, які належать членам зазначених господарств на правах власності або оренди відповідно до законодавства України;

1.4. сільська садиба – житловий будинок з присадибною земельною ділянкою, в якому постійно проживає сільський господар та члени його родини або інший житловий будинок, що знаходиться за місцем постійного проживання зазначених осіб, та належить на праві власності сільському господарю або будь-кому з членів родини, що постійно проживають разом з ним.

2. Усі інші терміни, вживані в цьому Законі, вживаються у тому значенні, в якому вони викладені в Законі України "Про туризм" та Законі України "Про особисте селянське господарство".

Стаття 2. Законодавство України про сільський зелений туризм

1. Законодавство України про сільський зелений туризм складається з Конституції України, Закону України

"Про туризм", Закону України "Про особисте селянське господарство", цього Закону, інших актів законодавства України.

Стаття 3. Особливості діяльності з надання послуг у сфері сільського зеленого туризму

1. Діяльність з надання послуг у сфері сільського зеленого туризму не відноситься до підприємницької діяльності за умови, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського зеленого туризму не перевищує річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним.

2. Розмір прожиткового мінімуму встановлюється законодавством України.

3. У разі перевищення рівня доходів, що передбачені частиною першою цієї статті, надання послуг сільського зеленого туризму має здійснюватись на засадах підприємництва. При цьому в якості суб'єкта підприємницької діяльності може бути зареєстрований як сам сільський господар, так і будь-хто із членів його родини, що постійно проживає з ним та не має обмежень у здійсненні зазначеної діяльності.

4. У випадку розташування сільської садиби в сільській місцевості, яке відноситься до курортної та/або лікувально-оздоровчої зони, сільські господарі або члени його родини зобов'язані зареєструватися як суб'єкти підприємницької діяльності. Оголошення природних територій курортними і лікувально-оздоровчими зонами здійснюється згідно з чинним законодавством України.

5. Реєстрація сільських господарів або членів їхніх родин як суб'єктів підприємницької діяльності з надання послуг у сфері сільського зеленого туризму не тягне за собою їхній вихід з-під юрисдикції цього Закону.

6. Діяльність сільських господарів, що надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, не підлягає ліцензуванню.

Стаття 4. Суб'єкти діяльності в сфері сільського зеленого туризму

1. Суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують діяльність у сфері сільського зеленого туризму, є:

– сільські господарі, а також створені ними громадські організації, їхні об'єднання, діяльність яких є необхідною умовою для належного створення пропозиції та надання послуг сільського зеленого туризму;

– фізичні особи – споживачі послуг сільського зеленого туризму.

¹ Проект підготовлено з ініціативи Проекту "Розвиток Агробізнесу в Україні", Інституту сільського розвитку та Спільки сприяння розвитку сільського туризму

2. Суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують діяльність в сфері сільського зеленого туризму, також можуть бути фізичні та/або юридичні особи, що надають допоміжні послуги (агентські, посередницькі, рекламні, інформаційні тощо) сільським господарям або споживачам послуг сільського зеленого туризму.

Стаття 5. Облік сільських садиб, які надають послуги у сфері сільського зеленого туризму

1. Сільські садиби, які надають послуги у сфері сільського зеленого туризму, підлягають обліку.

2. Облік сільських садиб, які надають послуги в сфері сільського зеленого туризму, здійснюють сільські, селищні ради за місцем розташування сільської садиби в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади з питань статистики.

3. У випадку припинення сільським господарем надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, сільська, селищна рада вилучає його сільську садибу з обліку сільських садиб, які надають послуги у сфері сільського зеленого туризму.

РОЗДІЛ II. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Стаття 6. Основні напрями державної політики у сфері сільського зеленого туризму. Способи та принципи реалізації державного регулювання в сфері сільського зеленого туризму

1. Основними напрямками державної політики у сфері сільського зеленого туризму є:

- удосконалення правових засад регулювання відносин в сфері сільського зеленого туризму;
- всебічне заохочення громадян України до участі в розвитку сільського зеленого туризму;
- визнання сільського зеленого туризму важливою підсобною ланкою туристичної індустрії України та важливим фактором забезпечення самозайнятості та підвищення рівня життя сільського населення;
- залучення національних та іноземних інвестицій у розвиток сільського зеленого туризму;
- створення сприятливих умов для розвитку сільського зеленого туризму, підтримка пріоритетних напрямів діяльності в цій сфері шляхом спрощення та гармонізації податкового, валютного, митного, прикордонного та інших видів регулювання;
- створення економічних умов, які стимулюють розвиток сільського зеленого туризму та сільських територій;
- забезпечення цільового кредитування сільських господарів;
- сприяння перетворенню сільського зеленого туризму у високорентабельну та конкурентноспроможну сферу діяльності;
- забезпечення популяризації сільського зеленого туризму;
- заохочення сільського населення до розвитку приватної ініціативи;

– розвиток соціальної інфраструктури територіальних громад;

– організація та розвиток системи підвищення якості послуг та інформаційного забезпечення сільських господарів та споживачів послуг сільського зеленого туризму;

– залучення майна та коштів юридичних і фізичних осіб з метою створення комплексу якісних послуг в галузі сільського зеленого туризму;

– врахування потреб сільського зеленого туризму при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку туризму.

2. Основні пріоритетні напрямки державної політики в сфері сільського зеленого туризму визначаються у загальнодержавній програмі розвитку туризму в Україні.

3. Реалізація державної політики в сфері сільського зеленого туризму здійснюється шляхом:

- визначення та реалізації основних напрямів державної політики в цій сфері;
  - встановлення принципів та засад стандартизації туристичних послуг в сфері сільського зеленого туризму;
  - спрямування бюджетних коштів на розробку та реалізацію програм розвитку сільського зеленого туризму, а також на популяризацію та рекламу сільського зеленого туризму в Україні та за її межами;
  - нормативного регулювання відносин у сфері сільського зеленого туризму;
  - делегування повноважень щодо проведення категоризації сільських садиб об'єднанням сільських господарів;
  - організації та здійснення статистичного обліку і звітності в сфері сільського зеленого туризму;
  - організації та здійснення державного контролю за дотриманням законодавства в сфері сільського зеленого туризму;
  - сприяння в ініціюванні, розробці та реалізації міжнародних програм, а також програм, що реалізуються за рахунок зовнішніх інвестицій, грантів, тощо в сфері сільського зеленого туризму;
  - надання всебічної допомоги у створенні інфраструктур з розвитку сільського зеленого туризму в Україні.
4. Ключовим принципом державного регулювання в сфері сільського зеленого туризму є делегування функцій та повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері туризму громадським об'єднанням сільських господарів за умови відповідності таких громадських об'єднань вимогам, що встановлені законом.

Стаття 7. Органи, що здійснюють регулювання в сфері сільського зеленого туризму

Регулювання в сфері сільського зеленого туризму здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади з питань туризму, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їхніх повноважень.

Стаття 8. Повноваження органів законодавчої, виконавчої влади України та органів місцевого самоврядування в сфері сільського зеленого туризму

1. Повноваження органів законодавчої та виконавчої влади України в сфері сільського зеленого туризму визначені цим Законом та іншими актами законодавства України.

2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень вирішують наступні питання з розвитку сільського зеленого туризму:

- при розробці проектів регіональних програм розвитку туризму включають в проекти цих програм програми розвитку сільського зеленого туризму в регіоні;
- сприяють розвитку сільського зеленого туризму в регіоні, заохочують сільських господарів до надання послуг в цієї сфері;
- вживають заходи з розвитку соціальної інфраструктури й благоустрою з метою підвищення туристичної привабливості регіону та населеного пункту;
- сприяють створенню громадських об'єднань сільських господарів, що сприяють розвитку послуг в сфері сільського зеленого туризму, співпрацюють з ними у вирішенні питань розвитку цієї сфери;
- створюють на місцях сприятливі адміністративно-організаційні умови для заохочення місцевого населення до надання послуг в сфері сільського зеленого туризму;
- вирішують інші питання розвитку сільського зеленого туризму в регіоні відповідно до законодавства України.

Стаття 9. Програми розвитку сільського зеленого туризму в Україні

1. Програми розвитку сільського зеленого туризму є невід'ємними складовими частинами державних, регіональних, місцевих та інших програм розвитку туризму.

2. Зазначені програми розробляються і затверджуються органами державної влади та органами місцевого самоврядування в межах їхніх повноважень з метою раціонального використання і розвитку сільських, селищних та регіональних туристичних ресурсів у сфері сільського зеленого туризму (природних, культурологічних, етнографічних, історичних, соціально-побутових тощо), їхнє збереження та відновлення; заохочення сільських господарів до надання послуг в сфері сільського зеленого туризму; патріотичного, екологічного виховання населення; створення нових робочих місць та збільшення доходів сільського населення; розвитку соціальної інфраструктури і благоустрою сіл та малих населених пунктів, забезпечення конституційних прав громадян на відпочинок та інших прав громадян.

3. Порядок формування, фінансування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку сільського зеленого туризму визначається відповідно до чинного законодавства України.

Стаття 10. Фінансове забезпечення державної політики в галузі сільського зеленого туризму

1. У проекті Державного бюджету України та проектах місцевих бюджетів щорічно передбачати кошти на розробку і реалізацію програм розвитку сільського зеленого туризму, а також на популяризацію та рекламу сільського зеленого туризму в Україні та за кордоном.

2. Фінансове забезпечення діяльності у сфері сільського зеленого туризму може здійснюватися за рахунок грантів, коштів міжнародних програм та проектів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел фінансування, не заборонених чинним законодавством України.

III. БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ**Стаття 11. Безпека в сфері сільського зеленого туризму**

1. Забезпечення безпеки життя, здоров'я, майна туриста та сільського господаря протягом існування між ними взаємовідносин з надання (отримання) послуг сільського зеленого туризму здійснюється на основі взаємної відповідальності сторін згідно з чинним законодавством.

2. Місцеві органи самоврядування та/або особи, що ними уповноважені, зобов'язані в межах своїх повноважень та при необхідності надавати суб'єктам діяльності у сфері сільського зеленого туризму вичерпну інформацію та відомості щодо:

- можливих джерел небезпеки під час перебування у відповідному населеному пункті;
- місць знаходження лікувальних установ, рятувальних служб, органів міліції, пожежних частин інших невідкладних служб допомоги та порятунку, що діють в межах території перебування тощо, а також засобів першої медичної допомоги, засобів зв'язку для виклику невідкладних служб;
- інших необхідних заходів із забезпечення безпеки сільського зеленого туризму.

3. Сільські господарі зобов'язані надавати всю відому їм інформацію та відомості стосовно безпеки туристів протягом їхнього перебування в сільській садибі.

4. Суб'єкти сільського зеленого туризму несуть відповідальність за недотримання правил безпеки, визначених чинним законодавством України та умовами договору про надання послуг в сфері сільського зеленого туризму.

Стаття 12. Страхування та медичне забезпечення туристів у сфері сільського зеленого туризму

1. Страхування, медичне обслуговування туристів тощо здійснюється згідно з чинним законодавством України.

2. При розміщенні сільські господарі повинні проінформувати туристів про наявність найближчих медичних закладів, адреси та телефони таких закладів та умови обслуговування в них.

IV. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Стаття 13. Встановлення категорій сільських садиб

1. З метою та в порядку, визначеному чинним законодавством України, сільським садибам за заявою сільського господаря можуть присвоюватись відповідні категорії якості та рівня обслуговування.

2. Присвоєння відповідної категорії якості та рівня послуг здійснюється всеукраїнськими об'єднаннями сільських господарів на підтвердження відповідності сільської садиби встановленим вимогам та наявності певного комплексу та рівня якості послуг. Всеукраїнське об'єднання сільських господарів вправі встановлювати додаткові до загальнонаціональних вимоги та критерії якості об'єктів та послуг сільського зеленого туризму.

3. Загальнонаціональні вимоги до безпеки сільських садиб та якості послуг у сфері сільського зеленого туризму встановлюються шляхом затвердження відповідних стандартів та враховуються при категоризації сільських садиб.

4. Присвоєння відповідної категорії якості та рівня послуг підтверджується відповідним сертифікатом.

Стаття 14. Договір про надання послуг у сфері сільського зеленого туризму

1. Договір про надання послуг у сфері сільського зеленого туризму повинен визначати перелік послуг, що надаються туристам сільськими господарями, умови їхнього надання, вимоги до якості послуг, порядок оплати та розрахунків за надані послуги, термін дії договору, права та обов'язки сторін, їхня відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору, порядок і умови внесення змін до договору або його розірвання та інші умови, що не суперечать чинному законодавству.

2. Договір про надання послуг в сфері сільського зеленого туризму може укладатися в письмовій або усній формі з урахуванням особливостей, передбачених Цивільним кодексом України.

3. Договір про надання послуг в сфері сільського зеленого туризму вважається укладеним в усній формі, якщо споживач послуг попередньо повністю або частково сплатив їхню вартість, а сільський господар підтвердив отримання плати відповідною розпискою (квитанцією).

4. Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну замовника під час здійснення ним туристичної подорожі, визначається відповідно до цивільного законодавства України, якщо договором про надання послуг в сфері сільського зеленого туризму не передбачена підвищена відповідальність.

5. Спори щодо надання послуг сільського зеленого туризму між сільським господарем і споживачем цих послуг щодо виконання ними своїх обов'язків за умовами договору вирішуються згідно з чинним законодавством України.

Стаття 15. Права та обов'язки суб'єктів діяльності в сфері сільського зеленого туризму

1. Загальні права та обов'язки суб'єктів діяльності в сфері сільського зеленого туризму передбачені Законом України "Про туризм" з урахуванням особливостей цього Закону.

2. Сільські господарі мають право:

- самостійно визначати назву, перелік, обсяги, вартість послуг сільського зеленого туризму, встановлювати розпорядок роботи, приймати остаточне рішення щодо надання або ненадання послуги, вільно розпоряджатись своїм майном та реалізовувати інші права, встановлені Конституцією та іншими актами чинного законодавства України;

- вимагати від замовників (споживачів) послуг сільського зеленого туризму документи, що містять інформацію про їхню особу та про місце постійного проживання (реєстрації);

- вести самостійну діяльність з рекламування особистого селянського (фермерського) господарства та залучення туристів до користування туристичними послугами сільського зеленого туризму, що надаються сільськими господарями;

- в разі, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського зеленого туризму не перевищує річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунку на сільського господаря та кожного члена родини, які постійно проживають з ним у межах однієї сільської садиби, вести діяльність з надання туристичних послуг в сфері сільського зеленого туризму, які визначені цим Законом, без реєстрації сільського господаря або будь-кого з членів його родини як суб'єктів підприємницької діяльності з надання туристичних послуг;

вносити до уповноважених органів місцевої державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, а також інших органів, що здійснюють регулювання в сфері сільського зеленого туризму, пропозиції щодо збереження та збагачення туристичних ресурсів села, території, регіону; розвитку туристичної діяльності в сфері сільського зеленого туризму, вдосконалення законодавчої та іншої бази в галузі туризму;

отримувати від уповноважених органів місцевої державної адміністрації, органів місцевого самоврядування, а також інших органів, що здійснюють регулювання в сфері сільського зеленого туризму, передбачену законами України допомогу в необхідній професійній підготовці особистого селянського, особистого підсобного або фермерського господарства, а також самих господарів та членів їхньої родини до діяльності в сфері надання туристичних послуг сільського зеленого туризму;

з метою захисту своїх законних прав і інтересів у сфері надання послуг сільського зеленого туризму, створювати неприбуткові організації з туристичної діяльності, а також їхнє об'єднання в порядку, визначеному Цивільним кодексом України, Законом України "Про об'єднання громадян", іншими законами України;

виступати спонсорами у місцевих програмах, спрямованих на розвиток і збільшення туристичної привабливості місцевих населених пунктів (сіл), програмах збагачення

природних ресурсів довкілля, збереження та відновлення об'єктів туристичного показу, програмах розвитку окремих туристичних об'єктів і галузі туризму в цілому;

реалізовувати інші права, передбачені Конституцією України і законами України.

3. Сільські господарі зобов'язані:

в разі, якщо сукупний річний дохід від діяльності у сфері сільського зеленого туризму перевищує сукупний річний розмір прожиткового мінімуму у розрахунок на сільського господаря та кожного члена його родини, які постійно проживають з ним в межах однієї сільської садиби, зареєструватись у визначеному законодавством України порядку як суб'єкт підприємницької діяльності;

забезпечувати умови розміщення (проживання) та харчування туристів у відповідності до протипожежних, санітарних та інших вимог, передбачених нормативними актами України для будинків/помешкань;

вести журнал обліку туристів;

надавати туристам необхідну і достовірну інформацію щодо місць розташування та графіку роботи об'єктів сфери обслуговування, поліклініки, міліції, пошти, телеграфу, ощадних кас, банків та інших закладів;

вживати заходів із охорони і збереження навколишнього середовища (поширювати серед туристів інформацію про правила екологічно безпечної поведінки; не допускати появи смітників шляхом встановлення спеціальних контейнерів для сміття вздовж туристичних маршрутів; відмічати спеціальними знаками місця для складання побутових відходів; здійснювати інші заходи із збереження довкілля, тощо).

Стаття 16. Об'єднання сільських господарів

1. З метою реалізації прав на здійснення діяльності у сфері сільського зеленого туризму сільські господарі можуть об'єднуватись та утворювати громадські організації, що створюються відповідно до Закону України "Про об'єднання громадян" з урахуванням норм цього Закону.

2. Громадська організація, яка об'єднує сільських господарів, а також їхнє об'єднання здійснює такі повноваження в сфері сільського зеленого туризму:

бере участь у розробці нормативно-правових актів у галузі сільського зеленого туризму;

проводить категоризацію сільської садиби;

бере участь у професійній підготовці та перепідготовці сільських господарів;

вживає заходів щодо популяризації сільського зеленого туризму;

на добровільних засадах веде облік сільських господарів, включаючи інформацію про послуги, що надаються ними;

організовує та проводить ярмарки, фестивалі, конкурси, виставки тощо;

готує та подає пропозиції до загальнодержавних та місцевих програм розвитку сільського зеленого туризму;

має інші повноваження, що не суперечать чинному законодавству України та їхнім статутами.

3. Діяльність громадських організацій, що створені сільськими господарями, а також їхні об'єднання з популяризації сільського зеленого туризму, ведення баз даних та розповсюдження інформації про послуги, що надаються, не

розглядається як турагентська чи туроператорська діяльність та не підлягає ліцензуванню.

V. КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Стаття 17. Органи, уповноважені на здійснення контролю за діяльністю в сфері сільського зеленого туризму

Контроль за додержанням вимог законодавства з питань діяльності в сфері сільського зеленого туризму, вживання інших заходів за порушення законодавства у сфері сільського зеленого туризму здійснюється державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями сільських господарів у випадках і в порядку, визначених законом.

Стаття 18. Відповідальність за порушення положень цього Закону

Особи, винні в порушенні положень цього Закону, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Стаття 19. Порядок розгляду спорів з питань надання послуг сільського зеленого туризму

Спори з питань надання послуг у сфері сільського зеленого туризму розглядають судом або третейським судом відповідно до чинного законодавства України.

РОЗДІЛ VI. ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Доповнити пункт 4.3 статті 4 Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" (Відомості Верховної Ради України, 2003 р., N 37, ст.308; із змінами, внесеними Законом України від 1 липня 2004 року N 1958-IV) підпунктом 4.3.37 наступного змісту: "4.3.37. Доходи від надання послуг сільського зеленого туризму, в розмірі, що не перевищує сукупного річного розміру прожиткового мінімуму у розрахунок на сільського господаря та на кожного члена родини, які постійно проживають з ним у межах однієї сільської садиби".

3. Кабінету Міністрів України у місячний строк після набрання чинності цим Законом:

підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;

відповідно до своєї компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України їхніх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Л.С. ХОРИН,
генеральний директор Асоціації страховальників України

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРОСТРАХУВАННЯ

Агροстрахування є одним із найважливіших інструментів мінімізації ризиків сільськогосподарського виробництва.

В Асоціації страховальників України за підтримки Інституту сільського розвитку та компанії ADAS International (Великобританія) проведено дослідження проблем агροстрахування в Україні. Фрагмент цього дослідження, присвячений особливостям законодавчого забезпечення агροстрахування, пропонуємо вашій увазі.

Питання страхування в цілому регулюються спеціальним страховим законодавством, основу якого складає Закон України "Про страхування" (прийнятий 07.03.96 р.).

До нормативно-правових актів, що регулюють питання страхування саме в аграрній сфері, відносяться (розміщені в хронологічному порядку):

- Постанова Кабінету Міністрів України від 11.06.2002 р. № 1000 "Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування врожаю сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень державними сільськогосподарськими підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності";
- Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 р. № 590 "Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування тварин у випадку загибелі, знищення, вимушеного забою, від хвороб, стихійних лих та нещасних випадків";
- Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" (прийнятий 24.06.04 р.).

Для повноти картини доцільно додати до наведеного переліку Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років" (прийнятий 18.01.2001 р.), який на сьогоднішній день втратив свою чинність.

Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 1000

Дана Постанова прийнята з метою гарантування економічної та продовольчої безпеки держави, створення сприятливих умов для розвитку аграрного сектору економіки, захисту інтересів сільськогосподарських підприємств.

Згідно з пунктом 2 Порядку, затвердженого Постановою, суб'єктами обов'язкового страхування встановлено наступні категорії страховальників:

- державні сільськогосподарські підприємства – стосовно врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень;
- сільськогосподарські підприємства всіх форм власності – стосовно врожаю зернових культур і цукрового буряку.

Згідно з пунктом 4 Порядку, затвердженого Постановою, до страхових ризиків, на випадок яких проводиться обов'язкове страхування, відносяться град, пожежа, замерзання, ураган, буря, злива, зсув ґрунту, повінь, сель, засуха, повне несподіване знищення посівів карантинними шкідниками.

У Постанові наводяться максимальні значення страхових тарифів, які мають застосовуватися при його реалізації.

Залежно від регіону та об'єкта страхування вказані тарифи змінюються в діапазоні 6...9,5%.

До позитивних сторін Постанови можна віднести прагнення держави захистити інтереси сільськогосподарських підприємств.

До недоліків Постанови відносяться наступні:

- нечітке формулювання положень стосовно кількості страхових ризиків, від яких має проводитися обов'язкове страхування, що створює можливість для їхнього довільного вибору та граничного зменшення кількості і, як наслідок, може призводити до відповідного зниження рівня страхового захисту;
- відсутність зв'язку між об'єктами страхування та рекомендованими для їхнього страхування ризиками;
- відсутність деталізації необхідних для використання страхових параметрів – франшизи та розміру страхового покриття, що відкриває можливість для маніпуляцій, які можуть різко знизити рівень страхового захисту;
- відсутність зв'язку між обов'язковою формою страхування і низькою якістю страхових послуг, що перетворюють аграріїв на заручників страхових компаній;

Указані недоліки призвели до того, що обов'язкове агροстрахування на практиці у багатьох випадках здійснюється фіктивно. Отже, мета даної Постанови не досягнута.

Постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 р. № 590

Дана Постанова прийнята з метою забезпечення економічної та продовольчої безпеки держави, створення сприятливих умов для розвитку племінної справи в аграрному секторі економіки, захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників.

Згідно з пунктом 3 Порядку, затвердженого Постановою, суб'єктами обов'язкового страхування установлені страхувальники – власники тварин, що підлягають обов'язковому страхуванню.

Згідно з пунктом 4 Порядку, затвердженого Постановою, обов'язковому страхуванню підлягають тварини, що належать на правах державної, комунальної або приватної власності страхувальнику.

Згідно з пунктом 5 Порядку, затвердженого Постановою, до страхових ризиків, на випадок яких проводиться обов'язкове страхування, відносяться загибель, знищення, вимушений забій тварин внаслідок інфекційних хвороб, пожежі, вибуху, урагану, блискавки, дії електричного струму, сонячного чи теплового удару, землетрусу, повені, обвалу, бурі, бурану, граду, замерзання, удушення, отруєння травами чи речовинами, укусу змії чи отруйних комах, утоплення, падіння в ущелину, попадання під транспортні засоби та інші травматичні uszkodження.

У Постанові визначено єдине значення максимального страхового тарифу, що дорівнює 5% від страхової суми.

У Постанові наводиться перелік сільськогосподарських тварин, що підлягають обов'язковому страхуванню. До них відносяться племінні тварини: велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні (чистопородні чи отримані через затверджену програму породного удосконалення тварини, котрі мають племінну (генетичну) цінність і можуть використовуватися в селекційному процесі) віком старші 1 року.

Позитивні та негативні сторони даної Постанови повністю співпадають з аналогічними параметрами, зазначеними вище для Постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 1000.

Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" (набирає чинності з 01.01.2005 р.).

Мета прийняття Закону – стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення.

Пункт 10.1 Закону зобов'язує учасників організованого аграрного ринку страхувати ризики у випадках продажу будь-якого виду товарного деривативу, базовим активом якого є сільськогосподарська продукція, а також у випадках прямого або непрямого фінансування виробництва сільськогосподарської продукції або її здешевлення при допомозі держави.

Закон дає визначення комплексного (п. 10.2), індексного (п. 10.3) та добровільного (п. 10.4) страхування сільськогосподарської продукції.

Безсумнівною новацією Закону (ст. 11) є введення такого поняття, як Фонд аграрних страхових субсидій (ФАСС).

ФАСС є державним спеціалізованим закладом, що створюється для надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції.

Доходи ФАСС формуються за рахунок бюджету та за рахунок обов'язкових 2% відрахувань страховиками від сум страхових премій, отриманих внаслідок обов'язкового чи добровільного страхування окремих видів сільськогосподарської продукції.

ФАСС надає страхові субсидії у розмірі 50% від вартості страхових премій (внесків), фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку при комплексному та індексному страхуванні сільськогосподарської продукції.

Закон (п.п. 14.1.1) зобов'язує вважати недійсними обмеження законних прав власників сільськогосподарської продукції на вільне володіння, користування чи розпорядження нею.

Позитивною відмінністю даного Закону від розглянутих вище Постанов є більш чітке визначення переліку ризиків, від яких має здійснюватися обов'язкове страхування.

Безсумнівним достоїнством Закону є визначення механізму наповнення бюджету ФАСС (на відміну від декларативних прагнень до фінансової підтримки аграріїв Закону України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років").

До недоліків Закону можна віднести наступні:

- несумісність деяких "зимових" та "літніх" ризиків, від яких необхідно здійснювати обов'язкове комплексне страхування, що знижує чіткість у визначенні переліку ризиків, що їх вимагає Закон, і, внаслідок цього, може створити методологічні труднощі під час його застосування, які відкривають шлях для псевдострахування;
- відсутність деталізації необхідних для використання страхових параметрів – франшизи і розміру страхового покриття, що відкриває можливість для маніпуляцій, які можуть різко знизити рівень страхового захисту;
- відсутність представників аграрного сектору в процедурі затвердження правил індексного страхування центральним органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, який, як показала практика, не має достатньої кваліфікації навіть в області класичного страхування, не кажучи вже про принципово нові страхові продукти, і, окрім того, не показав себе як захисник інтересів споживачів страхових послуг;
- відсутність можливості отримання аграріями страхових субсидій від ФАСС до виплати страхових премій, що може ускладнювати застосування механізму страхування в принципі, враховуючи відсутність оборотних коштів у значній частині аграріїв;
- в Законі встановлена відверто занижена величина припустимого страхового тарифу в розмірі 5%, яка абсолютно не відповідає реальним значенням тарифів для комплексного та індексного страхування, які, зазвичай, знаходяться в межах 5...15%. Додатковим підтвердженням заниженості тарифу є його невідповідність розміру тарифів, установлених Постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 1000, значення яких знаходяться в діапазоні 6...9,5%;
- відсутність механізмів, направлених на скорочення термінів виплати відшкодування, з урахуванням можливих значних затримок з боку страхових компаній, після

яких відшкодування не може бути використано ефективно (наприклад, для пересіву озимих);

- відсутній механізм контролю над діяльністю ФАСС, що може призвести до нецільового чи неекономного використання акумульованих в ньому коштів;

- відсутнє визначення сум, які ФАСС зможе залучити від страхових компаній, що створює невизначеність в оцінці реальних фінансових можливостей Фонду;

- Закон кваліфікує як протиправні обмеження законних прав власників сільськогосподарської продукції на вільне володіння, користування чи розпоряджання нею. Проте ця норма Закону суперечить вимогам про обов'язкове страхування агроризиків, що містяться в Постанові Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 1000;

- як і в Постанові Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 року № 1000, в Законі відсутній зв'язок між обов'язковою формою страхування та низькою якістю страхових послуг, що, по-перше, перетворює аграріїв в заручників страхових компаній і, по-друге, різко знижує ефективність використання страхових субсидій внаслідок того, що їхня лівова частка буде осідати в кишенях страхових компаній (при 10% збитковості страхових операцій 90% страхових субсидій залишатиметься у страховиків).

Даний Закон набрав чинності з 01.01.2005 р. Тому більш повний аналіз його сильних і слабких сторін дасть майбутня практика.

Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років" (був чинним до кінця 2004 року).

Даним Законом сільське господарство декларується як пріоритетна область народного господарства, а період

2001-2004 років визначається як період реформування сільського господарства.

Стаття 15 Закону вводить обов'язкове страхування врожаю багаторічних сільськогосподарських культур, що має здійснюватися державними сільськогосподарськими підприємствами, а стосовно врожаю зернових культур і цукрового буряку – сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності.

Закон встановлює, що не менше 50% витрат сільськогосподарських підприємств на обов'язкове страхування врожаю компенсуватиметься за рахунок Державного бюджету України.

До очевидних недоліків Закону відноситься відсутність будь-якої деталізації механізмів досягнення поставлених цілей, що робить Закон відверто декларативним.

Наприклад, держава планувала виділити у 2002 році 50 млн. грн. (9,4 млн. USD), у 2003 році – 100 млн. грн. (18,7 млн. USD) для компенсації страхових витрат аграрного сектору, проте в бюджети вказаних років зазначені кошти не було закладено.

У період дії Закону аграрний сектор України пережив низку серйозних економічних потрясінь (руйнівні для аграріїв наслідки зими 2002-2003 років, зернова криза тощо), що доводить відсутність позитивного впливу Закону на стан аграрного сектору.

Аналіз законодавчого забезпечення страхування в аграрній сфері України показує, що воно не є системним, недостатньо чітко передбачає механізми фінансової підтримки аграрного сектору, не повною мірою враховує методологічні особливості страхування та інтереси аграріїв і тому потребує серйозного вдосконалення.

Вдосконалення законодавства має бути спрямовано на усунення вищевказаних недоліків.

С.І. ГРИКШТАС,*спеціаліст із зв'язків з громадськістю**Київської обласної аграрної дорадчої служби*

КИЇВСЬКА ОБЛАСНА АГРАРНА ДОРАДЧА СЛУЖБА

Перша дорадча служба в Київській області була створена у 2001 року на базі сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу "Макарівський сільський сервісний центр". Саме в процесі роботи кооперативу з'явився попит на консультаційні послуги серед сільськогосподарських товаровиробників, в першу чергу, зі сторони фермерів та власників особистих підсобних господарств. Найбільше запитань надходило щодо агрономії (застосування агрохімікатів), зоотехнії (ведення племінної справи та покращення стада), ведення бухгалтерського й податкового обліку у фермерських господарствах, юридичного захисту сільських господарів нової формації.

Тільки за перший рік роботи Макарівська аграрна дорадча служба надала більше 1300 різних консультацій фермерам, власникам ОПГ та сільському населенню в цілому. Прикладом плідної співпраці дорадчої служби з фермерськими господарствами району може бути надання фермерам Т. Зубарю, В. Якимчуку, М. Гарбарчуку послуг з ведення бухгалтерського та податкового обліку, захист їхніх інтересів перед податковими та іншими органами.

У цілому, досвід роботи Макарівської дорадчої служби виявився позитивним і, спираючись на практичні напрацювання, при підтримці Міністерства Великої Британії у справах міжнародного розвитку була розроблена й впроваджується програма створення мережі аграрних дорадчих служб у Київській області.

На першому етапі створено Київську обласну аграрну дорадчу службу та три філії у Макарівському, Згурівському та Ставищенському районах. У перспективі планується створити філії ще в двох районах області. Передбачається, що дорадчі служби базових районів мають охоплювати дорадчою діяльністю не лише ті райони, в яких вони безпосередньо створені, а також і навколишні, що знаходяться в даному регіоні (наприклад, Макарівська районна аграрна дорадча служба має охоплювати своєю діяльністю Поліський регіон, а саме Макарівський (базовий), Бородянській та Іванівський райони).

Основними клієнтами Київської обласної дорадчої служби є:

- ✓ Фермерські господарства
- ✓ Власники особистих підсобних господарств
- ✓ Сільськогосподарські підприємства
- ✓ Сільські підприємці
- ✓ Підприємства агробізнесу
- ✓ Сільські територіальні громади
- ✓ Державні установи

Ключові завданням дорадчої служби це:

- надання практичної допомоги клієнтам в освоєнні методів прибуткового господарювання в умовах ринкової економіки;

- підвищення рівня знань і практичних навичок сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення шляхом активного навчання, демонстраційних показів, надання інформації тощо;

- надання індивідуальних порад сільським господарям з питань маркетингу, менеджменту, застосування сучасних технологій;

- сприяння органам виконавчої влади та місцевого самоврядування у реалізації державної політики у сільських регіонах та громадах;

- вивчення та впровадження прогресивних технологій та інновацій.

На практиці поставлені завдання вирішуються шляхом надання консультацій:

- у галузі рослинництва: складання виробничих програм, систем сівозмін, систем внесення добрив, захисту рослин від шкідників та хвороб, технологічних карт вирощування сільськогосподарської продукції, консультації щодо обробітку ґрунту, внесенню добрив, зберігання вирощеної продукції;

- у галузі тваринництва: планування руху поголів'я тварин у господарстві, консультації з відтворення стада та рекомендації щодо його поліпшення, проведення бонітування тварин та допомога у веденні первинного зоотехнічного і племінного обліку, планування племінної роботи та розробка заходів з поліпшення стада, надання консультацій щодо технології заготівлі кормів і годівлі тварин, аналіз кормових раціонів та їхнє збалансування, інші консультації;

- консультації з питань податкового та бухгалтерського обліку, складання бухгалтерської, податкової та статистичної звітності, аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств, оцінка економічної ефективності виробництва окремих видів продукції та складання бізнес-планів, захист економічних інтересів сільгоспвиробників перед податковими та іншими органами;

- правове забезпечення діяльності фермерських та інших сільськогосподарських підприємств: надання допомоги в оформленні документів щодо організації господарської діяльності, укладенні договорів, юридичний супровід їхнього виконання, підготовка позовних заяв та відстоювання інтересів в судах, допомога у вирішенні конфліктних питань через третейський суд тощо;

- проведення навчань з технологічних питань сільськогосподарського виробництва, питань бухгалтерського обліку та оподаткування, юридичних питань;

- проведення демонстраційної діяльності на базі фермерських господарств і поширення передових технологій сільськогосподарського виробництва.

Окрім переліченого, дорадча служба поставила за мету надання всесторонньої допомоги сільськогосподарським товаровиробникам та сільським громадам

у формуванні ринкової інфраструктури у селі, а саме:

- створення та супровід діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- створення сільських кредитних спілок та їхня фінансовий підтримка;
- диверсифікація виробництва та зайнятості сільського населення, спрямована на розширення сфери обслуговування та первинної переробки сільськогосподарської продукції;
- створення сільських комунальних підприємств та громадських організацій.

Однією з головних проблем побудови та ефективної діяльності аграрної дорадчої служби є пошук джерел її фінансування. Передбачається, що дорадча служба має працювати на принципах часткової самоокупності, але на сьогоднішній день наші основні клієнти – фермерські та особисті підсобні господарства – не спроможні повністю сплачувати вартість кваліфікованих консультацій.

Зважаючи на те, що Київська аграрна дорадча служба створена за підтримки проекту Міністерства Великої Британії у справах міжнародного розвитку "Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні",

то на першому етапі основне фінансування буде здійснюватись за рахунок цього проекту. Тому дорадча служба на цьому етапі має можливість надавати консультації фермерським та особистим підсобним господарствам з комерційних питань за пільговими цінами, що становлять 15-20% від собівартості. Суспільно-корисні послуги та консультації (навчання, демонстраційна діяльність, інформаційне забезпечення, третейський розгляд некомерційних спорів тощо) у період діяльності Програми надаються безкоштовно.

Київська обласна аграрна дорадча служба політично не заангажована і запрошує до співпраці всі громадські організації та професійні об'єднання для спільного досягнення єдиної мети – підвищення добробуту сільськогосподарського товаровиробника та рівня життя всього сільського населення.

Адреса офісу:

вул. Червонопрапорна, 34 (2 поверх),
Київ, Україна, 03083
(територія Корчуватського
комбінату будівельних матеріалів)
тел./факс: (044) 267 62 64, 267 62 37

РІЧАРД РОЗВАДОВСЬКИЙ,
керівник Проекту Програми TACIS
"Покращення системи логістики та
маркетингових каналів збуту
для малих і середніх підприємств
у сільському господарстві"

І.Д. КРАВЧЕНКО,
експерт з агробізнесу, місцевий
координатор Проекту Програми TACIS
"Покращення системи логістики
та маркетингових каналів збуту
для малих і середніх підприємств
у сільському господарстві"

ПЕРСПЕКТИВИ ПОКРАЩЕННЯ СИСТЕМИ ЛОГІСТИКИ ТА МАРКЕТИНГОВИХ КАНАЛІВ ЗБУТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Розвиток аграрного сектору в цілому та інфраструктури аграрного ринку, зокрема на перехідному етапі розвитку національної економіки України, характеризується обмеженістю сільськогосподарської логістики, зокрема в тому, що стосується збереження, транспортування та пакування продукції; обмеженістю знань про закупку, виробництво/переробку, дистрибуцію, ціноутворення, маркетинг, а також обмеженим доступом цільової аудиторії до каналів збуту; обмеженістю фінансування загалом і можливостей використання механізмів фінансування (складські свідоцтва, фінансування дебіторської заборгованості, лізинг, іпотека тощо); обмеженістю прозорості ринку, що обумовлена відсутністю загальної ринкової інформації; обмеженістю та недостатністю чинної законодавчої бази; обмеженістю досвіду та знань з використання систем постачання та управління такими системами приватними виробниками/фермерами та маркетинговими групами/кооперативами, обмеженою кількістю приватних виробників/фермерів та маркетингових груп і кооперативів.

Представництво Європейської Комісії в Україні (<http://www.delukr.cec.eu.int/>), усвідомлюючи накопичені вищезазначені проблеми, розпочало з березня 2005 року роботу Проекту Програми TACIS "Покращення системи логістики та маркетингових каналів для малих і середніх підприємств у сільському господарстві" (www.agrilogistics.com.ua), що фінансується Європейським Союзом. Проект розрахований на 22 місяці – до кінця грудня 2006 року. Впроваджує проект консорціум компаній на чолі зі "Сканагрі Свіден" (Scanagri Sweden, www.scanagri.se), до якого увійшли "ІнтерПроджекст" (InterProjects, www.interprojects.de), Данський технологічний інститут (Danish Technological Institute, www.danishtechnology.dk) та ABC Польща (ABC Poland, www.abcpoland.com.pl). Бенефіціром проекту є Міністерство аграрної політики України, партнерами – Асоціація фермерів та приватних землевласників України, Всеукраїнський союз сільськогосподарських підприємств, Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, Національна асоціація сільськогосподарських обслуговуючих коопе-

ративів України тощо. Діяльність проекту буде зосереджена в трьох регіонах (див. рис. 1; ст. 90):

1. Центральний – головний офіс проекту у Києві, який покриває своєю діяльністю Київ, Київську область та ринок худоби у Черкаській області;

2. Західний – регіональний офіс у Тернополі, який покриває своєю діяльністю Івано-Франківську, Тернопільську, Чернівецьку області та один з оптових сільськогосподарських ринків у Львові;

3. Східний – регіональний офіс у Харкові, який покриває своєю діяльністю Харківську, Донецьку, Сумську та Запорізьку області. Цей регіон важливий з огляду на високу густоту населення (величезний споживчий ринок) та необхідність реалізації експортного сільськогосподарського потенціалу України в Російську Федерацію, Білорусь та країни Сходу.

Головна мета Проекту полягає у вдосконаленні маркетингових каналів та системи логістики для фруктів і овочів, худоби та зернових продуктів. Звідси основними завданнями є:

- сприяння формування маркетингових та закупівельних груп плодоовочевої продукції;
- організація систем постачання для малих та середніх підприємств-переробників сільськогосподарської продукції;
- сприяння у розробці стандартів сільськогосподарської продукції;
- організація систем логістики та постачання, в тому числі систем управлінської інформації;
- консультаційна підтримка Міністерства аграрної політики України в процесі розробки законодавчої та нормативно-правової бази;
- організація пілотного оптового ринку худоби;
- підвищення ефективності оптового маркетингу продуктів;
- проведення тренінгів з питань отримання кредитів та грантів.

У процесі реалізації завдань передбачених технічним завданням, Проект співпрацюватиме та залучатиме до роботи обласні та районні державні адміністрації пілотних областей, сільськогосподарські дорадчі служби,

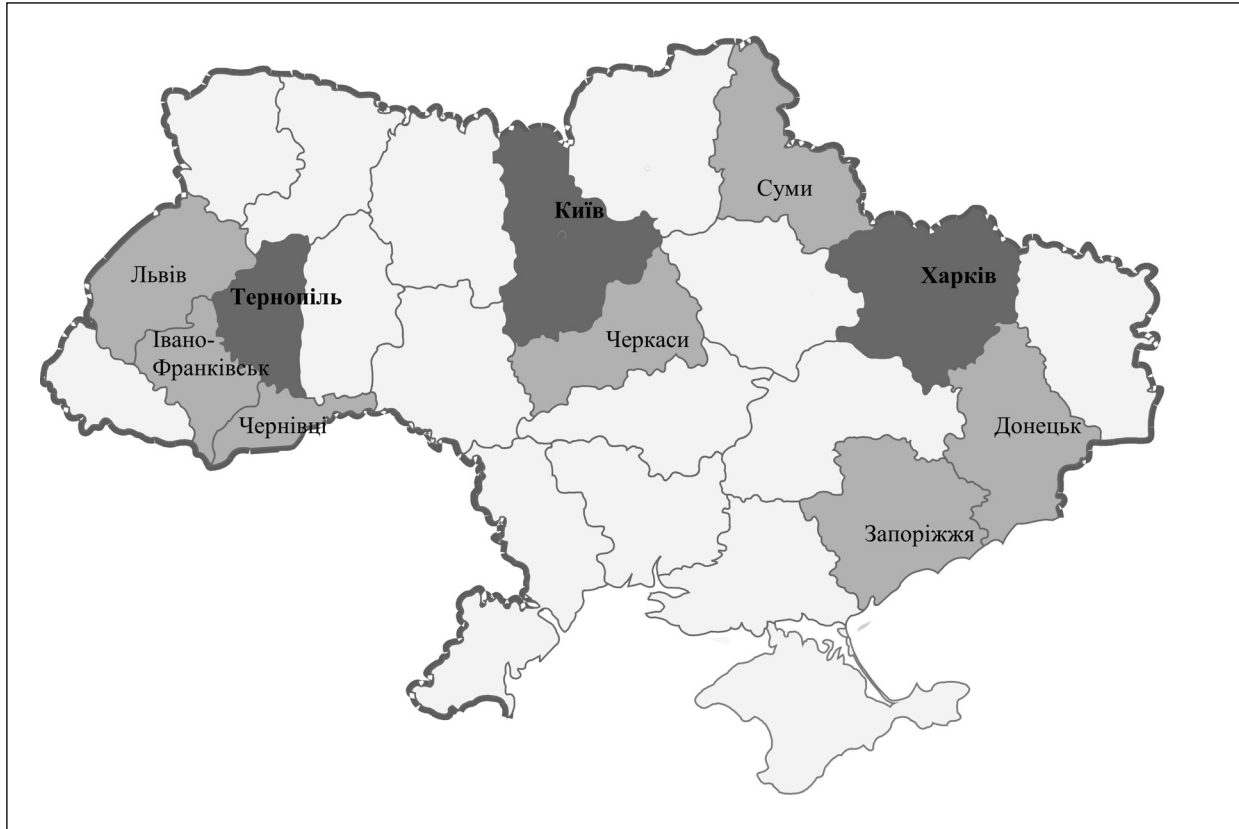

Рис. 1 Географія Проекту Програми TACIS Європейського Союзу "Покращення системи логістики та маркетингових каналів збуту для малих і середніх підприємств у сільському господарстві"

консалтингові компанії, громадські неприбуткові організації, в т.ч. асоціації, кооперативи, а також фінансово-кредитні установи та наукові організації.

Наші координати:

вул. Хрещатик 29, оф. 71,

Київ, Україна, 010016

тел./факс: +380 44 234 52 15, 234 96 99, 235 16 12

e-mail: info@agrilogistics.com.ua

<http://www.agrilogistics.com.ua>

І. В. МОВЧАН

Президент Міжнародного благодійного фонду
"Український освітній центр реформ"

ЗАДЛЯ ПРАВДИВОЇ ТА КОРИСНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Інститут сільського розвитку вже давно й плідно співпрацює з Українським освітнім центром реформ (УОЦР). Результатами співпраці стали такі популярні серед населення брошури: "Земельна абетка", "Як селянам отримати кредит. Практичні поради". Не залишаються поза увагою й спільні дослідження, статті, прес-клуби УОЦР за участю фахівців ІСР... Є й плани на майбутнє...

Інтерв'ю з президентом Українського освітнього центру реформ Іриною Мовчан – це не лише розповідь про партнера, це ще й шанс нашим читачам стати партнером УОЦР.

– Пані Ірино, ваша організація є знаною, авторитетною в Україні. Як вам вдалося досягти успіху?

– Український освітній центр реформ – міжнародна благодійна організація. Уже четвертий рік ми виконуємо велике грантове замовлення Агентства США з міжнародного розвитку. А це потребує значних сил та ресурсів, оскільки ми працюємо з усіма регіонами України..

Окрім того, УОЦР є переможцем багатьох конкурсів, проведених серед організаторів інформаційних кампаній. На виконання освітніх проектів ми отримували гранти від Фонду Чарльза Стюарта Мотта, Міжнародної організації з міграції, ПРООН, Національного фонду демократії, Міжнародного фонду "Відродження", Фондації "Ей-вон" тощо.

– На яку діяльність видаються такі гранти?

– Як правило, це інформаційна підтримка економічних, демократичних і соціальних перетворень в Україні, ширше залучення українських громадян до реформування, що сприятиме побудові демократичної держави з ринковою економікою та розвитку громадянського суспільства. Ми роз'яснюємо мільйонам людей те, що потрібно їм сьогодні: правові та економічні питання землекористування, основи впровадження приватного сільського господарства, засади грамотної сплати податків. Велику увагу приділяємо інформуванню населення про стан громадського здоров'я; роз'яснюємо тонкощі реформування пенсійної системи та інші аспекти перебування системи соціального захисту.

– Коли і як народився Центр? Розкажіть, як все починалося?

– Почалося все у 1994 році з міжурядового українсько-американського проекту технічної підтримки – "Української освітньої програми ринкових реформ".

За кілька років, провадячи активну освітню діяльність, він зібрав кращих фахівців-інформаційників, журналістів, дизайнерів, продюсерів... Коли проект добігав свого кінця, ми всі зрозуміли, що інформаційно-освітня підтримка реформ ще довго буде потрібна в Україні. Тож і заснували Міжнародну благодійну організацію, яка фактично зберегла напрямки роботи та основні ресурси свого попередника. Ось вже четвертий рік поспіль ми успішно займаємося цією діяльністю як абсолютно самостійна, самодостатня організація.

– А хто зараз працює в Центрі?

– Наш УОЦР об'єднує кращих експертів з питань сталого розвитку, економічних, соціальних та демократичних реформ, а також – професіоналів-інформаційників, здатних створювати високоякісні теле- та радіопрограми, готувати матеріали для друкованих засобів масової інформації. Окрім того, з організацією тісно співпрацюють понад 600 журналістів з усіх регіонів України.

– Чим усі ці фахівці займаються, так би мовити, щодня?

– Це гігантський обсяг роботи. Фахівці видавничого комплексу готують до друку книжки, журнали та брошури наших авторів. Ця друкована продукція носить суто практичний, прикладний характер і допомагає мільйонам людей зорієнтуватися в малому бізнесі, податковій справі, в тонкощах отримання землі, в землекористуванні.

Наші фахівці телебачення й радіо готують цікаві теле- і радіопрограми, що виходять на кількох національних теле- і радіоканалах. Деякі з них – "Перехрестя", "Життя відстанню в 10 хвилин" – уже давно мають свою багатомільйонну аудиторію.

Наша національна мережа прес-клубів, яка представлена в кожному обласному центрі, успішно доносить до людей цікаву, потрібну й якісну інформацію через

повідомлення місцевих журналістів у регіональних ЗМІ. Якщо поррахувати річний сумарний наклад регіональних газет, що опублікували нашу інформацію, то цей показник сягає далеко за 100000000 примірників.

Якщо говорити про наш Національний прес-клуб, то його гостями були всі Президенти та Прем'єр-міністри України, десятки міністрів, народних депутатів, вчених зі світовими іменами. А постійними відвідувачами Національного прес-клубу є всі провідні журналісти, аналітики та оглядачі національних ЗМІ.

Наші соціологи постійно "тримають руку на пульсі" громадської думки. Ми намагаємося повсякчас вгамовувати "інформаційний голод" населення в тій чи іншій ділянці соціально-економічного життя.

Окрім того, у нашому центрі вже майже вісім років працює така консультативна служба, як "Інформаційна лінія". З 9 ранку до 21 години 18 висококваліфікованих фахівців цієї служби по телефону надають громадянам безкоштовні консультації з питань, що стосуються нормативно-правової бази економічної та соціальної політики держави, а також докладно інформують про останні зміни в законодавстві. Консультанти, які, до речі, пройшли спеціальне стажування, пояснюють зрозумілою мовою складні положення регулятивних документів, допомагають у вирішенні нагальних проблем. Консультаціями інформаційної лінії можуть скористатися всі бажаючі: підприємці, пенсіонери, пересічні громадяни. Тільки за один день консультантами надаються більше 500 консультацій. До речі, це єдина в Україні така потужна консультативна служба.

– З ким УОЦР співпрацює у цій всеохоплюючій діяльності?

– У нас сотні партнерів! Насамперед це громадські організації, так звані "мозкові центри" – такі, наприклад, як Асоціація фермерів та приватних землевласників України, громадська організація "Інститут сільського розвитку", Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, Національна Аграрна Палата України тощо.

Звичайно, співпрацюємо й з державними установами із Кабінетом Міністрів, міністерствами та відомствами. Співпрацюємо з владою на рівних – "підставляємо плече" там, де державні органи відчувають гострий брак

інформаційних ресурсів, передових інформаційних технологій та висококваліфікованих кадрів.

Утім, "підставляємо плече" не лише владі. Ідеться й про пересічних громадян. Адже саме вони понад усе потребують правдивої та корисної інформації. Себто тієї інформації, якою можна скористатися в житті. Так, завдяки нашим інформаційним кампаніям, повідомленням, виданням, у тому числі й брошурам, багато хто із селян остаточно вирішив для себе земельне питання – одержав земельні паї, оформив на них державні акти, розпочав власну справу тощо.

Чого ми прагнемо? Того, щоб люди зрозуміли, що їхній добробут перш за все залежить від них самих. Тож, скориставшись необхідною інформацією, вони можуть і мусять спрямувати свої зусилля на те, щоб досягти бажаного рівня життя. І в цьому сенсі бути менш залежними від владних структур.

– Як і де вас можна знайти?

– Наші кінцеві результати, повторюю, це не лише наша заслуга. Ми їх досягаємо разом із нашими партнерами. Тож ми завжди відкриті для співпраці зі структурами, які так само працюють на реформи, на покращення українського буття. Заходьте, телефонуйте, пишіть...

Офіс:

вул. Шовковична, 42-44, Київ, Україна, 01601
тел.: (044) 490-69-88
факс: (044) 490-69-89
e-mail: inbox@cure.org.ua
<http://www.umrep.kiev.ua>, <http://www.cure.org.ua>.

Контакти регіональних прес-клубів УОЦР:

<http://cure.org.ua/pressclubs/>

Адреси сайтів, які підтримує Центр:

Е-порадник: – <http://poradnyk.cure.org.ua>.
Мережа аналітичних центрів України:
– <http://intellect.org.ua>.
Сайт радіосеріалу "Життя відстанню в 10 хвилин":
– <http://radioserial.org.ua>.

Розмову вів Микола АНДРЕЄВ

ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ¹

Незабаром вийде з друку посібник "Об'єкти соціальної сфери у сільській місцевості: успішний досвід утримання та управління".

Автори посібника – Тимошенко Н.В. (ГО "Інститут сільського розвитку", Київ), Осипова М.М., к.е.н. (ГО "Центр розвитку села", Одеса), Карпенко В.В., кандидат наук з державного управління (Київська обласна аграрна дорадча служба, Київ), Шинкаренко М.М. ("Донецький аграрний розвиток", Донецьк), Демидович О.В. ("Донецький аграрний розвиток", Донецьк), Деменко Я.В. (ГО "Центр розвитку сільського господарства та правової підтримки", Київ), Мельник Є. (ГО "Центр розвитку села", Одеса).

Це перший посібник з серії посібників Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні (URLP) Міністерства Великої Британії у справах міжнародного розвитку (DFID), основна мета яких – розповсюдження досвіду та моделей, розроблених під час реалізації Програми у сферах покращання економічного становища та зайнятості селян, розвитку інфраструктури сільської місцевості, розбудови громадянського суспільства, захисту прав та інтересів селян, в тому числі й через механізми третейського судочинства тощо.

У цьому посібнику представлений найкращий досвід та ефективні моделі управління об'єктами соціальної сфери села. Автори ставили перед собою завдання допомогти органам влади та місцевого самоврядування

підвищити якість й ефективність управління такими об'єктами, забезпечити сільським жителям доступність життєво важливих послуг.

Із посібника також можна дізнатися про форми утримання об'єктів соціальної сфери у сільській місцевості, такі як комунальне підприємство, обслуговуючий кооператив, приватне підприємство, переваги та недоліки їхньої діяльності за різних обставин, а також про процедуру їхнього створення.

Цікавими та корисними мають бути для читачів посібника теми про органи самоорганізації сільського населення, сільські сервісні центри, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. У посібнику також описані реальні приклади успішного функціонування таких моделей.

У додатках можна буде знайти приклади та зразки різних статутних документів, положень, договорів тощо.

Характерна риса посібника – його практично-прикладний характер.

Посібник розрахований на широке коло читачів насамперед представників органів місцевого самоврядування, голів сільських громадських організацій та ініціативних груп, підприємців, представників органів державної виконавчої влади, депутатів місцевих рад.

Замовити посібник можна через Інститут сільського розвитку.

¹Матеріал для друку наано Програмою підвищення рівня життя сільського населення в Україні

І.М. САНЖАРОВСЬКИЙ,
спеціаліст із залучення ресурсів
Міжнародної благодійної фундації
"Хайфер Проджект Інтернешнл"

ЗАЛУЧЕННЯ РЕСУРСІВ, РОЗРОБКА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОЕКТІВ РОЗВИТКУ ГРОМАД

У березні 2005 року вийшла з друку книга "Залучення ресурсів, розробка та реалізація проектів розвитку громад" підготовлена фахівцями Міжнародної благодійної фундації "Хайфер Проджект Інтернешнл".

Метою цієї публікації є надання допомоги українським неприбутковим організаціям (недержавним і державним), зацікавленим у започаткуванні та впровадженні проектів, спрямованих на вирішення актуальних проблем та подальший розвиток громад та територій. Видання адресоване, в першу чергу, лідерам громадських організацій, службовцям органів державної влади та місцевого самоврядування, експертам, науковцям і практикам, усім тим, хто цікавиться питаннями розробки та впровадження проектів, здійснює підготовку заявок для отримання фінансування, прагне налагодити співпрацю з українськими і зарубіжними організаціями, що здійснюють фінансування таких проектів.

При написанні книги використані сучасні підходи до розробки, моніторингу та оцінки проектів, що застосовуються державними і недержавними донорськими організаціями та фондами у розвинених країнах світу, а також ті з них, які представлені в Україні.

У першому розділі видання описано типи апікаційних документів (заявок), які використовуються для подання донорським організаціям з метою отримання фінансування. Серед представлених тут документів – апікаційна форма, лист-запит та проектна пропозиція. У розділі містяться поради щодо того, як треба готувати документи, на що необхідно звернути особливу увагу, а також подано деякі правила спілкування з організаціями-донорами.

Другий розділ книги містить методологію та окремі

методики логічного планування розробки проекту, зокрема: проведення аналізу зацікавлених сторін; аналізу дерева проблем та дерева цілей; вироблення бачення майбутнього; залучення зацікавлених сторін до розробки і впровадження проектів; розробки логічної структури проекту тощо. Наприкінці розділу наведено приклад складання логічної структури проекту.

У третьому розділі публікації йдеться про те, як здійснюється підготовка до впровадження проекту. Зокрема, розглянуто питання формування управлінської структури проекту, розробки плану, графіка та структури розподілу робіт з впровадження проекту, розробки бюджету, розробки системи моніторингу, оцінки та звітування про результати проекту, а також системи моніторингу ризиків.

Для ілюстрування процесу та етапів розробки проекту в кінці другого та в третьому розділі наведено приклади розробки окремих складових проекту. У додатках представлено матеріали з питань залучення фінансових ресурсів та підготовки проектних пропозицій. Додаток №1 містить поради щодо ефективних комунікацій з організаціями-донорами для тих, хто здійснює пошук фінансових ресурсів, а додаток №2 містить перелік ряду іноземних та міжнародних донорів, які мають представництва в Україні. У додатку №3 наведено реальний приклад розробки проектної пропозиції.

Із запитаннями щодо публікації звертатися до Ігора Санжаровського, – спеціаліста із залучення ресурсів Міжнародної благодійної фундації "Хайфер Проджект Інтернешнл", за тел.: **(044) 490-76-29** або електронною поштою: **igor.sanzharovskiy@heifer.org.ua**

This image shows a single page of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.